

İSDAM
DÜŞÜNCE
DERGİSİ
Yıl 2 | Sayı 4 | 2022

ÜNİVERSİTE

TARİHİ TECRÜBE VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜME ETKİLERİ

KÜTÜPHANE
ÖZERKLİK
STRATEJİ
ULUSLARARASI
AKADEMİ
ÖĞRENCİ
ÖZGÜRLÜK
MEDRESE
YUMUŞAK ÇÜÇ
DENEYİM
KALİTE

İSDAM

DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yıl 2 | Sayı 4 | 2022

İmtiyaz Sahibi

İstanbul Stratejik Düşünce ve Araştırma
Derneği (İSDAM)

Genel Yayın Yönetmeni

Abdullah Serenli

Yayın Koordinatörü

Turgay Ovalı

Editör

Özkan Kılıçaslan

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Kudret Doğan

Yayın Kurulu

Mine Çatal, İdris Akarçeşme, Büşra Yıldırım,
Büşra Taşkan, Ferda Ankun, Birgül Karakaş,
M. Fatih Adak

Tashih

Büşra Kaya

Tasarım ve Uygulama

Alaaddin Şahin Tasarım Ofisi

İletişim Ajansı

DMA İstanbul

e-ISSN:

2822-4329

İstanbul Stratejik
Düşünce ve Araştırma
Merkezi (İSDAM), yerel
ve küresel ölçekli siyasi,
iktisadi ve içtimai
konularda araştırmalar
yapmak, politika ve
stratejiler geliştirmek
amacıyla 2013 yılında
kurulmuştur.

Bizi Sosyal Medyada Takip Edin

Dergide yayınlanan yazılarda ileri
sürülen görüşler ve hukuki sorumluluk
yazara ait olup, İstanbul Stratejik
Düşünce ve Araştırma Derneği'ni
bağlamaz.

İSDAM

İSTANBUL STRATEJİK DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

Kavramsal, kurumsal ve kültürel açıdan bakıldığında uzun yıllardır çok farklı tartışmaların merkezinde olan bir vâkıa olarak *üniversite*, öyle görünüyor ki her dönem farklılaşan zaman ve mekân algısıyla yeniden değerlendirilecektir.

Tarihsel bir gerçeklik olmasının yanı sıra toplumsal dönüşümdeki etkisiyle günümüzü ve geleceği şekillendiren *üniversite*, bu yeni tartışmaları hak etmekte hatta zaruri kılmaktadır.

Bu gerekçelere sığınarak dergimizin bu sayısını *üniversite* konusuna ayırdık ve dosya konumuzu önceki sayılarımızda da olduğu gibi toplum, siyaset ve ekonomi alt başlıklarında incelemeye çalıştık. Bu sayımızda alt başlıklara bir de mekân tanıtımı ile söyleşiyi eklemiş olduk.

Toplum alt başlığı altında, üniversiteyi tarihsel açıdan inceleyen ve medrese ile de karşılıklı analiz eden yazılara ek olarak bu bölümde Malezya örneği ile yurt dışında üniversite eğitimi ni inceleyen bir konu başlığımız bulunuyor. Diğer taraftan özellikle salgın dönemi ile daha da gündemimize giren açık eğitim meselesi ve üniversite kütüphanelerinin etkinliği konuları da diğer başlıklarımız.

Bu yazılarımızın akabinde özellikle eğitim tarihi alanındaki çalışmalarından tanıdığımız Prof. Dr. Mustafa Gündüz ile gerçekleştirdiğimiz ve üniversitenin tarihinden günümüze farklı konulara değindiğimiz söyleşiyi yer veriyoruz.

Siyaset alt başlığında ise akademik özgürlük ve üniversitelerin özerklik meselesinin yanı sıra tarihten günümüze üniversitenin stratejik konumu, uluslararası öğrenciler ve Türkiye'nin durumu ile yumuşak güç bağlamında üniversitelerin etkisi konularını inceliyoruz.

Üniversite ve işsizlik, Türkiye'de uluslararası öğrencilerin durumu ve üniversitelerdeki denetim süreçlerinin ele alındığı ekonomi alt başlığından sonra da Ayasofya Medreselerinin kısa bir tanıtımı ile bu sayımızı nihayete erdiriyoruz.

Üniversite dosya konusu ile hazırladığımız dördüncü sayımızın alana ve ilgililerine katkı sunmasını umarak gelecek sayılarımızla birlikte yeni sorulara vesile olmasını diliyorum.

Özkan Kılıçaslan
Editör

İÇİNDEKİLER

TOPLUM

- 8 | **Medrese, Üniversite ve Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm**
Ayşe İrem İnan
- 11 | **Orta Çağ Eğitim Kurumları Olarak Medrese ve Stadium Generale: Bir Karşılaştırma Çabası**
Turgay Ovalı
- 22 | **Yurt Dışında Üniversite Eğitimi; Malezya**
Büşra Taşkan
- 28 | **Açık Üniversite/Online Üniversite’nin Etkinliği ve Geleceği**
Merve Tüzünoğlu
- 35 | **Üniversite Kütüphaneleri ve Etkinliği**
Hacer Pergel

SÖYLEŞİ

- 43 | **Mustafa Gündüz**
Yıldız Teknik Üniversitesi

SİYASET

- 58 | **Akademik Özgürlük**
Hâzım Alperen Saygılı
- 65 | **Uluslararası Öğrencilerin Yeni Rotası Türkiye**
Sümeyye Açıkgöz

70 | **Üniversite ve Özerklik Meselesi**
Gökhan Yılmaz

78 | **Türkiye'nin Yumuşak Gücü Bağlamında Üniversiteler**
Ömer Faruk Korkmaz

90 | **Tarihten Günümüze Üniversitenin Stratejik Konumu**
Enes Güneyli

_____ EKONOMİ

96 | **Üniversite ve İşsizlik İlişkisi**
İsmail Kılıçaslan

104 | **Türkiye'de Uluslararası Öğrenciliğin Mevcut Durumu**
Enes Tecim

112 | **Üniversitelerin Denetimi ve Kalite Akreditasyonu**
Şeref Kaya

_____ 1 MEKÂN

119 | **Ayasofya Medresesi**
Mehmet Ali Yafez

TOPLUM

**Medrese, Üniversite ve
Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm**
Ayşe İrem İnan

**Orta Çağ Eğitim Kurumları Olarak
Medrese ve Stadium Generale:
Bir Karşılaştırma Çabası**
Turgay Ovalı

**Yurt Dışında Üniversite Eğitimi;
Malezya**
Büşra Taşkan

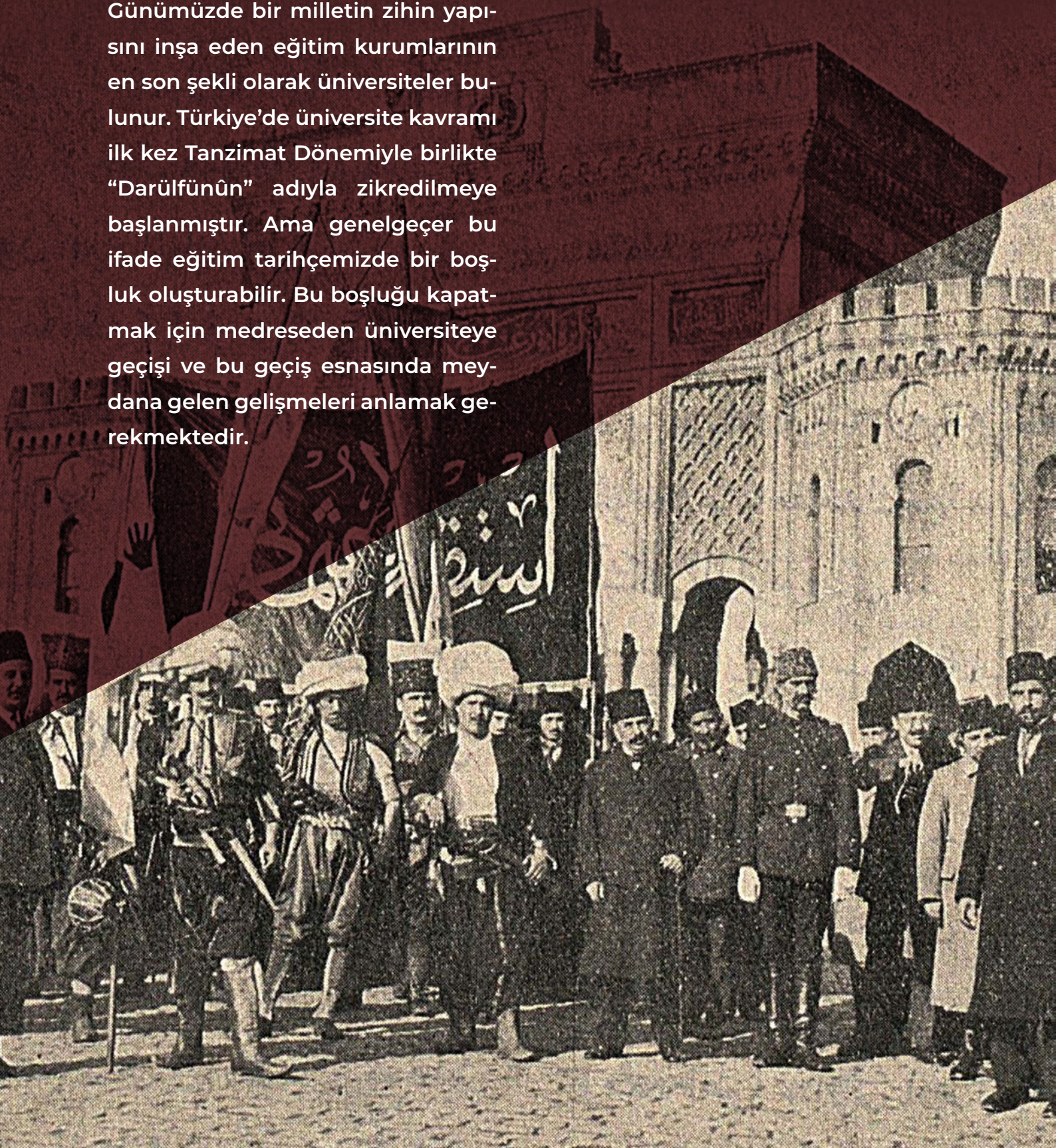
**Açık Üniversite/Online Üniversite’nin
Etkinliği ve Geleceği**
Merve Tüzünoğlu

**Üniversite Kütüphaneleri ve
Etkinliği**
Hacer Pergel

Medrese, Üniversite ve Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm

Ayşe İrem İnan

Günümüzde bir milletin zihin yapısını inşa eden eğitim kurumlarının en son şekli olarak üniversiteler bulunur. Türkiye’de üniversite kavramı ilk kez Tanzimat Dönemiyle birlikte “Darülfünûn” adıyla zikredilmeye başlanmıştır. Ama genelgeçer bu ifade eğitim tarihçemizde bir boşluk oluşturabilir. Bu boşluğu kapatmak için medreseden üniversiteye geçişi ve bu geçiş esnasında meydana gelen gelişmeleri anlamak gerekmektedir.

Osmanlı'da eğitim, İslâmi usûlde olup iktidarı ve itibarı korumak gibi amaçları da içinde bulunduruyordu. Medreseler genellikle yöneticiler ya da ilmiye sınıfındaki varlıklı kişiler tarafından açılıyor ve merkezîyetçi yapıyı korumayı amaçlıyordu. Kısaca müfredatında; dini ve ahlâki konular yer alıyor, kültürü ve dini bir sonraki nesle aktarmak amaçlanıyordu. Medreseler ilk başlarda cami içersinde odalar şeklinde olsa da zamanla caminin dışına çıkmış ama bağlantısını koparıp özerkleşme yolunda ilerlememiştir. Buna karşın Müslüman olmayanlar kendi gelenek ve dinlerine uygun eğitim aldığı için eğitimde bir birlik de söz konusu değildi. 16. ve 17. yüzyıllarda ulema sınıfının bozulması ve müderrislerin yetersizliği gibi sıkıntıların artması, Tanzimat Dönemi sonrası yapılan yeniliklerde modernizmin tercih edilmesine ve medreseden uzaklaşılmasına sebep olmuştur. Bu açıdan özellikle 1789 sonrasında Avrupa'da yaşanan gelişmeler Osmanlı'yı derinden etkilemiş ve sanayileşmenin getirdiği toplumsal iş bölümüne paralel bir eğitim hayatına ihtiyaç duyulmuştur. Bu, medrese sisteminden üniversite sistemine geçişe sebep olmuştur.

Avrupa tipi üniversiteler ise feodal yapıların bulunduğu topraklar-

Medreseler genellikle yöneticiler ya da ilmiye sınıfındaki varlıklı kişiler tarafından açılıyor ve merkezîyetçi yapıyı korumayı amaçlıyordu. Kısaca müfredatında; dini ve ahlâki konular yer alıyor, kültürü ve dini bir sonraki nesle aktarmak amaçlanıyordu.

da çıkmış, bu üniversitelerde uzun yıllar skolastik düşünce hâkimiyet göstermiştir. Skolastik düşünceden özerkleşmeye geçişi şu alıntıyla ifade edebiliriz: *"Üniversiteler, Haçlı Seferlerinin yarattığı sosyal hareketlilik ortamında katedral okullarında öğretmen ve öğrenci birikiminin artması nedeniyle, bir kısım öğretimin katedral dışında yer kiralayarak eğitimi oraya taşımaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Aslında başlangıçta kiliseden fazla uzaklaşmıyorlar ve katedral yakınlarında bir yer tutuyorlardı fakat bu ayırım bile kendini belli bir özellik yönünde bir olanak sağlıyordu (Timur, 2000:42)."* Bu özerkleşme durumu kiliseyle sorunlar yaşanmasına sebebiyet vererek zamanla dini ve feodal bir yapıdan milli ve seküler bir yapıya geçilmesine neden olmuştur.

Her iki coğrafyada da yaşanan olay ve gelişmelerin asıl patlak verdiği nokta sanayileşme hareketleri olmuştur. Sanayi devrimin getirdiği teknolojik ihtiyaçları sağlayacak teknik altyapının ve ham maddenin olmaması hem sömürgecilik anlayışını hızlandırmış hem de bu sisteme uyum sağlayacak bir eğitim sistemini gerekli kılmıştır. Bu yarışa katılan ülkeler kolonilerinde kendi siyasi ve kültürel yapılarına uygun kolejler açmaya başlamış ve üniversite kavramı daha geniş bir alana yayılıp kabul görmeye başlamıştır.

Bu sırada Osmanlı topraklarında hem kültürel hem de ilmî boşluklar oluşmaya başlamıştır. Çağdaş medeniyetlerin biliminden uzaklaşmak sadece eğitim konusunda değil bağlantılı olarak siyasi, ekonomik ve kültürel eksikliklere de sebebiyet vermiştir. Bu gerilemeyle gelenekselden uzaklaşarak daha modern sistemleri kendine çekmiş, sadece özentilik olarak değil gelişim için bir ihtiyaç olarak yenilikler gerekli görülmüştür. Bu eksikleri doldurmak için dönemin ileri gelen düşünürleri ve yazarları Tanzimat Fermanını duyurmuştur. Bu ferman ile sosyal bir düzenleme yapıp halkın refah seviyesini yükseltmek, ülkenin geri kalmasını önlemek amaçlanmıştır. Yapılan dü-

zenlemelere yetersiz oldukları gerekçesiyle dış devletlerden müdahalelerin gelmesi ile Islahat Fermanı yayınlanmıştır. Bu müdahale ile meşrutiyet döneminde daha milli bir tutum tercih edilmesinin önü açılmış sırasıyla 1. Meşrutiyet ve 2. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Ülkede yaşanan gelişmeler kültürü, doğal olarak da eğitim sistemini etkilemiştir. Türkiye’de medreseden üniversiteye geçiş esnasında toplumsal durum bağımsızlaşmadan ziyade bağımsızlığını kaybetmek üzere olan bir devletin kendini kurtarma çabasıyla merkezîyetçi olarak gerçekleşmiştir. İhtiyaç duyduğu donanımlı insan modelini yeni eğitim sistemleri deneyerek ve yurt dışına öğrenci göndererek karşılamaya çalışmıştır. Gelenekselden uzaklaşılması ise sanayi toplumunun getirdiği bir mecburiyet olmuştur. Nihâî olarak diyebiliriz ki medrese ve üniversite birbirinden tamamen kopuk düşüncelerin eseri olmamıştır. Belli düşünce anlayışları sürekli bir değişim haline girmiş, gelişmiş ve yavaş yavaş günümüz üniversite zihniyeti oluşmuştur.

Kaynakça

- Taner Timur- Toplumsal Değişimler ve Üniversiteler, 2000, İmge Kitabevi
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Maddeleri;
Bozkurt, Nebi, Medrese
İpşirli, Mehmet, Medrese
Kenan, Seyfi, Üniversite

Orta Çağ Eğitim Kurumları Olarak Medrese ve Stadium Generale: Bir Karşılaştırma Çabası Turgay Ovalı

Tarih yazımında Orta Çağ olarak nitelendirilen dönem, sanıldığı gibi aksine, içtimai, siyasi, iktisadi, dini ve bilimsel alanlarda ortaya konulan düşünceleriyle bir tecdit ve terakki oluşturan bir dönemdir. Bu dönem, bunların yanında, kendi felsefi ve ilmi tefekkürlerinin üretildiği, üretilen bu ilimlerin aktarıldığı kendine has eğitim kurumlarının da ortaya çıkarak bu gelişmelere hız kazandırdığı bir dönemdir. Bu eğitim kurumları Doğu İslam dünyasında X. Yüzyılın sonlarında neşet etmiş bulunan medreseler ve Batı Hristiyan dünyasında XII. yüzyılda kurulan “stadium generale” olarak adlandırılan üniversitelerdir. Bu kurumlar sadece ilim adamı yetiştirmekle kalmamış, aynı zamanda yaşadıkları dönem içerisinde toplumlarının bilimsel seviyesini tespit etmişlerdir.

Tarih yazımında Orta Çağ olarak nitelendirilen dönem, sanıldığı gibi aksine, içtimai, siyasi, iktisadi, dini ve bilimsel alanlarda ortaya konulan düşünceleriyle bir tecdit ve terakki oluşturan bir dönemdir. Bu dönem, bunların yanında, kendi felsefi ve ilmi tefekkürlerinin üretildiği, üretilen bu ilimlerin aktarıldığı kendine has eğitim kurumlarının da ortaya çıkarak bu gelişmelere hız kazandırdığı bir dönemdir. Bu eğitim kurumları Doğu İslam dünyasında X. Yüzyılın sonlarında neşet etmiş bulunan medreseler ve Batı Hristiyan dünyasında XII. yüzyılda kurulan “stadium generale” olarak adlandırılan üniversitelerdir. Bu kurumlar sadece ilim adamı yetiştirmekle kalmamış, aynı zamanda yaşadıkları dönem içerisinde toplumlarının bilimsel seviyesini tespit etmişlerdir.

Orta Çağ eğitim kurumları olan bu iki kurumun, daha doğrusu yüksek öğretim sisteminin arasındaki etki-leşim, benzerlik ve farklılıklarına göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi, İslam dünyasının bilim alanındaki izafi gerilemesinin ve Batı dünyasının izafi yükselişinin de sebeplerini bulmamızda bizlere yardımcı olacağını düşünerek, “nerede hata yaptık?” veya “nelerimizi kendi ellerimizle teslim ettik?” sorularına da bir cevap niteli-

Batı dünyasının İslam dünyasıyla etkileşime geçtiği yıllara tekabül eden, medreseden iki yüz sene sonrası olan, üniversitelerin kurulduğu dönemden yola çıkarak, üniversitelerin medreseler örneğinden etkilenecek kurulmuş oldukları sonucuna rahatlıkla varabiliriz.

ği teşkil edecektir. İki farklı kurumun ortaya çıkış serüvenleri, idari yapıları, müfredatı, eğitim öğretim usulleri, toplumsal/siyasi/dini statüleri incelememize esas teşkil eden unsurlardır.

Medrese ve Üniversitelerin Ortaya Çıkışı

Medreselerin ilk köklerini asrı saadet döneminde bulabilmekteyiz. İslam'da ilk toplu eğitim öğretimin yapıldığı yer Dar'ul-Erkam olarak da bilinen Hz. Erkam b. Ebi'l Erkam'ın evidir. Bu evi, hocası Peygamber, müfredatı Kur'an olan ilk medrese olarak görebiliriz. Medine döneminde tedris faaliyetleri, Mescid-i Nebvi'ye bitişik olan Darus-Suffa'da yürütülmüş, daha sonra Hulefa-i Raşidin döneminde buranın kifayet etmemesi nedeniyle Suffa'ya bağlı 9

mescidde yürütülür hale gelmiştir. Emeviler döneminde eğitim mekânı olarak her ne kadar küçükler için küttablar açılmış olmasına rağmen, eğitim ve öğretimin asli merkezi olarak camiler hala ön plandadır. Medreselerin ilk nüveleri, sarayın dışında herkese açık kurumlar olarak Abbassiler döneminde 832’de Bağdat’ta kurulan “Beytül-Hikme”, yine daha sonra “Beytül-İlim” ve “Dâru’l-İlim” adıyla açılan müesseseleridir.¹ Umu mi ve tam teşkilatlı kurulan ilk medrese Nizamiye Medresesi olarak kabul edilmektedir.

Tarih boyunca birçok İslam devleti kurulmuş, yıkılmış ve fakat bu devletlerin temel öğretim kurumu medrese olagelmiştir. Eyyubiler’den Fatımi’lere, Selçuklu’dan Osmanlı’ya medrese, eğitimin merkezindeki müessesedir. Medreselerin köklerinden gelen halka gerçek İslam öğretilerini yaymak amacı, her devlette de temel amaç olarak görülmektedir. Devlet kontrollü eğitim merkezleri olan medreselerin hangi devlette kurulmuş olursa olsun kuruluş amacının Şiiliğe karşı Sünniliği tutup kaldırmak, ehli sünnetin öğretilerini yaymak olduğu görülmektedir. Büyüyen, gelişen ve hakimiyetini devamlı kılmak isteyen bir devletin ihtiyacı olan ilim adamı, bürokrat ve yönetici yetiştiren med-

reselerde Şiiliğin yayılmasını engellemek için Sünni inanca dayalı İslami ilimler okutulmuştur.² Netice olarak medreselerin kurulması hakiki, bozulmamış bir dinin öğretilmesi, uygulanması ve tahkim edilmesine dayanmaktadır.

Batı dünyasında eğitim kurumlarının iptidai örnekleri ise kiliselerin içindeki rahip okullarıdır. 787 yılında Fransa’da Charlamagne, tüm kiliselerin okul açmaları için ferman yayınlamış, açılan bu okullar ileride kurulacak olan üniversitelerin nüvelerini oluşturmuşlardır. Din dışı mevzularda, özellikle hukuk ve tıp alanında öğrenim ihtiyacından doğan stadium generale’nin çıkış noktasını iki sebebe bağlayabiliriz. Bunlardan birincisi İslam medeniyeti ile olan etkileşim, kentleşme ve din adamlarının bilgi seviyesindeki artış; ikincisi ise bilginin üretilmesinde manastır, kilise ve diğer dini kurumların birleştirilerek hiyerarşik bir oluşumun ihtiyacıdır. Üniversiteler tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte her ne kadar lâdini mevzularda bilgi üretimi yapma iddiasında olsalar dahi kilisenin sıkı denetimi altındadırlar. Feodal bir yapıda olan Avrupa’da o dönemde tek birleştirici unsur olan kiliseye bağlı olan bu kurumlar katolik din öğretisinin yaygınlaşmasına hizmet etmişlerdir. Aristo

öğretisinin aktarılmasında gizil bir güç konumunda kalan üniversiteler, daha sonraki yıllarda da papalığın görüşlerini diğer din dışı öğretilere karşı müdafaa vazifesini görmüşlerdir.³

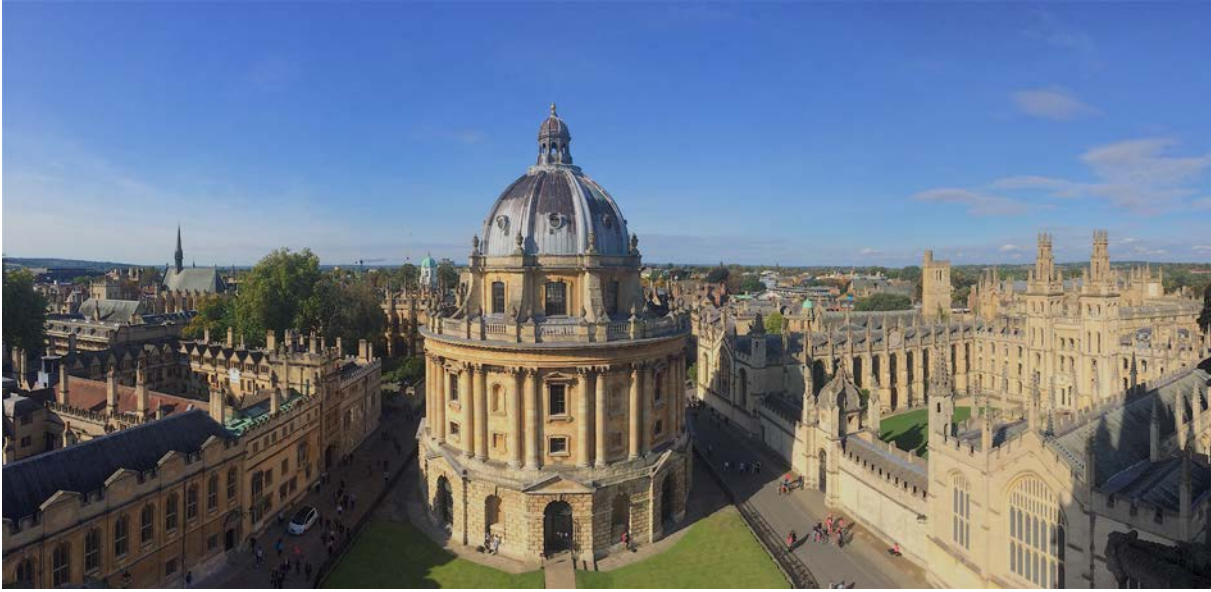
Ortaya çıkmaları itibariyle medrese ve üniversiteler arasındaki benzerlikler, her ikisinin de kaynağının kendilerine has ibadethaneleri olması (medreseler için cami, üniversiteler için kilise); mevcut siyasal iktidarın dini öğretilerinin yayılması amacını gütmeleri, hukuk ve ilahiyat eksenli kuruluşlar olarak kendilerinden önce miras kalan dini ve bilimsel bilginin aktarılması sadedinde hiçbir şekilde laik kurumlar olmamaları; idari ve dini sistemin ihtiyaç hissettiği siyasi ve dini personelin yetiştirilmesi amacıyla kurulmaları şeklinde özetlenebilir. Batı dünyasının İslam dünyasıyla etkileşime geçtiği yıllara tekabül eden, medreseden 200 sene sonrası olan, üniversitelerin kurulduğu dönemden yola çıkarak, üniversitelerin medreseler örneğinden etkilenerek kurulmuş oldukları sonucuna rahatlıkla varabiliriz.

Medrese ve Üniversitelerin İdari Yapıları ve Personel Sistemi

İslam medeniyetine kısa ve öz bir isim verilecekse bu isim herhalde va-

kıf medeniyeti olmalıdır. Toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi, eğitim alanında da vakıflar başat faktör olmaktaydı. Tüm medreseler merkezî teşkilata bağlı kurumlar olmakla birlikte, idari yapısında bir vakfın parçası olarak kurulurdu. Örneğin; Nizamiye Medresesi'nin yönetimi vakfın kurucusu Nizamülmülk'ün ve çocuklarının elindeydi. Medrese'nin ihtiyaç duyduğu kitaplar, arazi ve dükkânlar vakıf yoluyla sağlanıyordu. Daha kurulduğundan itibaren vakıflarca idare edildikleri için medrese binalarına vakfın mali durumuna göre imaret, kütüphane, hamam gibi diğer müesseseler de ilave ediliyordu. Her medresenin bir vakfiyesi bulunur, medreselerin nasıl işleyeceği, müderris, talebe ve memurların ne kadar maaş alacağı ve daha başka diğer konular vakıf kurallarına göre belirlenirdi.

Medrese görevlilerinin sayısı kurumun büyüklüğüne ve okutulan derslere göre değişmekteydi. Öğretim elemanlarının kendi içindeki hiyerarşisi olduğu gibi talebelerin de kendi aralarında kademelendirmeleri söz konusuydu. Öğrenciler arasındaki unvanlar sırasıyla talebe-i ulûm (medrese öğrencisi), dânişmend (medrese öğrenimi görmüş kişi), mülâzım (müderris yardımcısı) şeklinde olurken; öğretim üyeleri

arasındaki unvanlar da sırasıyla muid (bugünkü asistan konumu), müfid (bugünkü anlamda doçentlik), müderris/dersiâm (Osmanlılarda müderrislerin camide verdikleri ders ve bu dersi veren müderrislerin ünvanı) şeklindeydi. Bunların dışında öğrenciler için kullanılan diğer bir unvan çömezken, öğretim elemanları için ise vermiş oldukları derse bağlı olarak molla, allâme, kâri, muhaddis ve fâkih gibi unvanlar da kullanılmaktaydı.⁴ Medreselerde ders verebilmenin başlıca şartı icazet almaktı. Önceleri bir medresede bir müderris bulunurken, medreseler geliştikçe birden fazla müderris görev almaya başlamıştı. Bunlar da aralarında müderris-i ûla (ilk), müderris-i sâni (ikinci), müderris-i selâse (üçüncü) şeklinde isimlendirilerek hiyerarşi oluşturulmuştu.

Orta Çağ üniversiteleri ise ilk başta bugünkü manada kampus diyebileceğimiz bir alanda kurulmamış, daha çok kilise ve evler gibi mekanlarda örgütlenmişlerdi. Bir üniversite fiziksel bir mekândan ziyade öğrencilerinin birlikteliği ile anılmaktaydı. Daha sonraları ise üniversiteler kendi binalarını kiralamaya, satın almaya ve inşa etmeye başlamışlardır. Üniversiteler öğretim elemanlarına kimlerin ücret verdiğine göre genel olarak üç farklı yapıda oluşmaktaydı. Birincisi, öğrencilerin öğretmenlere ödeme yaptığı Bologna tipi yapılanmaydı. İkinci yapılanma Paris'te olduğu gibi kilise tarafından bizzat finanse edilen üniversitelerdi. Son yapılanma ise daha sonraları devlet ve kraliyet tarafından finanse edilen Oxford ve Cambridge üniversiteleri gibi monarşi üniversiteleriydi.

Medreselerde olduğu gibi üniversitelerde de öğrenci ve öğretici hiyerarşisi bulunmaktaydı. Öğrenciler sırasıyla status in studio veya scholaris simplex (15 yaşında yeni başlamış öğrenci), baccalarius (eğitimi tamamlayıp gerekli sınavdan başarılı olanlar), master student (asistanlar), the student of rank (uzmanlaşma alanı öğrencileri) ve specialist student (uzman öğrenciler) gibi unvan ve kademeler almaktaydı. Öğretim elemanları ise sırasıyla magister (akademisyen aday), licentia ubique docenti (doçent) unvanlarını almaktaydı. Yönetim kadrosundakilerin ise master, dean (dekan) dereceleri vardı.⁵

İdari yapı ve öğrenim kadrolarına göre medrese ve üniversiteler arasındaki benzerliğin bir eğitim kurumunda olmazsa olmaz olan hiyerarşik yapılanmalar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, her ikisinde de ders verebilmenin şartı diploma (medreseler için icazet, üniversiteler için ise licentia ubique docenti) alabilmektir. Hatta ders verme yetkisi anlamında medreselerde kullanılan bi-hakki'r-rivâye ifadesinin üniversitelerde karşılığı olan bachelor kelimesi, ses benzerliği itibarıyla kanımızca üniversitelerin medreselerle olan etkileşimine bir delil teşkil etmektedir.

Her iki kurum arasındaki idari farklılığı ise İslam toplumunun inceliğinin bir sonucu olan vakıf kurumunda bulmaktayız. Medreselerdeki talebelere bile maaş bağlayan bir sistemin Doğu Hristiyan dünyasının eğitim kurumlarında bulunamaması, aksine öğrencilerinin ödeme yaptığı bir sistemin bulunması daha sonra hümanizmle birlikte batıda yükselecek olan bireyselleşmenin ilk nüvelerinin eğitim alanında bir tezahürü şeklinde yorumlanabilir.

Eğitim Usulleri Açısından Medrese ve Üniversiteler

Medreselerde eğitimin temel unsurunu müderrisler oluşturmaktaydı. Öğrencinin hangi medresede okuduğu değil, hangi hocadan dersi aldığı önemliydi. İcazetnamelerde hoca silsilesine vurgu yapılması boşuna değildi. Salı ve Cuma hariç haftanın beş günü ve senenin 9 ayı örgün eğitim verilmekteydi. Günlük ders saati zamana ve mekâna göre değişmekle birlikte günde 5 saati geçmemekteydi. Bu derslerde uygulanan öğretim metodu talil (tümdengelim) niteliği taşımaktaydı. Belirli konularda eser vermiş veya fikir üretmiş ilim adamı veya filozofların, meseleleri nasıl ele aldığından hareketle, üzerinde düşünülen mevzular hakkında çözümler yapılmaya çalışılmaktaydı. Bu

talil usulünün uygulanması ezber, tekrar, kavrama, müzakere ve defter (not alma) olmak üzere beş aşamada gerçekleşmekteydi.

Ezber usulünde hafızayı geliştirmek hedeflenmekteydi. Harikulade hafızası olan kişilere bahrü'l-ilm (ilim deryası) denmekteydi. Hafızanın güçlü olması, talebenin muvaffakiyetine delalet ederdi. Ezber usulünde özellikle Kuran'ı ezberlemek ve mümkün mertebe çok sayıda hadis ezberlemek gerekmekteydi. Kuran dersleri dışında not tutma usulü uygulandığı için Kuran'ın ezberlenerek öğrenilmesi gerekiyordu. Ezber usulüne yardımcı olarak kullanılan tekrar yöntemi de medrese eğitiminde çok önemliydi. Muidler müderrislerin derslerini tekrar eder ve bu derslerin pekişmesini temin ederlerdi. Kavrama metodunda ise talebelere yorumlar yaptırılır, bu yorumlar sayesinde ezberlenen veya tekrar edilen derslerin derinlemesine anlaşılıp anlaşılmadığı tespit edilirdi. Soru-cevap şeklinde işlenen müzakere metodunun amacı talebenin ezberleyip tekrar ettiği ve bunun sonucunda kavramış olduğu herhangi bir alanda yenilikler ortaya koymasını temin etmektir. Müderris öğrencilere soru sorup cevap bekleyebildiği gibi talebeler de belirli bir nizama göre

müderrislere soru sorabilmekteydi. Müzakere usulünde de talil (tümünden-gelim) ilkesine bağlı kalınır, belli bir fikri savunan talebe bu fikri otoritelere dayandırarak ispatlamaya çalışırdı. Son olarak defter tutma usulünde ise talebeler müderrislerin söylediklerini veya onların kitaplarını aynen kaydetmekteydiler. Hatırda kalmayan bilgilerin satıra dökülmeleri talebenin o dersi anlamasında pekiştirici rol oynamaktaydı. Matbaanın olmadığı dönemde kitapların aktarılması ve eksiksiz korunması da bu yöntemle sağlanmaktaydı. Talebeler medreselerde öğrenim gördükleri kitaplarını kendileri çoğaltmak durumundaydılar. İstinsah (kopyalama) çalışmaları için haftalık iki gün olan tatil sayısının bazı medreselerde üç güne çıkarıldığı da görülmekteydi. Bununla birlikte okutulan kitapların sayısı arttıkça yavaş yavaş bu metot terk edilmeye başlandı. Medreselerde eğitim dili ve okutulan kitaplar Arapça olmasına rağmen, eğitim metotları ve dersin işlenişi medreselerin bulunduğu bölgenin resmi dili ile yapılmaktaydı.

Medreselerde talebeye büyük önem verilir, medreselerin bağlı bulunduğu vakfiyelerden yiyecek yardımı ve burs alırlar, vakıf sahipleri tarafından özellikle korunurlardı. Bazı medreselerde vakıf gelirlerinin

altıda birinin talebelere tahsis edilmesi zorunluluğu bulunmaktaydı. İlme verilen ehemmiyetin bir göstergesi olarak ilim sınıfındakilerin rahat bir hayat sürdürüp zihinlerinin maişet gibi alanlarla meşgul olmamalarını sağlamak için ücretleri yüksek tutuluyordu. Örneğin, Edirne’de Şah Melek Paşa tarafından kurulan medreselerde müderrisler günlük on akçe, muidler dört akçe, talebelere de aynı müderrisler gibi günde on akçe maaş almaktaydılar.⁶

Orta Çağ üniversitelerinde ise ilk dönemlerde skolastik yöntem denilen bilgiyi özet olarak ifade etme, önerme ve akıl yürütme yoluyla tartışılan mevzuda bir sonuca varma metodu uygulanmaktaydı. Varılan sonuca kaynak olarak dini veya ladini metinler gösterilmekte, şair, hukukçu, filozofların sözleri veya salt akıl da kaynak teşkil edebilmekteydi. Analiz yöntemi de sıkça uygulanan bir yöntemdi. Bu yöntemde belli bir sorun parçalarına ayrılarak, her bir parçaya evet hayır sorusu yöneltilir, evetlerin hayırlardan fazla olduğunda o önerme kabul edilir, aksi halde edilmezdi. Bundaki amaç Hristiyan dogmalarının Helenistik felsefe ile bağdaşmasını sağlamaktı. Belli bir konuda istediği gibi parçalamalar, sözde akıl yürütmeler yapılarak sonuca varıl-

maya çalışılıyordu. Kitap sayısının azlığı da başka bir yöntemin benimsenmesine engel oluşturmaktaydı. Öğretim üyeleri öğrencilerin ulaşamayacağı kaynaklardan bilgi aktarıyordu. Bir başka deyişle, eğitimde bencililiğin sonucu öğrencinin kaynağa ulaşması çok zordu, bu durum da öğretmen merkezli, etkileşimsiz bir yöntemi doğurmaktaydı. Tüm kararların alınması öğretim üyelerinin elindeydi. Bütün sınıfa seslenir, bir öğrencinin ikinci sorusuna cevap vermez, öğrencilere kendi söylediklerinin dışında not aldırılmazlardı, zaten buna da dersi saatinde bitirmek kaygısından dolayı imkân kalmazdı.

Üniversitelerin kampüs haline geldiği zamanlarda ise, üniversite hayatı öğrenciler için yoğun, disiplinli ve sıkıcı bir hale gelmişti. Sabah 5’te başlayan içtima ile 6’dan 10’a kadar ders görürler, pek de hoş gitmeyecek bir öğle yemeğinden sonra akşam 5’e kadar ders devam ederdi. Akşam yemeğinden sonra yatma saati olan 9’a kadar ödev yaparlar, bu rutin her gün devam ederdi.⁷ Bu monotonluk içerisinde üniversite öğrencilerinin üçte ikisi 6 yıllık zorunlu eğitimini tamamlayamadan bırakmak zorunda kalırlar, böylece öğretim üyesi olamazlardı.

Eğitim usulleri olarak medrese ve üniversitelerin her ikisi de tümdengelimci bir metodu kullanmaktaydılar. Fakat medreselerin talil metodu bütüncül, birleştirici ve uzlaştırıcı iken üniversitelerin metodu parçalayıcı bir tümdengelimci metot şekline bürünmüştü.

Eğitim usulleri olarak medrese ve üniversitelerin her ikisi de tümdengelimci bir metodu kullanmaktaydılar. Fakat medreselerin talil metodu bütüncül, birleştirici ve uzlaştırıcı iken üniversitelerin metodu parçalayıcı bir tümdengelimci metot şekline bürünmüştü. Bunun sebebi medreselerde hakikatin peşine düşen, onu bulmaya çalışan bir anlayış bulunmaktayken, üniversitelerde hakikati kendine uydurma, onu kendine mal etme anlayışının bulunmasıydı. Yöntem farklılıklarına güzel bir örnek de öğretici-öğrenici arasındaki münasebetti. Medreselerde talebe el üstünde tutulan, kendisine maaş bağlanan, hocasına bire bir soru yöneltebilen değerli bir unsurken, üniversitelerde öğrenciler devamlı disiplin altında tutulması gereken,

özünde değerli olmayan bir unsurdur. Bu İslam ile Batı medeniyetinin insana bakış açısının eğitimdeki tezahürüydü. Bu farklılığın temelinde, bir yanda ahsen-i takvim olarak yaratılan insan anlayışı ile diğer yanda özünde günahkâr doğmuş, temizlenmesi gereken bir insan tasavvuru yatmaktadır.

Müfredat Açısından Medrese ve Üniversiteler

Medreseler kurulduğu andan itibaren tefsir, fıkıh, hadis, akaid gibi nakli ilimler medreselerin eğitim-öğretim programlarının temelini oluşturmuşlardır. Sonradan riyaziye (matematik), tıp, hey'et (astronomi), felsefe, belâgat, hesap, hendese (geometri), lûgat, tarih, coğrafya, nahiv (edebiyat) ve sarf (gramer-dil bilgisi) gibi akli ilimler de bunlara dahil olmuştur. Nakli ilimlerin okutulması için seçilmiş kitapların birçok örneği bulunmaktaydı. Keşşaf Tefsiri, Kütûb-i Sitte tefsir ve hadis alanında en çok okutulan kitaplardı. Bunların yanında diğer nakli ilimlerin kitapları da özenle seçilir, sınıfların adı bile bu kitaplarla anılırdı. Kısaca özetlemek gerekirse gerek nakli gerek akli ilimlerin dayandırıldığı kaynak Kuran ve hadislerdi. Özellikle de fıkıh tahsilinin yaygınlaştırılması amaçlanmaktaydı. Bununla birlikte akli ilimlerin

de ihmal edilmediği özellikle kelimelerine bağlantılı bir biçimde ilmi bir ortam oluşturulduğu gözlemlenmekteydi. Sözün özü medreseler, hayatı anlamlandırmak için öğrettikleri akli ilimleri, hayatı tefsir eden, bu açıdan hem müfessir hem de müfessir olan Kuran'ın ışığı altında ele almaktaydılar.

Medreselerdeki nakli ve akli ilimlerin karşılığı üniversitelerde trivium (üçlü) ve quadrivium (dörtlü) şeklindeydi. Trivium denilen alana dahil olan dersler gramer, diyalektik ve retorikten, quadrivium denilen alana dahil olan dersler de matematik, astronomi, geometri ve müzikten oluşmaktaydı.⁸ Bunların hepsine birden “yedi özgür sanat” adı verilmekteydi. Böyle olması itibarıyla Avrupa'daki üniversiteler arasında tam bir tek biçimlilik hakimdi. Bir talebenin medreseler arası geçiş yapması medrese derslerindeki çeşitlilik yüzünden neredeyse imkânsız iken, Avrupa'da bir öğrenci üniversiteler arası rahatlıkla geçiş yapabilmekteydi.

Üniversitelerde akli ilimlerde okutulan kitapların bir bölümünün daha önce İslam dünyasında medreselerde okutulan kitaplar olması da dikkat çekicidir. Bunlara örnek olarak gösterilebilecek olan İbn-i Sina'nın

600 sene boyunca üniversitelerde okutulmuş “El-Kanun fi't-Tıb” adlı kitabı, Ali b. İsa'nın ona Avrupa'da Jesu Occulist (Jesu İsa demektir) adını kazandıran göz hastalıkları üzerine yazdığı “Tezkiret'ül Kehhâlin” isimli şaheseri, Battani'nin Latinceye “De Motu Stellarum” olarak çevrilen “Zic es-Sabi” isimli trigonometri eseri birçok örnekten sadece birkaçıdır.

Sonuç

Taklit eden edilenin tahakkümüne girmeye mecburdur ki taklidin türetildiği k-l-d sülasi mücerred kalıbı özünde boyna geçirilen bir şeyi anlatmaktadır. O yüzden Arapça'da kolyenin karşılığı kılâde kelimesidir. Üniversitelerin teşkilatlanması, ders programları, eğitim usulleri her yönüyle medreselerin taklit edilmesiyle oluştuğu aşikârdır. Üniversitenin Latince karşılığı olan universitatis'in Arapça tam karşılığı tüm ilimlerin toplandığı, medreselerin de kendilerinden türediği bütün, tüm, genel manasına gelen cami'dir. Hatta daha da ileri gidersek college kelimesi de külliye kelimesinden türetilmiştir. Oxford Üniversitesinin mimarisine bakılacak olursa Kurtuba Medresesi ile aynı olduğu görülecektir. Burada giyilen kepler bile, Müslüman ulemâ'nın taylasan denilen serpuşundan alınmadır.

Burada aklımıza direk taklit edilen bir kurumdan nasıl çıktık sorusu gelmektedir. Bu sorunun cevabı genellikle 5 sebebe dayandırılır: 1) Akli ilimlerin terk edilmesi, 2) Medreseler kanununa aykırı yapılan usulsüzlükler, 3) Tahsil görmeden ilmiye sınıfına girenlere yapılan iltimas (kayırmacılık), 4) Rüşvet, 5) Ehl-i ilmin ve cehlin kıymetinin ölçülememesi. Bozulma sebepleri olarak gösterilen bu beş şikkın da ortak noktası Kuran'ı özne kılmaktan çıkarıp nesneleştirmeye dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

- 1 Zeki Atçeken, Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlılar Devrinde Bakım ve Kullanılması, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.189
- 2 Ahmed Gül, Osmanlı Medresele-
rinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında
Dar'ul-Hadislerin Yeri, TTK Yayınları, Ankara,
1997, s.4-5.
- 3 Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve
Mirası, cilt II, Ortaçağ-Feodal Dünya, Adam
Yayınları, İstanbul, s. 362.
- 4 İsmet Parmaksızoglu, "Medrese",
Türk Ansiklopedisi, c. XXIII, Ankara, 1976,
s.371.
- 5 Rainer Christoph Schwinges, "Stu-
dent Education, Student Life", A History of
the University in Europe Volume I: Univer-
sities in Middle Ages içinde, Cambridge
University Press, Cambridge, 1992, ss.195-243
- 6 Mustafa Bilge, İlk Osmanlı
Medreseleri, Edebiyat Fakültesi Basımevi,
İstanbul, 1984, s.39
- 7 Schwinges, s.215
- 8 Peter Burke, Bilginin Toplumsal Ta-
rihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000,
s. 91-92

Yurt Dışında Üniversite Eğitimi; Malezya Büşra Taşkan

Malezya 1957 yılından sonra bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu yıllardan sonra daha çok Arabistan ve Mısır'daki yükseköğrenimi kendine esas alan Malezya, küresel dünyada gücünü bilgiye dayalı bir ekonomi sistemine dönüştürmeye çalışmıştır. Mevcut eğilimlerini, hedeflerini ve eğitim politikalarını bu yönde değiştiren ve geliştiren Malezya, bu yönde etnik unsurların ihtiyacına da cevap verebilecek vizyon belgeleri oluşturmuştur. 1989 yılında Ulusal Eğitim Felsefesi Programı doğrultusunda çalışmalara başlayan ve bunu 2020 yılında başarılı bir şekilde tamamlayan Malezya, 21. yüzyıl içinde yeni bir Ulusal Eğitim Planını (NEB) geliştirmiştir.

Bu noktadan hareketle Malezya'nın temel eğitime ve yükseköğrenime verdiği değer, teknolojik yatırımlar, o ülkenin ne düzeyde geliştiği konusunda da bize bilgi vermektedir. Malezya'da öncelikle eğitim sisteminin amacı farklı etnik grupların bir-biri ile ortak dil geliştirip ulusal ve milli bütünleşmenin sağlanmasıdır. Bu anlamda yükseköğrenimde eğitim, sosyal eşitlik ilkesine bağlı olarak önemli bir yapıya sahip olmuştur. Bu amaç etrafında Malezya, 2025 Ulusal Eğitim Planı çerçevesinde kapsamlı, bütünleştirici ve yenilikçi hedefler sunmaktadır.

Eğitim vizyonu olarak öğrenci ihtiyaçlarını karşılama ve eğitim standartlarını yükseltmeye odaklanan Malezya, 2025 vizyon belgesinde inanç ve ulusal birliği sağlamak, sosyal adaleti tesis etmek, siyasi istikrarı ve ulusal güveni oluşturmayı hedeflemektedir. 2025 yılına kadar gerçekleştirmeyi hedefledikleri stratejileri şu şekildedir:

- Ortak kader duygusu ile birleşik Malezya ülkesi,
- Özgür ve güvenli, gelişmiş Malezya halkı,
- Adaletli bir toplumun desteklenmesi,
- Ahlâki kuralları benimsemiş bir Malezya toplumu,
- Özgür ve farklılıklara saygılı,

Eğitim vizyonu olarak öğrenci ihtiyaçlarını karşılama ve eğitim standartlarını yükseltmeye odaklanan Malezya, 2025 vizyon belgesinde inanç ve ulusal birliği sağlamak, sosyal adaleti tesis etmek, siyasi istikrarı ve ulusal güveni oluşturmayı hedeflemektedir.

- Bilimsel ve ileri görüşlü,
- Ekonomik açıdan gelişmiş bir Malezya ülkesi.

Hedeflere ve çalışmalara baktığımızda Malezya'nın eğitim felsefesi, bireylerin kendi potansiyellerinin ortaya çıkarılmasını ve bilime, akla, yeteneğe ve ahlâka uygun olarak yetiştirilmesini amaçlamaktadır (Ad ve Er, 2011).

Malezya eğitim sisteminde ulusal yapılandırma okul öncesinden üniversiteye kadardır. Üniversiteye kadarki eğitim dönemiyle Eğitim Bakanlığı ilgilenirken üniversitedeki eğitimle Yükseköğretim Bakanlığı ilgilenmektedir. Malezya Yükseköğretim Bakanlığı, lisans ve lisansüstü eğitim kurumlarına dair yenilikçi, eğitim

standartlarını yükselten, uluslararası eğitimi yaygınlaştırıcı ve yaşam boyu öğrenmeye teşvik edici birçok eğitim hedefleri belirlemiştir. Bu amaçları ve hedefleri oluşturan merkezi yapılandırmalar da mevcuttur (Kamogawa, 2003). Merkezi örgüt yapılanmasının hiyerarşik tablosu için bakanlığın kendi sitesine müracaat edilebilir. (www.mohe.gov.my)

Malezya Yüksek Öğretim Bakanlığı (MOHE) temel olarak aşağıdaki bölümlerden / sektörlerden oluşmaktadır:

- Kalkınma Sektörü
- Yönetim Sektörü
- Community College (Toplum Koleji) Eğitim Bölümü
- Politeknik Eğitimi Bölümü
- Yüksek Öğretim Bölümü

Malezya'da yükseköğretim kurumları; teknik okullar, özel ve kamu üniversiteleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Birçok alanda geniş bir programa sahip Malezya'da, uluslararası diploma ve denklik belgeleri verilmektedir. Mesleki okullar iki yıl, Tıp ve Diş Hekimliği beş yıl bunun dışındaki okulların öğrenim süreleri ise üç ile dört yıl arasında değişmektedir. Lisansüstü eğitim programlarında ise yüksek lisans iki yıl, doktora ise üç yıllık bir eğitim dönemini kapsamaktadır.

Beş devlet üniversitesine Ar-Ge çalışmalarının iyileştirilmesi için ek fonlar sağlanmıştır. Geri kalan devlet üniversitelerine ise son yıllarda teknik ve bazı imkânlar sunularak odak üniversiteler haline getirilmiştir. 2012 yılında beş devlet üniversitesine de yönetimde özerlik verilmiştir. Bu üniversiteler: Universiti Malaya, Universiti Kebangsaan Malaysia, Universiti Sains Malaysia, Universiti Putra Malaysia ve Universiti Teknologi Malaysia'dır. Bu üniversitelerin bazıları ile ilgili bilgiler şu şekildedir:

Universiti of Malaya, Malezya'nın en eski üniversitelerindendir ve 12 fakülteyle hizmet vermektedir. Üniversite, genellikle Mühendislik, Bilgisayar gibi alanlarda üst sıralardadır. En iyi devlet üniversitelerinden biri olan Malaya Üniversitesi bünyesinde, Hukuk, Mühendislik, Diş Hekimliği ve Tıp olmak üzere birçok program da bulunmaktadır.

Universiti Putra Malaysia, ülkenin en iyi araştırma üniversitelerinden biridir. Bilim, Tarım, Tıp ve Mühendislik alanlarında adından çokça bahsettirmiş ve uluslararası öğrencilerin çok tercih ettiği bir konuma yükselmiştir. Universiti Sains Malaysia ise Malezya'nın önde gelen bilim üniversitelerinden biridir. Özellikle Tıp, Doğa Bilimleri, Beşerî Bilimler ile Sanat

ve Teknoloji alanlarında sunduğu lisans ve lisansüstü programlarla 30.000'den fazla öğrenciye konaklama imkânı sunmaktadır.

Bu uygulamalar üniversiteler arasında teşvik amaçlı yapılmıştır. Yükseköğretimin geliştirilmesi ve dönüştürülmesi için bazı mevzuat değişiklikleri yapılarak yeniden düzenlenmiştir. Bu mevzuatlardan önemli olanları yıllara göre şu şekildedir:

- 1996 Eğitim Yasası
- Özel Eğitim Kurumları Yasası (2009'da değiştirilmiştir)
- 1996 Ulusal Yüksek Öğretim Yasası
- Malezya Yeterlilik Kurumu Yasası 2007
- Üniversiteler ve Üniversite Kolejleri (Değişiklik) Yasası, 1996 (2009'da değiştirilmiştir)

- Ulusal Yüksek Öğrenim Fonu Kurumu Yasası, 1997 (2010'da değiştirilmiştir)

1996 yılında Malezya'da özel kolejleri ve üniversiteleri denetlemek için Ulusal Akreditasyon Kurulu kurulmuştur. Bu kurul programların kalite standartlarını denetlemektedir (WERN, 2014).

Ülkede aynı zamanda yükseköğretime bağlı olarak öğretmen yetiştirme programları bulunmaktadır. Öğretmen yetiştirme programları devlet üniversitelerinin eğitim fakültelerinde ve özel kolejlerde yapılmaktadır. Bu süreç iki ya da üç yıl sürmektedir. Öğretmenler, eğitim programlarında Malayca, İslâm, Fen, Matematik, Tarih ve İngilizce gibi dersler alarak

sınava girmekteler ve başarılı olan öğretmen adayları başvurdukları kurumlardan öğretmenlik sertifikaları alabilmektedirler. Aday ve kadrolu öğretmenlerin uzmanlaştırılmasına teşvik amaçlı yüksek lisans ve doktora eğitimleri de verilmektedir. Özel kurslar, hayat boyu öğrenme ve uzaktan eğitim paketleri yoluyla öğretmenlerin gelişimlerine de destek sağlanmaktadır (Polatcan ve Polatcan, 2015).

Malezya'daki üniversitelere kabul, sınav ve seçim ile belirlenmektedir. Her üniversitenin Merkezi Kabul Birimi bulunmaktadır ve hangi öğrencileri kabul edeceklerine kendileri karar vermektedir. Minimum gerekli olan SPM ve STPM sertifika sınavları vardır. Yeterli seviyeye ulaşamayan

kırsal kesimden gelen öğrenciler için ekstra kontenjanlar ayrılmıştır. Bu öğrenciler üniversite öncesinde eğitim programlarına hazırlık dersleri almaktadırlar ve devlet destekli özel burs imkânları ile desteklenmektedirler.

Tüm bu veriler çerçevesinde baktığımızda son zamanlarda Malezya'da yükseköğretimde okuyan öğrenci sayısındaki artış daha anlamlı olmaktadır. Aynı zamanda bu durum devletin ekonomik yapısının güçlülüğünü ve eğitime verdiği desteği de bize göstermektedir. Şu an Malezya'daki üniversitelerde yaklaşık olarak 1.1 milyon öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin içerisinde ise Çin, İran, Endonezya, Nijerya ve Yemen'den gelen 80 bin yabancı uyruklu öğren-

ci vardır. Yabancı öğrencilere yenilikçi eğitim programları, diplomalar, sertifikalar sunmaya gayret eden Malezya, eğitim politikasında inançlara, değerlere, dini uyuma da dikkat etmektedir.

Kaynakça

Ad, V.N.K ve Er, K. O. (2011). The comparison of physics curricula in Turkey and Malaysia. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED), 5(2), 312-336.

Chan, F. M. (2002, Ekim). ICT in Malaysian schools: Policy and strategies. In a Workshop on the Promotion of ICT in Education to Narrow the Digital Divide, 15-22.

Kamogawa, A., (2003). Higher education reform: challenges towards a knowledge society in Malaysia. African and Asian Studies, 2(4), 546-573

Polatcan, M. ve Polatcan, A. (2015). Education system of Malaysia: A comparison with Turkey in terms of purpose, structures and processes. Route Educational and Social Science Journal, 2(2), 725-738

Wern (2014). Education in Malaysia. <https://wenr.wes.org/2014/12/education-in-malaysia> adresinden erişilmiştir.

Ministry of Education (2014). www.moe.gov.my adresinden 17.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Çebi, E. (2019). Malezya'da Eğitim ve Mevcut Sistemin Kalkınmasına Yönelik Planlamalar. https://insamer.com/tr/malezyada-egitim-ve-mevcut-sistemin-kalkinmasina-yonelikplanlamalar_1926.html adresinden erişilmiştir.

Malezya Eğitim Sistemine Genel Bakış, Malezya Eğitiminin Yapısı, Malezya Eğitim Sistemi, Malezya'da Eğitim Sistemi (prosperoverseas.com)

Açık Üniversite/ Online Üniversite'nin Etkinliği ve Geleceği

Merve Tüzünoğlu

Eğitim nedir? Eğitim, temel anlamıyla bireyin potansiyellerini optimum düzeyde geliştirerek daha iyi bir yaşam sürmesini sağlamanın aracıdır. Eğitim, salt bir şekilde bireyin potansiyellerini ortaya çıkararak onun üretken ve mutlu bir yaşam sürmesini sağlamak amacından ibaret değildir. Bu, eğitimin doğrudan bir amacı olsa da toplumsal değişme ve ulusal kalkınmayı sağlamak da eğitimin dolaylı bir işlevidir (Lohithakshan, 2002: 67).

Unesco, eğitimi dört şekilde tanım-lamaktadır: İlk olarak, yaşamın tüm faaliyetleri için değerli bilgi, beceri ve anlayışının bir kombinasyonu olarak tanımlamaktadır. İkinci tanım, öğ-renme faaliyetlerinin sosyal organi-zasyonudur. Üçüncü tanım, öğrenme ve anlamaya dayalı her türlü faaliyet şeklindedir. Dördüncü tanım da öğ-renme ve öğretme çalışmalarıdır. Diğerlerinin öğrenme deneyimlerin-den yola çıkarak öğrenme yollarının keşif edilmesidir. Richard Peters gibi akademisyenler de eğitimin tanım-lanmayacak kadar karışık bir yapısı olduğunu belirterek eğitime bir dizi özellik atfeder ve bunun üzerinden bir tanım yapmaya çalışmaktadırlar. (Jarvis, 1999: 60). Eğitim, Türk Dil Ku-rumu Sözlüğünde ise “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerle-rini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişi-liklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” (TDKa, t.y) şek-linde yapılmaktadır. Ezcümle olarak eğitimin tanımını; bireyin içinde ya-şadığı toplumun kültürel unsurlarını öğrenerek, daha iyi bir yaşam sürme-si için hayat boyunca edindiği bilgi ve becerilerin toplamına verilen isim şeklinde yapmak mümkündür. Ha-yat boyu öğrenme, eğitim tanımında altı çizilen bir karakteristik olmalıdır.

Eğitim tanımında hayat boyu öğren-meyi kabul ettiğinizde onu fiziksel bir mekân ve zamana sınırlandırma-mış oluruz. Peki, bu durumda fiziksel mekân ve zaman ile sınırlı olmayan süreç ile sınırlı olan sürecin her ikisini de eğitim kavramı ile mi ifade etme-miz gerekmektedir? “Open-educat-ion” bu tanım karmaşasına çözüm nihayetinde olan bir kavramsallaş-tırmadır. Açıköğretim olarak Türkçe-leştirilen open-education; eğitimle ilgili her şeyde açıklığı vurgulayan bir eğitim yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda eğitim için spesifik bir bina, zaman, program ve metot bulunmamakta-dır. Amaç, kişisel gelişimi sağlamak-tır ve bu sebeple de öğretmen, bir otoriteden ziyade bir rehber olarak görülmektedir (Lohithakshan, 2002: 146). Open-education Türk Dil Kuru-mu sözlüğünde “dersleri radyo, tele-vizyon vb. araçlarla yayımlanan veya posta ile işgililere ulaştıran eğitim” şeklinde tanımlanmaktadır (TDKb, t.y). Açık eğitim denildiğinde akıllara ilk olarak bilgi ve iletişim teknoloji-lerinde yaşanan devrimsel nitelikli yeniliklerin sağladığı bir imkân gel-mektedir. Ancak açık eğitimin tarihi, teknoloji ile kısıtlanamayacak kadar köklüdür. Bu metinde temel konu-muz açık üniversite olsa da buraya kadarki bölümde eğitimin ve açıktan eğitimin tanımları bütünselliği sağla-

mak adına yapılmıştır. Bu bağlamda öncelikle açık eğitimin köklü tarihi üzerine yoğunlaşılacak ardından da bu minvalde açık üniversitenin tarihi ve geleceği detaylandırılacaktır.

Açık Eğitimin Tarihsel Süreci

Açık eğitimin ve uzaktan eğitimin işleyiş usulleri temelde benzerdir. Bazı derslerin internet tabanlı uygulamalar vasıtasıyla canlı olarak yapılabilmesi açık eğitim ve uzaktan eğitimi birbirinden farklılaştıran unsur olmuştur. Bir başka ifade ile etkileşim temel belirleyici rolü üstlenmektedir. Ancak bu çalışmada her iki türün de fiziksel ve zamansal bir kısıtlama olmadan bireylerin arzu ettikleri eğitimleri alabilmelerini sağladığı için aynı imgeye atıf yapılarak kullanıldığını belirtmek gerekmektedir.

Açık veya uzaktan öğrenme, bireylerin öğrenmenin gerçekleşeceği ortama zamansal ve mekânsal bakımdan uzak olduğu, dolayısıyla da gerek bireylerin birbirleri ile gerekse de öğrenme kaynakları ile etkileşimlerinin olmadığı öğrenme metoduna ya da sürecine verilen nitelemedir (Aydın, 2011).

Uzaktan eğitimin tarihini dünyada üç asır kadar geriye götürmek müm-

kündür. Geçen iki asır sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile bu eğitim metodu ülkemizde de gündeme gelmeye başlamıştır. Elbette erken Cumhuriyet döneminde doğrudan bu eğitim modelinin tecrübe edilmesine ilişkin bir beklenti içinde olmamak gerekmektedir. Zira öyle de olmuş ve 1960'lı yıllara kadar uzaktan eğitim kavramsal düzeyde tartışılmıştır. 1970 sonrası süreç her ne kadar ortaöğretim düzeyi ile sınırlı olsa da ilk defa uzaktan eğitim metodunun kavramsal düzeyden pratik düzeyde de çalışmaların yapıldığı sürece atıfta bulunmaktadır. 1980 ve sonrası süreç ise günümüzde açıköğretim ya da uzaktan eğitim denildiğinde akıllara gelen ilk kurum olan Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinin kurulması ile yükseköğretimle tanışma gerçekleşmiştir. 2000 yılı sonrası bilgi ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen gelişmeler neticesinde uzaktan eğitim ile sunulan fırsatlar gelişmiş ve bu eğitim modelinden yararlanan öğrenci sayısında da hızlı bir artış yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan süreci zihinlerde somutlaştırmak adına ülkemizdeki uzaktan eğitim sürecini dört dönem ile tasnif etmek mümkündür. İlk dönem; kavramsal düzeyde gerçekleşen tartışmalar ve önerileri kapsayan 1923-1955 yılları arasındaki dönemdir.

İkinci dönem; yazışarak-mektupla olarak isimlendirilen bu dönemde basılı teknoloji kullanılarak tek taraflı bir eğitim süreci yürütülmüştür. Fiziksel imkânların yeterli olmaması bu modeli gündeme getirmiş olsa da örgütsel planlamada, strateji geliştirilmede ve yeterince konuda uzman olmama gibi sebeplerle 1956-1975 yılları arasını kapsayan bu dönemde uzaktan eğitim adına başarıya ulaşamamıştır. Üçüncü dönem; görsel, işitsel araçların kullanılmaya başlandığı bir başka ifade ile kitle iletişim araçlarının eğitimde ilk olarak kullanıldığı 1976-1995 yılları arasındaki dönem kapsamaktadır. Son olarak içinde yaşadığımız dönemi de kapsayan ve başlangıç noktasını 1996 olarak belirtileceğimiz bilişim tabanlı dönem belirtmek mümkündür (Bozkurt, 2017: 86, 115-116).

Üniversite düzeyinde açıköğretim kademeli olarak gerçekleşmiştir. Bu sürecin başlangıç aşamasında ilköğretim, ortaöğretim ve lise eğitimi olsa da 1993 yılında Anadolu Üniversitesinde Uzaktan Eğitim Dalı'nın kurulması ile yaygınlaştığını ifade etmek mümkündür. Peki, metnin temasını oluşturan açık üniversitenin tanımı nedir? Açık üniversite, herhangi bir yaş kısıtlaması olmamasının yanı sıra herhangi bir kural ya da yönetmeliğe

tâbi olmayan herkesin istediği alanda eğitim almasına imkân tanıyan platformlardır (Lohithakshan, 2002: 146). Başka bir ifade ile ABD'de ya da Çin'deki bir üniversitede video konferans sistemi ile açık üniversitenin bir parçası olabilmek mümkündür. Uzaktan öğretim hem fiziksel olarak sınırlı zamanda bireyin sınırlı bir alana tutsak olmasını engellerken hem de maddi anlamda önemli yükleri bireylerin omuzlarından almaktadır. Fiziksel olarak bir mekânda bulunma zorunluluğunun olmaması fiziksel engeli bulunup da derslere düzenli olarak devam sağlayamayacak öğrenciler için de büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Derslerin zaman sınırlaması olmaksızın kayıt üzerinden takip edilebiliyor olması da spesifik bir zaman diliminde öğrenme ortamında bulunamayacak bireyler için paha biçilemez bir değerdedir. Tüm bunların yanı sıra adeta dünyanın kapanmasına sebebiyet veren salgın dönemi, öğrenme sürecinde bireylerin kendi öz disiplin ve motivasyonlarını sağlayarak fiziksel bir öğrenme ortamı olmaksızın sürdürülebilmesi adına önemli bir deneyim olmuştur. Ancak uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimden farklı olduğunu ve her ikisinin de kendi içinde avantajları ve dezavantajları olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Konumuz kapsamında biraz daha daraltarak uzaktan öğrenmenin yükseköğretimdeki kullanımına bakıldığında “British Open University” nin açık üniversitelere öncü olduğu görülmektedir. 1969 yılında İngiltere’nin bu fikri süreç içerisinde yayılmış ve açık üniversite adıyla da peşi sıra çok sayıda üniversite açılmıştır (Mshvidobadze ve Gogoladze, 2012). Türkiye’de ise yükseköğretimde ilk uzaktan eğitim uygulaması 1956 yılında Ankara Üniversitesi’nin Banka ve Ticaret Araştırmaları Enstitüsü tarafından başlatılmıştır. Bu uygulama ile banka çalışanları mektup ile öğrenim görmüşlerdir. Mektupla öğrenim süreci daha sonra diğer kademelerde de uygulanmaya başlamıştır (Aktaran:

Şahin, 2021). Günümüzde açık üniversite denildiğinde akıllara ilk gelen Anadolu Üniversitesine bağlı Açıköğretim Fakültesi kurulduğunda, sadece *İş İdaresi* ve *İktisat* programlarında eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmekteydi. Günümüzde ise *Sosyoloji*, *Felsefe*, *Halkla İlişkiler*, *Sağlık Yönetimi*, *Sosyal Hizmetler* gibi geniş çapta lisans ve ön lisans düzeyinde dersler bulunmaktadır. 1982’de yükseköğretimde uzaktan eğitim Anadolu Üniversitesi ile başlamış ve hatta ivme kazanmışsa da 2010 yılında Atatürk Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi bünyelerinde açılan fakülteler, uzaktan eğitimde Türkiye için önemli bir gelişme mahiyetini taşımaktadır (Aktaran: Şahin, 2021).

Uzaktan eğitim, geleneksel eğitimin sunamadığı özgürlük ortamını sağlamaktadır. Geleneksel eğitimde zamanda yolculuğa gidebilmeniz mümkün değildir. Bir başka ifade ile ders, önceden belirlenen zaman diliminde başlayıp bitmektedir. Dolayısıyla kayıt gerçekleşmediği için de baştan izlemek, anlamadığınız yerde durdurup düşünmek, başka bir zaman diliminde derse devam etmek gibi imkânlar bulunmamaktadır.

Uzaktan eğitimin sağladığı avantajlardan en önemlisi bireylerin kendi kendilerine ilerlemesine imkân sunmasıdır. Dersler arasında bir hafta bekleyerek öğrenmenin yarıda kalması durumu ile muhatap kalmak mecburiyetinde kalınmamaktadır. Bu sayede ilerleme daha hızlı bir şekilde gerçekleşebilmektedir. İnteraktif bir eğitim ortamını sağlamak, teknolojinin sağladığı imkânları olabildiğince kullanmak, geleneksel nispeten uzaktan öğretimin sağladığı reddedilemeyecek avantajlardır (Jones, 2022). Dünyayı neredeyse üç yıl boyunca etkisi altına alan salgın sürecinde uzaktan eğitim, tüm toplumlarda olduğu gibi bizim toplumumuzda yaygınlaşmıştır. Makro anlamda uluslararası sertifikalı programları, üniversitelerin halka açık ders içerikleri ile evinizin konforundan en prestijli üniversitelerden dersler dinleyebilirsiniz. Nihayetinde

Uzaktan eğitim, geleneksel eğitimin sunamadığı özgürlük ortamını sağlamaktadır. Geleneksel eğitimde zamanda yolculuğa gidebilmeniz mümkün değildir. Bir başka ifade ile ders, önceden belirlenen zaman diliminde başlayıp bitmektedir. Dolayısıyla kayıt gerçekleşmediği için de baştan izlemek, anlamadığınız yerde durdurup düşünmek, başka bir zaman diliminde derse devam etmek gibi imkânlar bulunmamaktadır.

ise adınıza hazırlanmış sertifikalara sahip olabilmek bilgisayarın ya da telefonun başına geçmek kadar kolay olmaktadır. Bu sayede fiziksel olarak o an orada bulunmak, maddi ve manevi yükümlülöklere katlanmaktan kurtuluş olarak gözükmektedir. Tüm bunlar kulağa son derece cazip gelmektedir. Ancak uzaktan eğitim gerçekten bulunmaz bir nimet mi? Dezavantajları yok mudur? Bu soruların cevaplarını vermekte okuyucu muktediridir. Ancak uzaktan eğitimde öğrencilerin geleneksel yöntem içerisinde verilen ders aralarında birbirleriyle vakit geçirmelerinin mümkün

olmamasından dolayı öğrencilerin yalnızlaştığını ifade etmek mümkündür. Bu yalnızlaşmada öğrencilerin çoklu iletişim kuramamaları önemli bir etkidir. Duyurular e-posta ya da sosyal medya vasıtalarıyla ulaşmaktadır. Dolayısıyla birebir iletişim kurmaya ne gerek vardır ne de buna müsaade edecek fiziksel bir ortam. Tüm bunların öğrenciler üzerindeki en önemli sonucunu motivasyon eksikliği olarak belirtmek mümkündür. Geleneksel eğitim metodunda öğrenci, çevresinde kendisi gibi öğrencilerin çalışmaları ile kendini motive ederek çalışabilirken, uzaktan eğitim metodunda kamerayı kapattığınız an bağ da kesintiye uğramaktadır. Burada geleneksel eğitim metodundaki yüz yüze çalışma ile birlikte teknolojik imkânlardan da faydalanılabileceği ve “blended learning” olarak ifade edilen harmanlanmış yaklaşım, bu kaybı kapatabilecektir. Böylece geleneksel sınıf derslerini bilgisayar teknolojisini kullanan derslerle birleştiren öğrenme yöntemi uygulanmış olacaktır (Jones, 2022).

Sonuç

Uzaktan eğitim ya da açık üniversite denildiğinde akıllara ilk olarak bu gelişmelerin bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden sonra ortaya çıktığı gelse de dünyada üç asırdır, ülkemizde ise yaklaşık bir asırdır uzaktan eğitime ilişkin girişimler devam

etmektedir. Elbette ilk başlarda bu girişimler kavramsal boyutta kalmış, pratik zemine aktarılamamıştır. Ancak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler farklı bir boyuta geçmeyi sağlamış ve bu süreci biraz daha pratik düzleme çekebilmiştir. Nihai olarak dünyada 1969 yılında başlayan açık üniversite eğitimi ülkemizde de Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesinin girişimleri teknolojik imkânlarla da buluşarak yaygınlaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Aydın, C. H. (2011). “Açık ve Uzaktan Öğrenme: Öğrenci Adaylarının Bakış Açısı”. Ankara Pegem Akademi.
- Bozkurt, A. (2017). “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını”. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi. 3 (2). S.85-124.
- Jarvis, P. (1999). International Dictionary of Adult and Continuing Education. Kogan.
- Jones, G. (2022). Studing Online Succeeding Through Distance Learning at University. NYC.
- Lohithakshan, P.M. (2002). Dictionary of Education. India: New Delhi.
- Mshvidobadze, T. & Gogoladze, T. (2012). About Web-Based Distance Learning, International Journal of Distributed and Parallel Systems (IJDPS) 3(3), 133 143, DOI : 10.5121/ijdps.2012.3313.
- Şahin, M. (2021). “Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretimde Uzaktan Eğitimin Tarihi Ve Gelişim Süreci”. Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(7), 91-113.
- TDKa (t.y). “Eğitim”. Erişim Tarihi: 30.11.2022. Erişim Linki: <https://sozluk.gov.tr/>.
- TDKb (t.y). “Uzaktan Eğitim”. Erişim Tarihi: 30.11.2022. Erişim Linki: <https://sozluk.gov.tr/>

Üniversite Kütüphaneleri ve Etkinliği

Hacer Pergel

Bilgi, yaşamımızın her alanında karşımıza çıkmış, her türlü gelişmeye kaynaklık etmiştir. Teknolojik gelişmelere kaynaklık eden bilgi, küresel değışimleri beraberinde getirir, yenilikçi ve sorgulayıcı bakış açısına sahip bireylerden oluşan bilgi toplumunu

oluşturur. Bilgi toplumunda insan, çevresini kontrol edebilen, öğrenme güdüsünü karşılayarak eleştirel düşünebilen, etkili iletişim kurabilen, lider, girişimci, meraklı ve sürekli öğrenme becerilerini (bilgi okuryazarlığını) geliştiren bir hal alır.

Sürekli ve yaşam boyu öğrenme eylemi ise bireylerin hayatları boyunca edindikleri bilgi ve becerilerini geliştirmesi demektir. Bu beceri de kütüphanelerimizin kullanıcılara sunduğu hizmetten geçmektedir. “Bilgi toplumunun kuramsal yapısının açıklanmasında öncü isimlerden olan Daniel Bell, oluşmakta olan toplumun temel kurumu olarak üniversiteleri görmektedir. Çünkü üniversiteler hem bilginin üretilmesinde hem üretilen bilgilerin ekonomik ve toplumsal yarara dönüştürülmesinde hem de bireyin yaratıcılığının en üst düzeyde geliştirilmesinde önemli potansiyelleri olan kuruluşlardır. Üniversitelerin bu nitelikleri, onların dönüşüm için öngörülen altyapı çalışmalarında ne denli dikkate alınmaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır” (Kızılaslan, 2007).

Tarihçe

“Üniversite kütüphaneleri, Eski Çağda yüksek okul kütüphaneleri olarak nitelenebilecek kütüphanelerdi ve genellikle Romalılar ve Yunanlılarda görülmekteydi. Eski Çağdaki bu okulları, günümüzdeki yüksekokul ve üniversitelere, bu okulların kütüphanelerini de günümüzdeki yüksekokul ve üniversitelerin kütüphanelerine benzetmek mümkündür.” (Atılğan, 2008).

Tarihten bu yana üniversite kütüphaneleri bilimsel araştırmalar ile ortaya çıkmış bilgi merkezleridir. Bilim ve araştırmanın hız kazandığı 20. yy.’da üniversite kütüphaneleri, nitelik ve işlevlerini arttırarak, kütüphanelerin üniversitelerin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmesini sağlamıştır.

Türkiye’de Üniversite Kütüphaneleri

İlk üniversitelerin oluşumundan başlayarak, üniversite yapılanması içinde her zaman yer almış olan kütüphaneler, özellikleri gereği gereksinim duyulan her türlü bilgiyi, istemde bulunan herkese iletme konumunda ve zorunluluğunda olan başlıca bilgi merkezleridir. Üniversite ile kütüphane arasındaki ilişkinin özünde, birinin bilgiye ve dolayısıyla bilgi kaynaklarına olan bağımlılığı, diğerinin ise bilginin sağlandığı, düzenlendiği ve kullanıma sunulduğu yer olması yatmaktadır (Uçak, 2000).

Bilindiği üzere ülkemizde temelde kamu ve vakıf olmak üzere iki türde üniversite bulunmaktadır. “Kamu üniversiteleri personelinden bütçesine kadar bütün gereksinimleri devlet tarafından karşılanan kurumlardır. Vakıf üniversiteleri ise bir eğitim kurumu olmalarının yanı sıra ticari kuruluşlardır. Vakıf üniversiteleri iş-

Üniversite ile kütüphane arasındaki ilişkinin özünde, birinin bilgiye ve dolayısıyla bilgi kaynaklarına olan bağımlılığı, diğerinin ise bilginin sağlandığı, düzenlendiği ve kullanıma sunulduğu yer olması yatmaktadır.

letme mantığı içinde yönetilirler ve genellikle kütüphaneler, üniversitenin tanıtımında yararlanılacak iyi bir reklam aracı olarak görülmektedir. Bu bakımdan vakıf üniversitelerinde kütüphaneler gerek mimari ve teçhizat gerekse derme, bütçe, personel ve teknolojik hizmetler bakımından kamu üniversitelerinin çok ilerisinde bulunmaktadır” (Odabaşı, 2011).

Yukarıdaki ifadenin amacı üniversite kütüphanelerinin etkinliği ile profilini ortaya koymak, bununla birlikte kamu ve özel üniversitelerin kütüphaneleri arasındaki farkın da boyutuna dikkat çekmektir. Ayrıca her iki kütüphane türünün kendi içinde sahip olduğu nitelik farklılıkları test edilmektedir. Sahip oldukları hizmetler ve olanaklar yönüyle kamu üniversitesi kütüphanelerinin vakıf

üniversitesi kütüphanelerine göre oldukça geri kaldığı görülmektedir.

TÜİK verilerine göre Türkiye genelinde 2021 yılında 1 Milli Kütüphane, 1252 halk kütüphanesi, 612 üniversite kütüphanesi ve 32 bin 690 örgün ve yaygın eğitim kurumu kütüphanesi mevcuttur. Bu istatistikler nicel olarak yeterli düzeyde olmasına rağmen kütüphanelerin nitelik bakımından ne kadar yetkin olduğu araştırılmalı ve üzerinde çalışmalar yapılmalıdır. Ne yazık ki ülkemizde diğer kütüphanelerde de olduğu gibi üniversite kütüphanelerinin sayısını, başarıya ya da gelişmişliğe yorumlamak yanlışır. Sadece kütüphane sayısına değil, kütüphanelerin boyutu ve kullanıcı başına düşen kitap adedine de dikkat çekiliyor olması oldukça üzücüdür (Karakaş, 1999).

Üniversite kütüphaneleri kullanıcı kitlesine hitap eden koleksiyon yapısına ve sayısına sahip olmalıdır. Bu hususta hangi üniversite için konuştuğumuz da önemlidir.

Öğrenci Başına Düşen Basılı Kitap Sayısı ve İstatistikler

Üniversiteye başlayan öğrenci sayısının artışı ile üniversite kütüphanelerindeki kitap sayısında da artış görülmektedir. Özellikle öğrencileri kendi

programlarına çekmek isteyen yükseköğretim kurumları kütüphanelerinin koleksiyonlarını revize etmek, daha çeşitli ve nitelikli kaynaklar sunmaya çalışmaktadır. Bu da beraberinde öğrencilerin akademik hayatta daha verimli olmalarına olanak sağlamaktadır. Üniversite kütüphaneleri, hayat boyu öğrenmeyi teşvik ederek öğrencileri üretken bireyler olmaları yönünde desteklemektedir. Verilerde de görüldüğü gibi öğrenci başına düşen kitap sayısının artışı

hem sosyal alana hem de akademik alana katılımı desteklemiştir.

Üniversitelerde öğrenci başına düşen ortalama basılı kitap sayısı (adet bazında);

Devlet üniversitelerinde 7, vakıf üniversitelerinde 10 iken genel ortalama olarak Türkiye'deki üniversitelerde öğrenci başına düşen basılı kitap sayısı 8'dir. Öğrenci başına 10 ve üzeri basılı kitap düşen üniversite sayısı 32 iken öğrenci başına 1'in altında basılı kitap düşen üniversite sayısı 4'tür.

	0*	0,01-0,99	1-4,99	5-9,99	10-14,99	≥15
Devlet	2	2	73	32	9	8
Vakıf	0	0	27	25	8	7
Toplam	2	2	100	57	17	15

Tablo.1. Öğrenci başına düşen basılı kitap sayısına göre üniversitelerin dağılımı (2022).

YÖK tarafından 2021 yılında hazırlanan Üniversite İzleme ve Değerlendirme Raporuna göre öğrenci başına düşen basılı kitap sayısının en yüksek olduğu (ilk 5) üniversite şu şekildedir:

1. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi 43,23
2. İstanbul Üniversitesi 37,66
3. Boğaziçi Üniversitesi 36,35
4. Koç Üniversitesi 33,10
5. Sabancı Üniversitesi 22,26

Üniversitelerde öğrenci başına düşen ortalama elektronik kitap sayısı ise (adet bazında);

Devlet üniversitelerinde 41, vakıf üniversitelerinde 79 iken genel ortalama olarak Türkiye'deki üniversitelerde öğrenci başına düşen elektronik kitap sayısı 55'tir. Öğrenci başına 100 ve üzeri e-yayın düşen üniversite sayısı 31 iken öğrenci başına birin altında e-yayın düşen üniversite sayısı 15'tir.

YÖK tarafından 2021 yılında hazırla-

	0*	0,01-0,99	10-24,99	25-49,99	50-99,99	≥100
Devlet	9	44	40	8	11	14
Vakıf	0	12	14	13	11	17
Toplam	9	56	54	21	22	31

Tablo.2. Öğrenci başına düşen e-yayın sayısına göre üniversitelerin dağılımı (2022).

nan Üniversite İzleme ve Değerlendirme Raporuna göre öğrenci başına düşen elektronik kitap sayısının en yüksek olduğu (ilk 5) üniversite ise aşağıdaki gibidir:

1. Artvin Çoruh Üniversitesi 450,92
2. Bayburt Üniversitesi 429,27
3. Maltepe Üniversitesi 311,29
4. Ordu Üniversitesi 247,18
5. Bartın Üniversitesi 246,52

İstatistiklere göre öğrenci başına düşen kitap ve e-yayın sayısı en yüksek olan üniversiteler, öğrenciler tarafından daha çok tercih edilen başarılı üniversitelerdir. Bu üniversitelere giren öğrenciler, kütüphanenin fiziksel büyüklüğünden ziyade aradığı kaynağa erişebilme imkanına sahip olmasını o kütüphanenin niteliği olarak belirler. Dolayısıyla bir kütüphanenin etkin oluşu o kütüphanenin üniversitesine ait bir koleksiyon yapısıyla ve öğrenci başına düşen kitap sayısı ile ölçülmelidir. Ancak o zaman nitelikli ve etkin bir kütüphanenin varlığından söz edebiliriz.

Yükseköğretim Kurumu 2019 Raporunda toplam kütüphane alanı(m²),

öğrenci başına kütüphane alanı(m²), kütüphane kitap sayısı ve öğrenci başına düşen kitap sayısı verilmiştir. Bu verilere göre Sabancı Üniversitesi kütüphanesinde yer alan toplam kitap sayısı 113.529, öğrenci başına düşen kitap sayısı 22, toplam kütüphane alanı 9.165m², öğrenci başına kütüphane alanı 2,1m²'dir. 29 Mayıs Üniversitesi'nin ise kütüphanesinde yer alan toplam kitap sayısı 83.295, öğrenci başına düşen kitap sayısı 51, toplam kütüphane alanı 833m², öğrenci başına kütüphane alanı 0.6m²'dir. Farklı veri setlerinden farklı sonuçlar çıkartılabilir. Bu sebeple iki üniversite kütüphanelerinin etkinliğini değerlendirildikleri kriterler değişiklik gösterir. Örneğin Sabancı Üniversite kütüphanesinin kişi başına düşen metrekare sayısının çok olması ile öne çıkmaktadır. 29 Mayıs Üniversitesi kütüphanesinin ise öğrenci başına düşen kitap sayısı ile öne çıkmakta olduğunu görüyoruz. Bu iki örneğin de arasında fark vardır. Farklı veri setlerinden farklı sonuçlar çıkarılabilir. Demek ki üniversite kütüphanelerin etkinliği değerlendirildikleri kriterlere göre değişiklik göstermektedir (2019).

Üniversite Kütüphanelerinin Derme Yönetimi Nasıl Olmalıdır?

Derme, bir bilgi merkezinin kullanıcılarının bilgi gereksinimlerini karşılamak üzere bilgi uzmanları tarafından önceden belirlenmiş bir politika uyarınca oluşturulan bilgi kaynakları topluluğudur.

Derme, bir kütüphanenin sahip olduğu veya satın aldığı ya da abone olduğu, herhangi bir yolla uzaktan erişim sağladığı tüm biçim ve türlerdeki materyallerden oluşur.

Geçmişte kütüphaneler için dermeye fiziksel olarak sahip olmak önemliydi. Ancak günümüzde gelişen ve değişen kaynak türleri ile kullanıcı istek ve ihtiyaçları derme geliştirme yöntemini de değiştirmiştir. Artık pek çok kaynak (elektronik kaynaklar, vb.) fiziksel olarak kütüphanelerde yer almadığı için kütüphanelerde sahip olma durumu da gerçekleşmemektedir (duvarlar ortadan kalkmıştır).

Bu durumda kütüphane, bilgi kaynağının biçimsel özelliklerinden bağımsız olarak kullanıcıları için yararlı, onların ihtiyaçlarına uygun ve en ekonomik olan bilgi kaynaklarını sağlamalıdır. Bu kaynakların fiziksel olarak elle tutulur (somut) olması şart değildir.

Kütüphane Dermesi;

- Yazma eserler
- Basılı kaynaklar (kitap, dergi, gazete, vb.)

...bir kütüphanenin etkin oluşu o kütüphanenin üniversitesine ait bir koleksiyon yapısıyla ve öğrenci başına düşen kitap sayısı ile ölçülmelidir. Ancak o zaman nitelikli ve etkin bir kütüphanenin varlığından söz edebiliriz.

- Görsel-işitsel (kitap dışı) materyaller (CD, video, DVD, vb.)
- Elektronik kaynaklar (e-kitap, e-dergi vb.; abone olduğu sürece sahip)
- Dijital kaynaklar (her türlü materyalin dijital ortama aktarılmış hali, genelde kendi sahip olduğu kaynaklar, kurumsal arşivler)
- İnternet kaynakları (ücretsiz, mevcut derme ile ilgili internet üzerindeki kaynaklara verilen linkler) olarak sınıflandırılabilir.

Derme geliştirme; sistematik ve akılcı bir derme oluşturmak üzere kütüphanenin amacı, kullanıcı ihtiyaçları ve eldeki kaynaklar gözetilerek seçim, sağlama, ayıklama, değerlendirme ve koruma süreçlerine ve etkinliklerine ilişkin karar verme ile planlama işlevidir. Derme yönetimi; bilgi merkezinin diğer işlevleriyle bütünleşik bir sistemde gerçekleşen ve kullanıcı ve kullanım araştırmaları, istatistik analiz, maliyet – yarar analizi gibi sayısal yöntemleri ve derme geliştirme ku-

ram ve uygulamalarını kapsayan dinamik bir süreçtir.

Her tür bilgi merkezi bir dermeye sahiptir ve bu derme sürekli gelişir, büyür. Ancak bu, dermenin kullanıcı ihtiyaçlarını tam olarak karşıladığı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle bilgi merkezlerinin derme geliştirmeye ilgili yazılı kurallarını ve politika dokümanlarını, süreçleri açıklayan iş akış şemalarını, bu işleri yapacak personelin ayrıntılı iş tanımlarını oluşturmaları kaçınılmazdır.

Sonuç

Üniversite kütüphaneleri bilgi toplumunun temelini oluşturan bilgi merkezleridir. Üniversitelerin temel işlevlerinden olan eğitim ve araştırma, kütüphanesiz düşünülemez. Eğitimin ve araştırmanın gücü üniversite kütüphanelerinin işlevine bağlıdır. Bilgiye bağımlı olan bu temellerde üniversite kütüphanesinin niteliği ve işlevinin önemli payı vardır.

Günümüzde ne yazık ki üniversite kütüphaneleri, boyutu, koleksiyon sayısı ve kullanılan mobilyalar ile gösterişli kütüphaneler olarak öne çıkmaktadır. Üniversite Kütüphanelerinin amacı bağlı olduğu üniversitenin yapısına örgütlenmesine ve amacına göre gelişir, gelişmelidir. Aynı zamanda bilimsel araştırma ve geliştirmeyi destekleyen, her gün gelişip ilerleyen ve gündemi, ulusal yayınları takip eden; güncel, dinamik

ve nitelikli bilgi ihtiyacını sağlamakla yükümlüdür. Çünkü üniversitelerin bilginin üretilmesinde ve üretilen bilginin ekonomik/toplumsal faydaya dönüştürülmesindeki rolü muhakkaktır. Kaç kütüphane kaç kitap var derdine düşmek yerine kütüphanenin dermesi kullanıcıya ne cihette hizmet veriyor ve kurulan bu kütüphanelerin bilgi yöneticileri olan kütüphanecileri bulunuyor mu derdine düşebilirsek o zaman nitelikli bir çalışmanın ve hizmetin varlığından söz edebiliriz.

Kaynakça

- Atılğan, G. (2008). Türkiye’de Üniversite Kütüphanelerinin Tarihi, *Türk Kütüphaneciliği*, 22,4
- Kızılaslan, D. (2007). Bilgi okuryazarlığı ve üniversite kütüphaneleri: bilgi okuryazarlığı planı hazırlama unsurları, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Karakaş, S. (1999). Üniversite kütüphanesi kullanıcılarının beklentileri ve kullanıcı tatmini, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt (39), sayı 1-2, s. 57-66.
- Odabaşı, H. Polat, C. (2011). Türkiye’de üniversite kütüphaneleri standartları, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 45, Erzurum.
- Uçak, N. (2000). Bilgi üzerine kurumsal bir yaklaşım. *Bilgi Dünyası* 1(1)
- (2019). Vakıf yüksek öğretim kurumları-2019, Yükseköğretim Kurulu, Ankara.
- (2022). Üniversite izleme ve değerlendirme raporu-2021, Yükseköğretim Kurulu, Ankara.

SÖYLEŞİ

Eğitim Tarihçisi
**Prof. Dr. Mustafa
Gündüz ile**
Üniversitenin
Dünü ve Bugünü
Üzerine
Yıldız Teknik
Üniversitesi

Söyleşi:
Özkan Kılıçaslan

Hoş geldiniz. İlk olarak kavramsal bir soru ile başlamak istiyorum müsaadenizle. Tarihsel kökenlerini de göz önünde bulundurursak, modern anlamda “üniversite” dediğimizde neyi kastetmiş oluyoruz? Bizi nereye kadar ve hangi coğrafyaya götürüyor bu kavram?

Hoş bulduk. Üniversite kavramının anlamı yaygın olarak zannedildiğinin aksine universal, evrensel ile bir ilgisi yoktur. Üniversite her şeyi ile bir orta çağ öğretim kurumudur ve büyük ölçüde Haçlı Seferleri sonlarına doğru Akdeniz Avrupası’nda ortaya çıkmıştır. Bu yeni teşekkülün ardında Avrupa’da yeni oluşmaya başlayan burjuvazinin de önemli rolü vardır. Aynı zamanda, Haçlı seferleri sonrasında artan ticaret, ülkeler arası seyahat ve bilgi transferi neticesinde Kili-se tekelinin dışında daha çok hukuk ve tıp eğitimlerine talep artmıştır. Bu talebe cevap verebilmek için coğrafi, ticari ve siyasi şartların imkânıyla

Kuzey İtalya’da kısmen kiliseden bağımsız ama yerel otoriteden ruhsatlı eğitim kurumları ortaya çıkmıştır. Bu eğitime Avrupa’nın iç ve güney bölgelerinden büyük talepler olmuş ve Bologna’ya dışarıdan hukuk ve tıp tahsili için çok sayıda talebeler gelmeye başlamıştır. Bu arada onlara ders veren hocalar daha çok para kazanabilmek için mücadele etmeye başlamıştır. Şehir dışından gelenler yerli halk ve hocalar tarafından hem risk hem de kazanç olarak görülme-ye başlayınca, talebeler çıkarlarını korumak için “*universitas*” adında bir korporasyon, lonca ya da bu günlük anlamda bir dayanışma sendikası kurmuştur. Talebeler ders ücreti ve ikamet gibi konularda birleşince hocalar da kendi aralarında “*college/kolej*” adında bir sendika/dernek kurmuştur. Kısa bir süre sonra talebelerin ve hocaların ahaliye, siyasî otoriteye ve kiliseye karşı birlikte hareket etmeleri her iki kesimin daha çok menfaatine olacağı ortaya çıkınca bu iki oluşum birleşerek “*Universitas Societat Magistrorum Discipulorumque*”, “Hoca ve talebe dayanışma ve yardımlaşma birliği” adındaki bugünün ilk üniversitenin prototipini oluşturmuşlardır. Bu oluşuma “*studia, stadium generale, studium par-*

Üniversite her şeyi ile bir orta çağ öğretim kurumudur ve büyük ölçüde Haçlı Seferleri sonlarına doğru Akdeniz Avrupası’nda ortaya çıkmıştır.

... üniversite, kiliseden bağımsız olarak, Antik Yunan mirasıyla ilgilenmeye başlamıştır.

ticulare” gibi adlar verilmiştir. Burada “stadium” yüksek düzeyde eğitim öğretim için düzenlemiş ortam ve ders programı anlamına gelirken, “generale”, yerel halkın dışında talebe kabul eden yeri tanımlıyordu. Böylece XVIII. yüzyıl başlarındaki modernite öncesine kadar manastır ve kilise dışında teolojinin yanında hukuk, tıp, ekonomi, siyaset ve diğer doğa bilimleriyle yakından ilgilenen bir öğretim kurumu teşekkül etmiş oldu. Bu yapıya “üniversite” adının verilmesi XV. yüzyıl civarındadır. Tam anlamıyla bir Orta çağ kurumu olan üniversite, kiliseden bağımsız olarak, Antik Yunan mirasıyla ilgilenmeye başlamıştır.

Peki, burada soruya “medrese” kurumunu da eklersek aralarında bir etkileşim söz konusu mu? Varsa bu ne boyutta?

Batı dünyasında zuhur eden üniversitenin temellerinin medrese olup-olmadığına dair de tartışmalar vardır. Özellikle üniversitenin bir alt

birimi olan ve daha çok Paris’te ortaya çıkan College (Kolej) sisteminin medrese ve İslam vakıf sisteminden mülhem olduğuna dair iddialar var. Her ne kadar vakıf sistemine benzerlikler varsa da üniversite özünde bir Avrupa eğitim kurumudur. Medreseye elbette benzer yönleri var. Öğretim müfredatı, Antik Yunan’dan ilhamla takip edilen *trivium* ve *quadrivium* temelli teoloji ve felsefe eğitimi medreseye benzemektedir. Ancak üniversite büyük ölçüde tüzel kişiliğe sahip ve mensuplarına tüzel yetkilendirme belgesi (*licencies docti, docente*) veren bir kurumdur. Oysa medrese mezunlarına müderris imzalı şahsiyet temelli icazet vermektedir. Birinde kurum birinde şahıs ilmin temsilini yapmaktadır. Keza üniversite, her ne kadar yerel otoritelerin ruhsatıyla varlık gösteriyor olsa da daha çok kendini destekleyen

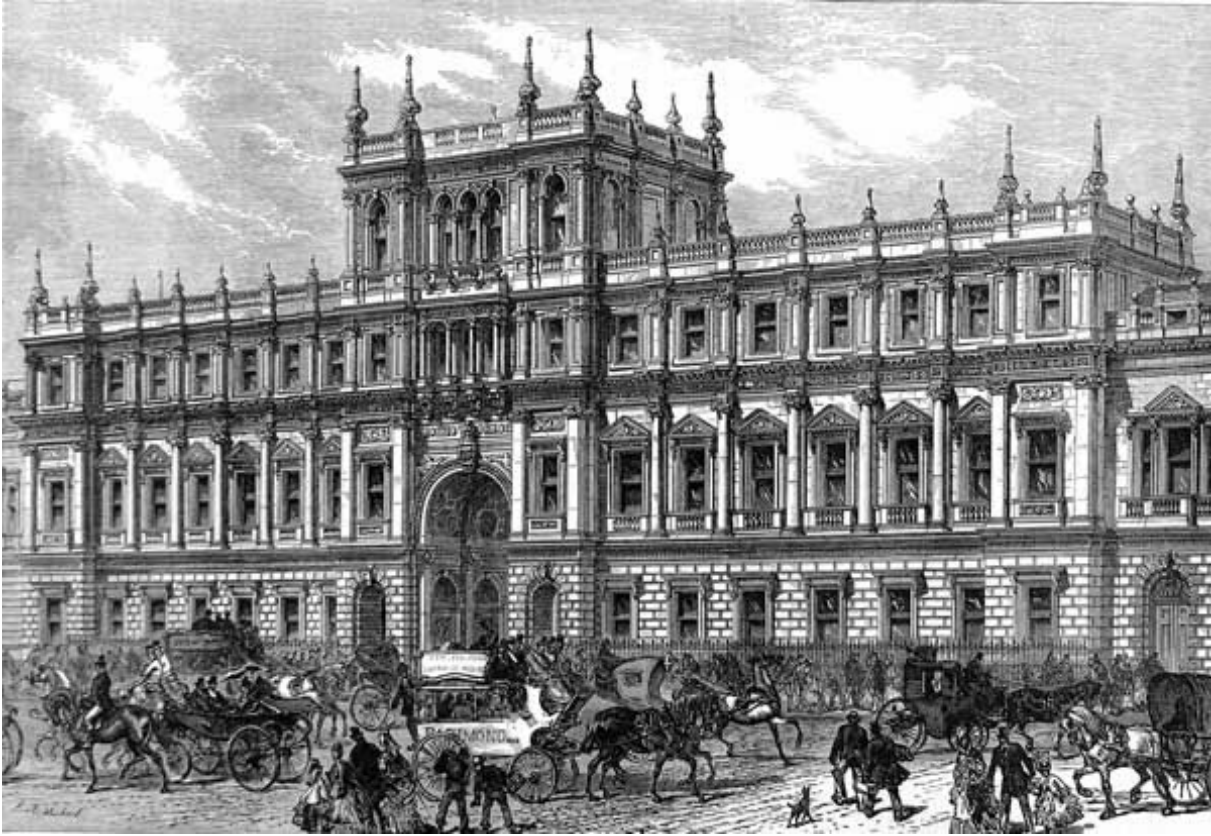
... üniversite ve medrese arasında benzerlikler olsa da bundan hareketle üniversitenin kaynağını medreseye dayandırmak en azından mevcut bilgilere göre mümkün değildir.

burjuvazinin kontrolünde devam etmiştir. Oysa medrese siyasi otoriteye karşı daha otonom bir yapıda faaliyet göstermiştir. Netice olarak üniversite ve medrese arasında benzerlikler olsa da bundan hareketle üniversitenin kaynağını medreseye dayandırmak en azından mevcut bilgilere göre mümkün değildir. Nitekim bu fikri en üst düzeyde savunanlardan biri meşhur medrese tarihçisi George Makdisi'dir.

Malumunuz akademi ile üniversite günümüzde neredeyse aynı anlamda kullanılıyor. Bu doğru bir kullanım mı sizce? Arada bir fark var mı?

Tıpkı “üniversite” kavramının etimolojisinde olduğu gibi “akademi” konusunda da bilinenler biraz karmaşık. Öncelikle son yıllarda Alim Arlı'nın bu konuya entelektüel seviyesi hayli yüksek ciddi katkılar verdiğini belirterek cevaba başlamak isterim. Dedğiniz gibi “akademi” ve “üniversite” nerede ise aynı anlamda kullanılıyor ama gerek tarihi geçmiş gerekse mevcut yapısı ve fonksiyonu itibarıyla hayli farklı yapılar. Her ne kadar her ikisi de bilimle uğraşıyor olsa da muhtevası, topluma etkisi toplumla ilişkisi ve tarihi süreç içindeki gelişim-

leri farklıdır. Akademi, üniversiteye göre çok daha erken tarihlerden beri vardır. Akademi, Platon'un Atina'da kurduğu felsefe okuludur. Adını kurulduğu yer Akademos'tan almıştır. Felsefe, entelektüel uğraş alanı içinde en yükseklerde olduğu için, akademinin alt kademelerinde diğer ilimlerin öğretilmesi ya da buraya yedi hür bilginin (liberal artes) öğrenilerek gelmesi istenmiştir. Antik Yunan'dan sonra inişli çıkışlı bir tarih izleyen akademi birçok defa kapanmış ve farklı yerlerde yeniden açılmıştır. Özellikle 15. yüzyıla doğru üniversitelerin kurumsallaşmaya başlamasıyla, seküler/hümanist bilimlerin tahsili için hem üniversitelere hem de Katolik skolastiğine karşı yeniden teşkilatlanmıştır. Akademiler 15. yüzyılda idare biçimleri ve kilise ve üniversite dışında olmaları ve ortaya koyduğu pratik sayesinde İtalya başta olma üzere diğer Avrupa kontuklarında hızla artmıştır. Bu artışta doğa bilimlerine yönelik araştırmaların ilgi çekmesi ve yeni oluşmaya başlayan burjuvazinin desteği ile hümanist söylem ve antik döneme ilgi önemli olmuştur. Bir yüz yıl kadar sonra hızla gelişen metot, bilim ve aydınlanma felsefesine yönelik bileşenlerin manevra merkezi akademilerdir.

Akademiler özellikle Paris, Londra ve Amsterdam gibi ticari faaliyetlerin de merkezi olan stratejik yerlerde kiliseden daha uzak ama siyasî otoriteye daha yakın bir halde faaliyetlerini sürdürmüştür. Burada şunu vurgulamak gerekir: Bu dönemde üniversiteler hâlâ büyük ölçüde teoloji eğitimi veren yapılardır. 1662'de Londra'da *Royal Society*, 1635'te Paris'te Fransız Akademisi (*The Académie Française*) ve 1666'da *Académie Royale des Sciences* (*Fransız Krallık Bilimler Akademisi*) kurulmuştur. Bu akademiler, asıl çerçevesini 19. yüzyılda bulacak olan yeni modern Avrupa medeniyetine doğru giden bilimsel ve felsefi çalışmaların yürü-

tüldüğü ana merkezlerdir. 19. yüzyılın başlarında üniversiteler, Humbolt'un reformasyonu ile başta Almanya'da olmak üzere kapsamlı bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu süreçte bazı akademiler üniversiteye dönüşürken bazıları bağımsız çalışmaya devam etmiştir. Bugün de bu durum devam etmektedir. Akademi üniversite ayrımı ve sarmal gelişimi Türkiye için de Tanzimat'tan bu güne devam etmektedir. 1980'lere kadar İktisadi ve Ticari ilimler akademisi vardı. Bunların hepsi fakülteye dönüştü. Günümüzdeki TÜBİTAK, TUBA ise hala klasik akademi mantığıyla varlık göstermektedir.

Biraz daha günümüze ve Türkiye'ye gelecek olursak, üniversitenin bizdeki hikâyesi nasıl başlıyor peki? Burada medrese, darülfünun ve üniversite şeklinde bir kronolojiden bahsedebilir miyiz?

Bu da tartışmalı konulardan biri aslında. İstanbul Üniversitesi logosunda 1453 tarihini kullanıyor. Oysa Sahn-ı Seman medreseleri bile İstanbul'un fethinden on sene sonra tamamlanabildi. Medreseyi üniversitenin temeli saymak kanaatimce doğru değil. Her ne kadar her ikisi de ilim, felsefe vb. işlerle uğraşıyor olsa da iki kurumun kozmolojisi ve ontolojisi farklı. Medrese mevcudiyetini İslami ilimlere borçlu. Medrese temel İslami ilimleri korumak, geliştirmek ve yeni nesillere aktarmakla görevli bir kurum. Bunun için elbette ilimlere holistik bakıyor, burada temel ilimler fıkıh, hadis, kelam tefsir. Oysa üniversitenin varlık sebebi, özellikle yeniden kurgulandığı 19. yüzyılın başında doğa bilimleriyle uğraşmak. Üstelik üniversitede bilginin epistemolojisi deney ve tecrübeyi esas alıyor ve pozitivist bir zemini var. Zaten bu sebeple Tanzimat Döneminde bilim ve sanatları en üst düzeyde öğretmek üzere medresenin dışında yeni bir kuruma ihtiyaç duyuluyor ve dâhiya-

ne bir keşifle adına "fenler evi" anlamında Darülfünûn deniliyor. (Farslar bizden etkilenecek Dânişgah demişler.) Kurulma kararı 1845'e kadar geriye gidiyor. Hazırlık on beş yıldan fazla sürüyor ve nitelim ilk derse Derviş Paşa'nın halka açık konferanslarıyla 1863'te başlanıyor. Böylece Türkiye'de gerçek anlamda batılı tarzda bir yükseköğretim başlamış oluyor. Her ne kadar kurumsallaşma süreci hayli sancılı olsa da üniversite düzeyinde bir eğitim kurumu böylece başlıyor. Sonra defalarca kapanıp yeniden açılıyor ama 1900'de açıldıktan sonra bir daha kapanmıyor. Bu tarihte açılan Darülfünûn'a B. Lewis "Müslüman dünyasının ilk gerçek üniversitesi" diyor. 1933'e kadar ciddi bir kurumsallaşma yaşanıyor. Ancak bu tarihte sırf Osmanlı'dan bakiye olduğu için söz konusu birikim heba edilip, sıfırdan bir İstanbul Üniversitesi kuruluyor. İstanbul Üniversitesi 1980'lere kadar kuruluş tarihi olarak 1933'ü kullandı. Bu tarihlerde baktılar ki, batılı üniversiteler "teolojik geçmişlerini" de miras kabul ediyor ve tarihlerine dâhil ediyorlar ve tarihi derinlikleriyle iftihar ediyorlar, o halde biz de 1453'ü tercih edelim dediler. Oysa gerçek ve anlamlı tarih 1863 olmalıydı. Son zamanlarda kurulan yeni üniversiteler

de en az yüz, yüz elli yıllık eski tarihler kullanıyorlar! Doğrusu biraz garip duruyor.

Bu noktada Türkiye’de üniversitelerin ilk zamanlardaki şekillenmesinde yabancı hocaların etkisini de konuşabiliriz sanırım.

Aslında sadece üniversitelerin şekillenmesinde değil, Türkiye’de diğer pek çok kurumun ortaya çıkmasında ve kurumsallaşmasında yabancı asker, bürokrat, uzman ve akademisyenin ciddi rolü var. Bu konuda bazı çalışmalar olmakla birlikte yeterli değil. Örneğin Türkiye’de modern maliye teşkilatının kurumsallaşmasında 1882’de kurulan Düyun-ı Umumiye ve oradaki uzmanların katkısı büyüktür. Keza modern Türk ordusunun kurulmasından kurumsallaşmasına, kurmay kadronun yetişmesine II. Mahmud’dan beri yabancı uzmanların etkisi vardır. Benzer durum sanatta, bayındırlıkta, müzikte, müzecilikte, arkeolojide ve mimaride de söz konusudur. Elbette Üniversite de bundan hâli kalamazdı! Nitekim üniversiteye ilk önemli yabancı katkısı ya da müdahalesi I. Dünya Savaşı sırasında olmuştur. Almanlarla askerî ittifak kurduğumuz için bu dönemde çok sayıda Alman müderris ve

Batılı ülkelerde üniversiteler belli sınıfların, yapıların, şirketlerin bir kurumu olarak ortaya çıkarken, Türkiye’de devlet eliyle, devlet için var edilmiş bir yapıdır. Ortada ciddi bir zihniyet farklılığı var. Dolayısıyla da Türkiye’de üniversite daima devletçidir ve özgürlük alanı tabiatı gereği kısıtlıdır.

uzman İstanbul Darülfünûnu’na geldi ve pek çok bölümün, enstitünün kurumsallaşmasını sağladılar. Ama asıl yabancı etkisi 1933 reformu sırasında oldu. Bu başlı başına bir araştırma konusudur. Gerçi birçok çalışma olmakla birlikte bütünlüklü bir tahlil ve incelemeden bahsetmek güçtür. 1933’te İstanbul Darülfünûnu’nun kapatılıp yerine yeni bir üniversitenin kurulması iki sene önce planlanınca bu döneme tevafuk eden bir hadise Türkiye’nin lehine gelişti. Bu dönemde Almanya’daki ırkçı ve zenofobik gelişmeler Yahudi bilim adamlarının kendilerine yer aramasına yol açtı ve İsviçre’de Mülteci Yahudi Bilim Adamları Derneği kuruldu. Başkanı

da Albert Malche idi. 1931'de Mustafa Kemal bu kişiyi, yükseköğretim ıslahı için davet edince, Malche sayesinde birçok bilim adamı 1933 sonrasında Türkiye'ye geldi. Bunlar arasında dünyaca meşhur, son derece başarılı bilim adamları vardı. Elbette akademik derecesi, uzmanlığı ve buraya gerçek gelme niyetinin ne olduğu bile bilinmeyen kişiler de vardı. Nitekim bunlardan bazılarının casus olduğu ortaya çıktı. Buna karşın İstanbul Üniversitesi'nin Hukuk, İktisat, Fen, Dış Hekimliği ve Tıp Fakültesinin bazı bölümleri büyük ölçüde yabancı bilim adamlarının öncülüğünde kuruldu ya da geliştirildi.

Genel çerçeve içerisinde geçmişten günümüze üniversitelerimiz nasıl bir seyir gösterdi? Müspet ve menfi yönlerden bakacak olursak ne gibi değişimler yaşandığını söyleyebiliriz?

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Türkiye'de yükseköğretim diğer öğretim kademelerinde de olduğu gibi hayli geç gelişmiştir. Türkiye'de 1860'larda ilk üniversite açıldığında Amerika'da 500'ün üzerinde, Rusya'da 200'den fazla, Japonya'da 1880'lerden sonra 100'ün üzerinde üniversite vardı. Ama asıl daha farklı

bir husus var: Batılı ülkelerde üniversiteler belli sınıfların, yapıların, şirketlerin bir kurumu olarak ortaya çıkarırken, Türkiye'de devlet eliyle, devlet için var edilmiş bir yapıdır. Ortada ciddi bir zihniyet farklılığı var. Dolayısıyla da Türkiye'de üniversite daima devletçidir ve özgürlük alanı tabiatı gereği kısıtlıdır. Bu durum bugün de böyledir. Türkiye'de batı benzeri bir üniversiteleşme ancak 1990'larda şu ya da bu şekilde küçük bir Türk burjuvazisinin teşekkülüyle başlamıştır ve bunun da sayısı bir elin parmağı kadar bile yok. Bir diğer husus, her ülkenin kendine göre bir üniversiteleşme geleneği var: Almanya mesela bu konuda bir numaradır ve bütün dünyaya örnektir. İngiltere üniversiteleri keza farklıdır, Fransa ve Amerika da öyle. Ama Türkiye'nin kendine özgü bir üniversite teşekkül ettirdiğini söylemek son derece güçtür. Ancak ilginç bir şekilde az ya da çok İstanbul Darülfünûnu, İran, Irak, Suriye ve Afganistan-Pakistan olmak üzere bu coğrafyada taklit edilmiş oralara kendini örnek olarak göstermiş bir kurumdu. Bu birikim 1933'te ideolojiye kurban gitti. Doğrusu pek çok uzmanın da dediği gibi, Türkiye'de 1909, 1919, 1933, 1944-1948, 1961, 1980 ve 28 Şubat darbelerinde üniversite-

ye yönelik tutumlar, tensikat (işten atma), alan daraltma vb. müdahaleler Türkiye’de üniversiteyi iyice dumura uğratmış tecrübelerdir.

Bir diğer mesele ise, Avrupa’da üniversiteye erişim 20. yüzyılın başında adeta herkese serbest bırakılmış ve daha önceleri bir tür seçkin eğitimi olan üniversite kapısı herkese açılmıştır. Oysa Türkiye’de 2000’lere özellikle 1980’lere kadar üniversiteye erişim kerameti kendinden menkul seçkin bir azınlığın tekelinde idi. Bu seçkin azınlık aynı zamanda ciddi bir ideolojik ve felsefi rezerv paradigma da üretti. 1990’lar ve 2000’li yıllardan sonra üniversiteye erişim hızla arttı ama bu defa da Tanzimat’tan beri devam eden hastalığın bir kez daha kurbanı olduk: Yeterli hazırlık ve fizibilite yapılmadan popülizme ve siyasi hesaplara teslim olundu. Üniversitede ani kitleselleşme ve erişim kolaylığı beraberinde ciddi bir niteliksizliği getirdi. Mesele bugünlerde âdeta dibini görmüştür.

Peki, mevcut durumda üniversitelerimizin en temel problemleri olarak neleri zikredebiliriz? Bu problemleri akademik ve idari olarak iki başlık altında toplayabilir miyiz?

Aslında bir kısmına yukarıda değindim. Sadece akademi ve idari tasnifi çok sığ kalır. Üniversitenin sorunları çok karmaşık ve devasa. Türkiye Tanzimat’tan beri geç kaldığı bazı sorunları hızla da olsa kapatmış gibi görünmekle birlikte son derece karmaşık ve zaman isteyen meselelerle karşı karşıyadır. En başta, üniversitelerin bilim yapma kapasiteleri son derece düşüktü, şimdi daha da düşük. Bu mesele güncel değil, tarihî ve yapısal. Üniversitelerin özerkliği, öğretim elemanı yetiştirme biçimi, laboratuvar imkânları ama her şeyden öte, çalışanla çalışmayanın farkının olmadığı bir akademik hayat var. İşe alma ve yükseltme kriterleri oldukça sorunlu. Tamamıyla aritmetik toplamaya dönmüş bir yükseltme sistemi var. İçerik, muhteva, öz, orijinallik, özgün fikir kimsenin umurunda değil! Herkes saymaca oynuyor.

Üniversite bir zihniyet ve hayat biçimi, büyük fedakârlıklar gerektiren bir tercih iken, artık sadece bir iş kapısı; üniversite/akademi ile fikren ve ruhen alakası olmayan insanların her geçen gün daha çok doluştuğu bir iş bulma kurumu. Akademik ağlar, siyasî ve içtimaî mensubiyetler ve nepotizm gün geçtikte etkisini art-

tırıyor. Özellikle sosyal bilimlerde çalışmanın ve üretmenin hiçbir kıymeti yok. Kendi içinde bir takdir ve taltif mekanizması üretmeyen üniversite, çoğu akademisyen için idarî veya siyasî makamlara atlamaya yarayan bir atlama taşı gibi. İdari ve bürokratik kadrolara canhıraş talebin izahı zor! Akademik özgürlükten de bahsetmek zor. Akademik cemaat ruhu (esprit de corp) şöyle dursun, en yakınındakini çekemeyen, her an gammazlamaya hazır, çalışanın ve üretmenin moralini bozmak için her türlü imkânı kullanmaya müheyya bir beşeri yapı var. Akademisyeni koruyan bir sığınak yok. Başına bir şey geldiğinde siyasi, dini ya da seküler bir cemaat mensubiyeti yoksa yapayalnız kalacağını bilir. Ferdî, tek başına, sa-

dece bilim adamı olarak yaşamak en zor ve riskli tercih!

Üniversite demek kütüphane ve kitap demek aslında. İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşu sırasında Almanya'dan gelen bilim madamlarından Ernest Hirsch "ordu için cephane ne ise, üniversite için kütüphane odur" der. Ama Türkiye'de abartı omasın ama hiçbir üniversitenin (bir ikisi istisna!) ciddi kütüphanesi yok. Kitap bir angarya yük olarak görülüyor. Bu vahim durum YÖK'ün üniversitelere dair raporlarından görülebilir. En iyi üniversiteler bile kütüphane konusunda Batı üniversiteleri karşısında utanılacak düzeyde. Tabi bunun böyle olmasının sebebi biraz da akademisyenler. Zira kendi alanıyla ilgili

Üniversite toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda oldukça radikal bir şekilde yeniden tasarlanarak, entelektüel bilim yapacak kısımlar ile ekonomi ve toplumun ihtiyaç duyduğu geniş kitleyi yetiştiren kısımların belirgin olarak ayrılması gerekir.

literatürü bile takip etmeyen, bütün akademik hayatı bir iki raf teknik kitapla geçen yığınla insan var. Sadece verdiği dersin kitaplarıyla ve akademik kopyayla idare eden o kadar çok kişi var ki! Bana göre bu konuda en dip seviyede eğitim fakülteleri var. Oysa öğretmen yetiştirmesi bakımından topluma ve devlete en hızlı, en etkin dokunan fakülte burası. Bu fakültenin ayrıca Türkiye'nin tarihi, sosyal ve kültüre değer dünyasına yönelik ilgisi, bilgisi, birikimi de ciddi bir sorun. Eğitim fakülteleri tamamıyla batı taşeronluğu yapıyor.

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de üniversitenin ama daha geniş ölçekte eğitim ve bilimin ticarileşmesi

sorunu var. Kadim bilgelikte ilim, parayla yapılan ama parasız dağıtılan bir faaliyet alanıyken artık parayla yapılan ve parayla satılan bir kurumsal yapı. Amaç sırf para olduğu için de ilmin ahlakını son derece düşüren uygulamalar yükseliyor. Antik Yunan sofistlerine rahmet okutan bir manzara var.

Bilimsel karar alma mekanizmalarının işlerliği en çok da üniversitenin ihtiyaç duyduğu yöntem olması gerekirken bunun uzağında bir pratik var. Birçok sahada bilimsellikten öte keyfilik ve otoriterlik ve söz konusu. Militer, tek-tipçi yönetim mantalitesi üniversite hiyerarşisine de sinmiş bir ruh. Çalışmayan, okumayan, yazmayan, üretmeyen ama muhteris kişiler için üniversite makam, mevki ve servet hırsını ve emretme cazibesini karşılayabileceği ideal mekân.

Lico Amar'ın benzetisiyle Türkiye'de üniversite, duvarları lastikten bir hapishane! Beton duvarlı bir hapishane neden kaçmak için her gün iğne ile biraz kazısan bir süre sonra büyük yol alırsın. Oysa Türkiye'de duvarlar lastik. Yumruğunu duvara vuruyorsun ve çektiğinde her şey yine eski halini alıyor. Durum tam da böyle.

Üniversitelerimiz ile ilgili mevcut durumun potansiyel taşıyan yönlerinden de bahsedebilir miyiz?

Türkiye’de nitelikli, çalışkan insan kaynağı, her türlü zorluğa rağmen bu toprakların kıymetini bilen ve buraya hizmet etme ideali taşıyan insanlar az değil. Mevcut durumda büyük ölçüde mekân, bina vb. sorunlar da çözülmüş durumda. Bu aşamadan sonra bütün önceliğin niteliğe verilmesi, üreten, çalışan kişilerin önünün açılması, başarıyı daha da arttıracaktır. Türkiye ve Türk insanı yeniliklere daima açıktır, hiçbir yenilik toplumu ürkütmez. Dolayısıyla da bilim ve teknolojik sahadaki gelişmeler Türk toplumunda daima heyecanla coşkuyla karşılanır. Tabi, bilimde coşku ve heyecan hele hele hamaset hiç olmaz. Coşkuyla başlanabilir ama kısa sürede yerini aklı-ı selim ve sabır almalıdır. Türkiye coğrafi ve beşeri olarak medeniyet ve kültürlerin geçiş güzergâhındadır. Türk tarihi ve İslam tarihi gibi devasa iki büyük mirasın öz varisi ve hatta en büyük temsilcisi. İslam dünyası da Türk dünyası da Türkiye’den medet bekliyor. Bu ümit, Türkiye’nin en büyük avantajıdır. Türkiye’de kurumsal destek olmadan, âdeta bir fakülte gibi çalışan, çok üretken ideal/ülkü sahibi hocalar var.

Bu hocalar, büyük ölçüde “kurumlara rağmen” çalışıyor. Bu kıymetli hocaların tanınması ve hak ettiği değerin verilmesi de Türkiye’nin büyük avantajıdır.

Üniversite sistemimiz ve üniversitelerimizin başarılarına baktığımızda dünya sıralamalarında durumumuz nasıl? Bir de bu sıralamalar gerçeği ne ölçüde yansıtıyor?

Burada hayli spekülatif göstergeler var. Üniversiteleri derecelendiren ve ölçüm yapanlar büyük ölçüde ticari şirketler! Dolayısıyla da kendilerine sunulan imkânlarla göre sonuçları manipüle edebiliyorlar. Aslında başarılı olup olmadığımızı görmek için birilerinin derecelendirme skorlarına bakmaya gerek yok. Türkiye’de maalesef üniversitelerin başarıları düşük! Bu başarı düşüklüğünün fakültele-re, bölgelere, ilim dallarına, zamana ve mekâna göre farklı sebepleri var. Hepsini tek bir nedene bağlamak da doğru olamaz.

Üniversitelerimizin yakın gelecekte daha kaliteli ve daha kurumsal bir yapıya sahip olabilmeleri için ilk etapta atmamız gereken adımlar olarak neleri söyleyebiliriz?

Elbette bunun için çok şeyler söylemek gerekir. Öncelikle 2547 sayılı Kanun'un değişmesi elzem. Türkiye'de "yükseköğretimin amaçları" tanımlaması, 300 bine yakın yabancı öğrencisi olan Türkiye'ye yakışmayacak düzeyde ibtidâî! Bir taraftan üniversal olma iddiası, öte taraftan yerellikte ısrar eden bir mantık ve bürokrasi var. Üniversite seçme sınavlarından, kademeler arası geçişe, üniversitede işe almadan, bilim yapma ortamlarının iyileştirilmesine, akademik ve idari personel istihdamından kitap-kütüphane ve bilimsel zihniyet kazandırmaya varıncaya kadar bir yığın mesele var. En büyük sorunun, üniversitenin anlamsızlaşması ve değersizleşmesi olduğunu söyleyebilirim. Doçentlik ve profesörlük iyice itibar kaybetti. Üniversite, liseden sonra doğrudan gidilen bir yer artık. Üniversite toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda oldukça radikal bir şekilde yeniden tasarlanarak, entelektüel bilim yapacak kısımlar ile ekonomi ve toplumun ihtiyaç duyduğu geniş kitleyi yetiştiren kısımların belirgin olarak ayrılması gerekir. Mevcut durumda üniversitelerin bilimsel niteliklerinin arttırılması zor görünüyor.

Sayın Hocam! İSDAM ailesi olarak bu değerli sohbetiniz için çok teşekkür ediyorum.

Ben çok teşekkür ederim.

siYASET

Akademik Özgürlük

Hâzım Alperen Saygılı

Uluslararası Öğrencilerin Yeni Rotası

Türkiye

Sümeyye Açıkgöz

Üniversite ve Özerklik Meselesi

Gökhan Yılmaz

Türkiye'nin Yumuşak Gücü Bağlamında

Üniversiteler

Ömer Faruk Korkmaz

Tarihten Günümüze

Üniversitenin Stratejik Konumu

Enes Güneyli

Akademik Özgürlük

Hâzım Alperen
Saygılı

İnsan, Toplum ve Bilim

Bilinç sahibi insan, kendini tanıma ve anlama üzerine yaratılmıştır. Tanıma yolculuğu düşünme, tahkik etme ve keşfetme gayretiyle mümkündür. Varlık, bilgi ve değer ekseninde yapılan çalışmaların temelinde doğruya ve gerçeğe ulaşma hedefi bulur. Hakikati aramak, mükellef insanın varoluş sorumluluğudur.

Âleme dair gerçekleştirilen sorgulamaların yöntemleri insanlık tarihinde farklılık arz etmiştir. Metafizik ve mistik anlayıştan deney ve gözleme dayalı pozitivist öğretiyeye kadar çeşitli akımlar olgu ve olayların mahiyetini incelemiştir. İnsanlığın bilgi edinme yollarının başında bilim çalışmaları gelirken, ana hatlarıyla bilim, “kâinattaki olgu ve olayların sebep, oluş, sonuç ve tesirleri hususunda aklın ölçütleri rehberliğinde tahsil ve tecrübe ile edinilen düzenli bilgi” mânâsına gelmektedir (Doğan, 2014). Bilim çalışmaları metodolojik zeminde cereyan eder ve mantıkî gerekçelerle birbirine bağlıdır. Eleştirel yaklaşımı ve cihanşümül niteliği bulunmaktadır.

Akademnin Anlamı ve Üniversite

Düşünce tarihi, toplumların kültürel gelişmişlik düzeyi ile bilim faaliyetleri arasında doğrudan etkileşim olduğunu göstermektedir. Kamu alanında özgür düşünce ve değer üretilebilen toplumlar maddi ve manevi yönden tekâmül ederken, bilim ve eğitim kurumlarının otoritelerin baskı ve tahakkümünde olduğu toplumlar karanlık çağı yaşamıştır.

Modern dönemde üniversiteler, bilimsel araştırmaların yapıldığı mekânlardır. Genel anlamda üni-

versite kurumunu işaret etmek için “akademi” kavramı kullanılır. Esasen, tarihî tecrübede üniversite ile akademi aynı kurumlar değildir. Platonik akademinin ideali, düşünme ve muhakeme kabiliyeti gelişmiş entelektüel yurttaş üretmektir. Âlimler, sanatkârlar ve edebiyatçılar heyeti akademiyi oluşturur. İslam medresesi tercümeler yoluyla kadim bilgiyi miras alırken, üniversitenin de temellerini atmıştır. Avrupa’da oluşan üniversiteler medrese kökenlidir ve meslekî uzmanlığı önceler (Dellaloğlu, 2021).

Wilhelm von Humboldt, Avrupa tecrübesinde akademinin kurumlaşması yolunda öncü şahsiyetlerden biridir. 1809 yılında Humboldt tarafından kurulan Berlin Üniversitesi, öğrenme ve öğretme unsurlarından oluşan akademik hürriyeti ilke kabul etmişti. Buna göre, araştırma ve öğretim süreci bütünleştirilecek, üniversite bilim araştırmalarının yönetim merkezi olacak ve akademik özgürlük korunacaktır (Gedikoğlu, 2013).

Akademik Özgürlüğün Niteliği

Çağdaş üniversitelerde bilgi ve değer üretiminin verimli şekilde gerçekleşmesi için bilim insanlarının ve

Akademi, alışılmış düşüncelerin ve tabulaştırılmış geleneklerin ötesinde yenilikçi fikirlerin ve projelerin geliştirildiği mekânlardır. Dolayısıyla, gerçeğin ve doğrunun izindeki bilim insanları hukukî korumaya muhtaçtır.

bilim faaliyetlerinin hukuk devletinin anayasal hükümleri yoluyla korunması gerekir. İlmî çalışmalarını sürdüren insanlar maddi menfaatlere, siyasi güçlere veya dogmatik ezberlere değil; hakikate bağlı kalmalıdır. Akademi, alışılmış düşüncelerin ve tabulaştırılmış geleneklerin ötesinde yenilikçi fikirlerin ve projelerin geliştirildiği mekânlardır. Dolayısıyla, gerçeğin ve doğrunun izindeki bilim insanları hukukî korumaya muhtaçtır.

Düşünce özgürlüğü, bilim özgürlüğü ile akademik özgürlük terimleri farklı hukukî zeminlerde müzakere edilmelidir. Nitekim söz konusu hürriyetler özü itibarıyla birbirlerinden ayrılır. Düşünce özgürlüğü üç temel unsurdan oluşur:

- i) *Bilgiye ulaşma ve haber alma,*
- ii) *Fikirlerinden dolayı kınanmama,*
- iii) *Açıklama ve yayma özgürlüğü.*

Aynı zamanda bu üç temelden oluşan düşünce özgürlüğü ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 25. maddesinde, “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.” denilerek norm alanı da belirlenmiştir. Düşünceyi açıklamaya zorlanmama ve suçlanmama, mutlak koruma şemsiyesi altındaki dokunulmaz alanlardır. Çekirdek hak denilen güvence, olağandışı yönetim koşullarında dahi ihlal edilemez (Tanör & Yüzbaşıoğlu, 2019). İfade hürriyetinin yanında bilim özgürlüğü, bilim faaliyetlerinin doğasından ve öneminden kaynaklanan bir haktır. Bilim hürriyeti herkese tanınmışken, akademik özgürlük akademik topluluğun haklarını ve çalışmalarını kapsar. Düşünce özgürlüğü genel insan haklarından addedilerek, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 19. maddesinde yerini almıştır. Buna karşın, akademik özgürlüğün genel insan haklarından sayıldığı söylenemez.

Dünya Üniversiteler Servisi 68. Genel Kurulu’nda yayımlanan Lima Bildirgesi (1988) akademik özgürlüğü, “*akademik çevre üyelerinin bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, yaratma, öğretme, anlatma veya yazma yoluyla edinmelerinde, geliştirmelerinde ve iletmelerindeki özgürlükleri*” şeklinde yorumlamıştır (Erdem, 2013).

1997 yılında toplanan UNESCO Genel Konferansı'nda da akademik personellerin konumuna ilişkin tavsiye kararı verilmiştir. Buna göre, akademik özgürlük *"Bir öğretinin buyruğuyla sınırlanmadan öğretme ve tartışma özgürlüğünü, özgürce araştırma yapma ve bu araştırmanın sonuçlarını yayma ve basma özgürlüğünü, içinde çalıştıkları kurum ve sistemi eleştirme özgürlüğünü, kurumsal bir sansürden bağımsız olma hakkını, temsili ve mesleki akademik organlara katılma özgürlüğünü içerir"* (Altıparmak, 2016).

Akademik özgürlük, akademisyenlerin keyfî sınırlandırmalara maruz kalmaksızın ilmî araştırma yapma, araştırma sürecinde gereken araçlara sahip olma, araştırma sonuçlarını açıklama, öğretme ve yayımlama haklarından müteşekkildir (Atalay, 2011). Akademik çalışmasını yürüten bilim insanı, her türlü dış müdahalelerden uzak biçimde araştırmasını yönetme hakkına sahiptir. Akademik topluluk, akademik etik kuralları dikkate almak suretiyle belirledikleri konu bütünlüğü ve planlama çerçevesinde ilmî etkinliklerini takip edebilecektir. Böylelikle, akademik özgürlük, toplumun hâkim anlayışlarına veya siyasal iktidarın politikalarına aykırı düşünceler öne süren

akademisyenlerin baskıya uğramasını ve hukukî müeyyideyle karşılaşmamasını teminat altına almaktadır (Özipek, 2002).

Akademik özgürlüğün bireysel ve kolektif boyutu vardır. Akademisyenin araştırmalarını içerik ve metot yönünden bağımsızca yürütmesi ferdî boyutu anlatırken; üniversite tüzel kişiliğinde tebârüz eden kurumsal görünüm, üniversite özerkliğinin yansımasıdır. Üniversite özerkliği akademik, malî ve idarî özerklik öğelerini içermektedir (Erdem, 2013). Kamu makamlarında bulunanların akademik özgürlüğün korunması, desteklenmesi ve geliştirilmesi yükümlülükleri bulunmaktadır. Devlet maddî imkânları ölçüsünde araştırma ve geliştirme projelerine kaynak aktarmalı, gerekli mekân ve araçları temin etmelidir. Özgür düşünce ve kültür hayatının inşa edilmesi yönünde devletin olumlu bir edimde bulunma sorumluluğu vardır.

Akademik hürriyet, üniversitede ders veren öğretim üyelerine, ideolojik tutumlarını, siyasî fikirlerini ve hayat görüşlerini öğrencilere tek ve mutlak gerçek olarak dayatma hakkını vermez. Akademisyen, ilmî değerleri özümsemiş ve akademik ahlâkî ilkeleri benimsemiş kişi olarak, ola-

**Akademik özgürlük,
akademisyenlerin keyfî
sınırlandırmalara maruz
kalmaksızın ilmî araştırma yapma,
araştırma sürecinde gereken
araçlara sahip olma, araştırma
sonuçlarını açıklama, öğretme
ve yayımlama haklarından
müteşekkildir.**

bildiğince objektif tutumla öğretim yapmalıdır. Öğrencileri muhtelif bilgi kaynaklarına yönlendirerek rehberlik vasfını korumalıdır.

Anayasal Koruma ve Hukukî Değerlendirme

Temel hak ve hürriyetler, 1961 ve 1982 Anayasalarında Alman kamu hukukçusu Georg Jellinek tarafından yapılan sınıflandırma ekseninde tanzim edilmiştir. Devlet ve birey merkezli Jellinek sınıflandırmasında haklar üç kategoriye ayrılır:

- i) *Negatif statü haklar,*
- ii) *Pozitif statü haklar ve*
- iii) *Aktif statü haklar.*

Buna paralel olarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında hak ve hürriyetler;

- i) *Kişinin hakları,*

- ii) *Sosyal ve ekonomik haklar,*
- iii) *Siyasal haklar olarak üç bölüme ayrılmıştır.*

Negatif statü hakların yansıması olan kişi hakları, devletin müdahale etmeme, karışmama ve dokunmama yükümlülüklerini barındırır (Uygun, 2020).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 27. maddesinde bilim hürriyeti düzenlenmiştir. Buna göre, "*Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.*" Hükümden anlaşılacağı üzere bilim hürriyetinin öznesi herkeştir. Bilim hürriyeti kişi hakları kategorisindedir ve kişiliğe sıkı sıkıya bağlıdır.

Diğer yandan, üniversite ile öğretim üyeleri ve yardımcılarının serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabileceği kayıt altına alınmıştır (AY md.130/4).

Ülkemizde üniversiteler yalnızca kanunla kurulabilir. Ekonomik kazanç amaçlı özel üniversitelerin kurulması engellenmiş, vakıflar tarafından yasal koşullar yerine getirilerek vakıf üniversitelerinin kurulabileceği öngörülmüştür. Ayrıca, üniversite yönetim

organları ve öğretim elemanlarının, Yükseköğretim Kurulu veya üniversitelerin yetkili organları dışındaki makamlar tarafından görevlerinden uzaklaştırılamayacağı ifade edilmiştir (AY md.130/7).

1961 Anayasası, üniversitelere idarî ve akademik özerklik tanımıştı. Ancak, 1971 yılında yapılan güvenlik merkezli otoriter Anayasa değişikliğiyle “Üniversiteler, özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir” ifadesi getirilmiş, böylece müphem bir özerklik anlayışı tercih edilmişti. Nihayet, 1982 Anayasası üniversitelerin “kamu tüzel kişiliğine ve bilimsel özerkliğe” sahip olduğunu vurgulamış, idarî özerkliğe ise yer vermemiştir (Atalay, 2011).

Akademik Özgürlüğün Sınırları

Hak ve hürriyetlerin doğal sınırlarının çizilmesi ve norm alanının gösterilmesi, hukukî belirlilik ve öngörülebilirlik sağlar. Bilim hürriyetinin taşıdığı önem gereği hukuk düzenimizde sınırlandırılmasının zor olduğu bilinmelidir. Anayasanın 27. maddesinde bilimi öğrenme, öğretme, açıklama, yayma ve araştırma haklarından bahsedilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında şöyle bir sınırlama görmekteyiz: “Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 inci ve 3 üncü maddeleri hükümleri-

nin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz”. Bilim özgürlüğünün sadece “yayma” hakkına bir kayıt konulmuştur.

İlâveten, 130. maddede belirtilen üniversitelere ve öğretim üyelerine tanınan serbestliğe bir sınırlama getirilmiştir. Buna göre, bilimsel araştırma ve yayında bulunma yetkisi, devletin varlığı ve bağımsızlığı ile milletin ve ülkenin bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez. Burada düşünceden ziyade bir eylemden bahsedilmektedir.

Türkiye’de düşünce ve bilim hürriyetine ağır ihlaller yaşatan meşhur TCK 141-142 maddeleri yürürlükten kaldırılarak olumlu bir adım atılmıştı. Kültür hayatının ve ilim faaliyetlerinin sağlıklı ve verimli şekilde devamlılığı adına, düşünce suçlarına mevzuat ve uygulamada yer verilmemesi gerekmektedir.

Ancak o zaman bilim özgürlüğünün doğal sınırlarının insan yaşamının, insan onur ve haysiyetinin, kişilerin maddi ve manevi bütünlüğünün korunması olduğu söylenebilecektir. Biyoteknoloji ve genetik alanındaki çalışmaların artmasıyla canlıların klonlanmaları söz konusu olmuştur. 2002 yılında Hollanda’da Embriyo

Yasası düzenlenmiş, insanın klonlanması ve genetik karakterinin değiştirilmesi yasaklanmıştır. Mevzu bahis kanunda “çevrenin korunması, sağlık, güvenlik ve insan onuru” temel prensip kabul edilmiştir (Atalay, 2011).

Sonuç

Medenî toplumların karakteri hoşgörü ve açık fikirlilik ilkelerinin özüm-senmesiyle neşvünemâ bulur. Bilim, kültür ve sanat çalışmalarının kaliteli biçimde yapılması, akademi kurumunun ve bilim insanlarının özgürlüğüne bağlıdır. Hakikatin aranması yolunda plânlı bir gayretin ve emeğin karşılığı olan bilim çalışmaları; iyi, doğru ve güzelin yaşatılmasıdır. Erdemli bir toplum inşasının, ilmî ve kültürel etkinliğe hizmet edeceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Altıparmak, K. (2016). Akademik Özgürlük ve Türkiye. *Mülkiye Dergisi*, 40, 189-196.
- Atalay, E. (2011). Bilim Özgürlüğü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 68, 3-42.
- Dellaloğlu, B. F. (2021, Şubat 18). Üniversite İle Akademi Aynı Kurum Değildir. *Gazete Duvar*.
- Doğan, D. M. (2014). Doğan Büyük Türkçe Sözlük (25. Basım). Yazar Yayınları.
- Erdem, A. R. (2013). Üniversite Özerkliği: Mali, Akademik ve Yönetmelik Açısından Yaklaşım. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 97-107.
- Gedikoğlu, T. (2013). Yükseköğretimde Akademik Özgürlük. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 179-183.
- Özipek, B. B. (2002). Akademik Özgürlüğün Anlamı ve Gerekliliği. *Liberal Düşünce*, 24.
- Tanör, B., & Yüzbaşıoğlu, N. (2019). *Türk Anayasa Hukuku* (18. Basım). Beta Yayıncılık.
- Uygun, O. (2020). *Devlet Teorisi* (7. Basım). On İki Levha Yayınları.

Uluslararası Öğrencilerin Yeni Rotası Türkiye Sümeyye Açıkgoz

İnsanlık tarihine baktığımızda, bireylerin daha iyi şartlara sahip olmak için farklı sebeplerle göç süreçlerine katıldığını görürüz. Son yıllarda uluslararası öğrenci hareketliliği önemli bir seviyeye gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerden, gelişmiş olan ülkelere yönelik yükseköğrenim taleplerinin artmasına karşılık

olarak, batı ülkelerindeki yükseköğretim sistemlerinin de uluslararası öğrenci hareketliliğine daha açık duruma geldiği görülmektedir. Uluslararası öğrenciler lisans veya lisansüstü eğitimlerinin ardından, kalkınma ve üretim hedeflerine yönelik katkılar sağlayacak bir potansiyel olarak, eğitim aldıkları ülkelerde kalabilmektedirler.

Gelişmiş batı ülkeleri başta olmak üzere tüm dünyada öğrenci hareketliliği, sadece ekonomik bir alan olarak kalkınma ve üretim hedefleri için değil, sosyal, kültürel, siyasi vb. gibi birçok alan için önemli fırsatlar yaratan bir araca dönüşmüştür.

Önemli bir kısmı ise ülkelere dönerek, eğitim gördükleri ülke ile kendi arasında sosyal, kültürel ve ticari alanlarda bir köprü görevi üstlenebilmektedir. Uluslararası öğrenci sektörünün günümüz dünyasında ekonomik, politik, akademik ve kültürel boyutlarıyla stratejik bir alan olarak öne çıktığı görülmektedir. Gelişmiş batı ülkeleri başta olmak üzere tüm dünyada öğrenci hareketliliği, sadece ekonomik bir alan olarak kalkınma ve üretim hedefleri için değil, sosyal, kültürel, siyasi vb. gibi birçok alan için önemli fırsatlar yaratan bir araca dönüşmüştür.

OECD 2019 verilerine göre uluslararası öğrenci piyasasından %22 oranla en fazla payı ABD almaktadır. Daha sonra sırasıyla %10 ile Birleşik Krallık, %9 ile Avustralya ve %6 ile Rusya ve Almanya ABD'yi takip etmektedir. Son

yıllardaki artan uluslararası öğrenci sayısı ile Türkiye ise %2'lik bir orana sahiptir. Bu verileri küresel göç hareketliliği bağlamında değerlendirirsek, genel itibarıyla gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşen insan hareketliliğinde eğitimin önemli bir itici faktör haline geldiği söylenebilir. Henüz küresel piyasalardan yüzde 2 pay olsa da Türkiye'nin gelişmekte olan diğer ülkelere farklılaştığını, batı ülkelerine gönderdiği öğrencilerden daha fazlasını ülkeye çektiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Türkiye'nin bünyesinde barındırdığı öğrenci sayısı ve Türkiye'ye öğrenci gönderen ülkelerin sayısının giderek arttığı görülmektedir. Diğer göçlere ek olarak, her yıl artarak devam eden Türkiye'ye eğitim göçü, mevcut politikaların dışında yeni politikalar ve stratejiler geliştirilmesini gerektirmektedir. Türkiye tarihi ve coğrafi konumu nedeniyle, sadece komşu ülkelere değil ve kültürel yakınlık duyan uzak ülkelerin öğrencilerinin de tercih ettiği bir ülke olmaktadır.

YÖK 2020 verilerine göre Türkiye'de 2000 yılında 16.656 olan yabancı uyruklu öğrenci sayısı, on yıl sonra (2010) küçük bir artışla 27.329'a ulaşmıştır. Sonraki on yılda (2020) ise yabancı uyruklu öğrenci sayısı yaklaşık 7 kat artarak 185.000'lere kadar ulaşmıştır. YÖK'ün 2019-2020 eğitim-öğretim dönemindeki verilerine göre

185.047 yabancı öğrenci Türkiye’de eğitim görmüştür. Bu öğrencilerden 37.236’sını Suriyeli öğrenciler oluştururken, 21.069 Azerbaycanlı, 18.016 Türkmenistanlı ve ardından Irak, İran, Afganistan, Somali gibi ülkelerden gelen öğrenciler oluşturmaktadır. Son olarak ise Milli Eğitim Bakanı Mahmut Özer, 2020-2021 yılında 198 farklı ülkeden 224.048 öğrenciye ev sahipliği yapıldığını bildirmiştir.

Türkiye’ye gelen uluslararası öğrencilerin çoğunluğunun tarihsel, kültürel ve dinsel bağların mevcut olduğu ülkelerden olduğunu belirtmek mümkündür. Genel itibarıyla yabancı öğrencilerin geldikleri ülkelere bakıldığında kendi ülkelerindeki kısıtlı ve yetersiz imkanlardan ve güvenlik problemlerinden dolayı veya benzer kültüre, dile sahip olmaktan kaynaklı eğitim göçü gerçekleştirdikleri söylenebilir. Uluslararası öğrencilerin Türkiye’ye gelmelerinin asıl sebeplerini kaliteli eğitim alma isteği ve diplomalarının uluslararası bir statü kazandıracağı düşüncesidir.

Yabancı uyruklu öğrencilerin birçoğu çevre ülkelerden veya kültürel benzerliği olan ülkelere gelmiş olsalar da belli başlı farklılıklarla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda, yabancı uyruklu öğrencilerin dışlanma sorunuyla karşı karşıya kalmaları oldukça olasıdır. Dışlanma sorunu yabancı öğrencilerin vatandaş öğrencilerden oluşan sos-

yal çevrelerinden uzaklaşmalarına ve kendileriyle ortak sorunları olan, bu sorunları paylaşabilecekleri ve destek görebilecekleri kendi memleketlerinden gelen öğrencilerden oluşan sosyal çevrelere kapanmalarına neden olabilmektedir. Bu durumda da farklı bir kültür, dil, tarih öğrenme amaçlarını yeterince gerçekleştiremeleri zorlaşmaktadır. Yabancı uyruklu öğrencilerin, eğitim almak için geldikleri ülkelerde toplum ile etkileşim ve iletişim açısından kısıtlanabildiği; dolayısıyla sosyal rollerini gerçekleştirirken strese girebildiği aktarılmaktadır. Dil, giyim tarzı, sosyal çevre, kültür gibi farklılıkların belirginleşmesi yabancı öğrencilerin uzaklaşmasına ve Türk toplumuna yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Üniversite yaşamı ve üniversitede öğrenci olma durumunun başlı başına, stres ve kaygı üreten bir ortam olduğu düşünülmektedir. Uluslararası öğrencilerin idari ve akademik personelle iletişim kurma güçlükleri, sosyal ve kültürel anlamda ötekileştirilme, bir başka kültürün hassasiyetlerini anlayabilmek gibi handikapların üstesinden gelmeye çalışmaları söz konusudur. Ayrıca, gurbette olmanın verdiği psikolojik sorunlar, travma, stres, özlem, yalnızlık, dil sorunları, maddi sıkıntılar, kültürel şok, kimlik karmaşası, farklı sosyal norm ve değerlere entegre olamamak, eğitim sistemindeki değişiklikler ve sosyal destek eksikliği gibi uluslararası öğrencilerin sorunlarını çeşitlendirmek müm-

kündür. Bu kadar farklı sorunlarla başa çıkma mücadelesi veren uluslararası öğrencilerin önemli bir kısmı, zaman zaman misafir oldukları ülkelerde gördükleri olumsuz tutum ve davranışlar karşısında tepki vermeye, suskunlaşmaya ve nihayetinde eleştirmeyi tamamen bıraktıkları görülebilmektedir. Öğrencilerin sınıf ortamında veya sosyal ortamlardaki tartışmalara katılmadıkları, hatta yaşadıkları haksızlıklar karşısında dahi suskun kaldıkları, ortamdan uzaklaşarak kendilerini korumaya çalıştıkları görülmektedir.

Ülkelerin siyasi gündemleri yabancı öğrencilerin sosyal hayatına etki eden durumlardır. Her geçen gün değişen gündemler yabancı öğrencileri de doğrudan etkileyen gelişmelerdir. Ev sahibi ülkenin vatan-daşlarının yabancı uyruklu kişilere yaklaşımını belirleyen bu gündemler, bir önyargı ve tepkisellik oluşmasına neden olmaktadır. Normal şartlarda çok iyi anlaşabilecek iki insan sadece bu siyasi nedenler, kültürel farklılıklar yüzünden birbirlerine önyargı geliştirmektedirler. Her ne kadar tepki ve önyargı geliştiren bir kesim olsa da halkın içinde bu duruma insani açıdan bakan ve destek olan kişiler de bulunmaktadır. Diğer yandan, eğitim amaçlı ülkeye gelen yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadıkları tüm bu duygu karmaşası, onların amaçlarından sapmalarına neden olabilmektedir. Bu durumun onları yalnızlaştırma-

sının yanı sıra madde kullanımı, suç eğilimli olma gibi pek çok olumsuz durum ve ortamlara yönelmelerine de neden olmaktadır.

Türkiye örneği üzerinden konuşursak, uluslararası öğrencilerin sosyalleşebilmelerine ve tolum ile ilişkilerini geliştirebilmelerine yönelik etkinliklerin eksikliği dikkat çekmektedir. Türk halkı ile uluslararası öğrenciler arasındaki ilişkiyi geliştirecek çalışmalar, organizasyonlar, oryantasyonlar, yukarıda dikkat çekilen potansiyel olumsuzlukların azaltılmasına önemli katkılar sunabilir. Ayrıca, uluslararası öğrencilerin yaşadığı veya yaşama riski bulunan psikolojik, sosyolojik veya ekonomik sorunların çözümünde, öğrenim gördükleri üniversiteler ve barındıkları yurtlar başta olmak üzere, muhatap oldukları kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin öncülüğünde yürütülecek projeler ile destekler sağlanabilir. Ev sahibi ülke tarafından yabancı öğrencilere yönelik sosyal ve kültürel uyumu kolaylaştırıcı projeler gerçekleştirilmesi de önem arz etmektedir. Yani ilk etapta görünen barınma ve beslenme gibi somut ihtiyaçların karşılanması yeterli olmayıp, manevi ve psikolojik ihtiyaçların da giderilmesi gerekmektedir. Bu noktada yabancı uyruklu öğrenciler açısından en önemli sorunlardan biri de sosyal içerme ve uyum konusudur. Bu nedenle uluslararası öğrenciler ile ev sahibi ülke öğrencilerin ilişkilerini ge-

liştirebilecekleri, birlikte sosyalleşebilecekleri ortamlar oluşturulması yararlı olacaktır. Birbirlerinin kültürünü, az da olsa dilini tanıyan öğrenciler tecrübeler yaşayacak ve yeni tecrübeler oluşturacaklardır. Ortak zaman geçirmek, tecrübe paylaşmış olmak aralarındaki ilişkiyi ve sevgi bağlarını kuvvetlendirecektir. Birbirlerinden ilk etapta çekinen ve yanaşmayan öğrenciler, birbirlerini tanıdıkça, ilişkilerini kuvvetlendirdikçe kültürleşme süreçleri daha sorunsuz yaşayacaklar ve bu süreç her iki ülke için büyük bir kazanım olacaktır.

Dışlanma sorunu yabancı öğrencilerin vatandaş öğrencilerden oluşan sosyal çevrelerinden uzaklaşmalarına ve kendileriyle ortak sorunları olan, bu sorunları paylaşabilecekleri ve destek görebilecekleri kendi memleketlerinden gelen öğrencilerden oluşan sosyal çevrelere kapanmalarına neden olabilmektedir.

Kaynakça

Altunbaş, A. (2020). Türkiye’de Yaşayan Göçmenlerin Üniversite Eğitiminden Memnuniyetlerinin Konya’daki Suriyeli Öğrenciler Örneği Üzerinden Değerlendirilmesi, Üniversite Araştırmaları Dergisi, Ağustos 2020, 3 (2), s. 64-74

Demirhan, K. Ulusal Alanyazında Uluslararası Öğrenciler Ve Uluslararası Öğrencileri Siyasal Açından Düşünmek. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 550-552.

Ercan, L., (1998). Uluslararası Uyraklı ve Türk Üniversite Öğrencilerine Ait Sorunların Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdem, C., & Polat, M. (2019). Türkiye’de Uluslararası Öğrenci Olma Deneyimi: Bir Metafor Analizi.

Güçlü, N. (1996). Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 101-110.

Karaköse, S. (2019). Uluslararası Öğrencilerin Öğrencilik Deneyimleri.

Özçetin, S. (2013). Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyraklı Öğrencilerin Sosyal

Uyumlarını Etkileyen Etmenler. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Ziyayi, H. (2022). Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyraklı Öğrencilerin Vergi Algısı. 30-32.

Türkiye Gençlik STK’ları Platformu (2021). Sivil Toplum Kuruluşları İçin Bir Rehber, Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler.

Yardımcıoğlu, F., Beşel, F., ve Savaşan, F. (2017). Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri (Sakarya Üniversitesi Örneği). Akademik İncelemeler Dergisi, 12(1), 203-254.

https://www.ntv.com.tr/egitim/bakan-ozel-universitelerdeki-yabanci-ogrenci-sayisini-acikladi,w6vTm8zaMEa_3L2Twzd0ZQ adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 30.11.2022)

Üniversite ve Özerklik Meselesi

Gökhan Yılmaz

Yükseköğretim Kanununun yeniden düzenlenmesi sürekli gündemde olan konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıda, üniversite kanunları çerçevesinde ülkemizdeki üniversite özerkliğinin durduğu noktaya işaret etmek ve kapsamlı yeni bir üniversite kanununa neden gerek olduğuna vurgu yapmak istiyorum. Halihazırda yükseköğretim alanı kurumsal boyutta çok çeşitli yapıları kapsamaktadır.

Bu noktada, üniversitenin bu yapılar içerisinde münhasır bir konumda olduğu ve uzun bir tarih ve bu tarih içinde özgün bir tanıma ulaştığı açık bir vaka teşkil etmektedir. Mali, akademik ve yönetsel olmak üzere üniversite özerkliği ve akademik özgürlük bu özgün tanıma dayanarak tarihsel süreç içinde şekillenmiştir.

Üniversitenin tarihsel izlerini antik Yunan'da Platon'un "Akademi" kavramından Bağdat'taki "Beyt-ül Hikmet"e ve ardından Orta Çağ Avrupa'sında ilk üniversiteler olan Bologna (1158), Paris (1200) ve Oxford (1214) üniversitelerine kadar izleyebiliriz. Hakikati aramak ve bunun yöntemleri her medeniyetin gündeminde olmuş ve tarihsel süreçte bunu hedefleyen her yapı, kendisine iktidar, dini otorite ya da zengin bir koruyucu tarafından sağlanan özerk bir alanın peşinde olmuştur. 1810'da kurulan Berlin Üniversitesi, bugün üniversite olarak tanımladığımız kurumun en güçlü modelidir. Wilhelm von Humboldt, Berlin Üniversitesi kurulurken kaleme aldığı memorandumda modern üniversiteyi üç ilke temelinde tanımlamıştır: (i) araştırma ve eğitimin ayrılmaz birlikteliği; (ii) eğitimde özgürlük; (iii) akademik özyönetim. Modern Alman üniversitesinin özerk yapısını model alan Amerikan üniversiteleri bunu daha ileri bir boyuta taşımışlardır. Öte yandan, günümüze yaklaştıkça modern üniversiteyi bir kurum olarak değiştiren bir başka esaslı etken demokrasinin gelişimi ve bilginin küreselleşmesi olmuştur.

Tüm dünyada olduğu gibi, Doğu'da da günümüzdeki anlamı ile üniver-

Tüm dünyada olduğu gibi, Doğu'da da günümüzdeki anlamı ile üniversitenin gelişimi modernleşme ve demokratikleşme süreçleri ile iç içe gerçekleşmiştir.

sitenin gelişimi modernleşme ve demokratikleşme süreçleri ile iç içe gerçekleşmiştir. Orta Çağ'da, çeşitli örnekler üzerinden yaşayıp yayılan medrese düzeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yerini modernleşme hareketleri ile birlikte Batı tipi üniversiteye bırakmıştır. 1863'te "bilimler evi" olarak ortaya çıkan Darülfünûn'un, çeşitli defalar kesintiye uğrayan kurulma macerası, 1900'de Darülfünûn-u Şahane, 1913'ten itibaren İstanbul Darülfünûn'u ve 1933'te İstanbul Üniversitesi adlarıyla devam etmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, Türkiye'de üniversite tarihi bitmeyen tasfiyelerle ilerlemiştir. 1933'ün ardından 1946 tarihli 4936 sayılı kanun ve 1961 Anayasası'nın 120. maddesi üniversitelerin özerklik alanını genişletmiş olmakla birlikte, üniversiteler siyasal ortamdan doğrudan etkilenmiş ve dönemin iktidarlara tarafından mütemadiyen

kapsamlı tasfiyelere maruz kalmışlardır.

Bilimsel bir kurum ve kişi topluluğu olarak eğitim sisteminin en üst basamağında yer alan üniversitenin işlevi ve kapsamı her çağda ve farklı coğrafyalarda değişiklik göstermiş, üniversiteler bilgi üretme ve yayma işlevleri nedeniyle hem politika ve devletle hem de toplumun yaratıcı ve düşünsel yönü ile doğrudan ilişki içinde olmuştur. Bu nedenle üniversiteler, artık ulusal sınırları aşmış olsalar da her devletin kendine özgü tarihi gelişimi, kültürel ve sosyal yapısı ile birlikte şekillenen belli bir karakteri taşımaktadır. Kurumsal olarak belirgin değişiklikler geçirse de üniversite olarak adlandırılan bir kurumun beş ayırıcı özelliği bulunmaktadır.

Bunlar;

- Soyut, kavramlaştırılmış, kurumsal bilgilerin üretildiği ve aktarıldığı bir kurum olması;
- Bilgi üretimi ve aktarımı işinin, bu işi sürekli meslek edinmiş kişilerce gerçekleştirilmesi;
- Söz konusu kurumların kendi ihtiyacı olan gelecekteki üyelerini de eğiterek, bilimsel üretim ve aktarımı kişisel eylem olmaktan çıkarması ve bu işi sürekli bir kurumsal etkinlik haline getirmesi;

- Söz konusu kurumların bitirilmesi- nin toplum içindeki belli mesleklerin icrasında ve belli sorumlulukların yüklenilmesinde bir ön koşul haline gelmesi;
- Eğitimin belli bir amacı gerçekleştirmesi için yapılması dolayısıyla belli bir programın izlenmesidir.

Kavramsal olarak da üniversitenin üzerinde anlaşılmış dört temel özelliği bulunmaktadır:

- Üniversite, akademiklerden ve öğrencilerden oluşan; bir başka ifade ile usta (senior) ve çıraklardan (junior) oluşan bir topluluktur;
- Üniversite bilgi ile bağlantılıdır. Üniversitenin her bir disiplini, bilginin farklı dallarını oluşturur ve üniversite bilginin farklı dallarının buluştuğu, bütünleştirici bir kurumdur;
- Üniversite gerçeği araştıran bir kurumdur; bilginin farklı dallarını bir araya getiren üniversitenin amacı gerçeği araştırmaktır;
- Üniversite özgür ruha sahip olması gereken bir kurumdur.

Yukarıda sayılan temel özellikler üniversitenin üç temel işlevi olan araştırma, öğretim ve üretilen bilginin kurum dışıyla paylaşarak kamuya ulaştırılmasını belirlemektedir. Bu üç işlev, tarih içinde gelişerek günümüzdeki akademik özgürlük ve üni-

versite özerkliği kavramlarını ortaya çıkartmıştır. 1997 tarihli UNESCO tavsiye metninde ya da 1988 ve 2020 tarihli Magna Charta Univesitatum metinlerinde tartışıldığı üzere, akademik özgürlük üniversitedeki araştırmacı, öğretim üyeleri ve öğrencilerin sınırlanma, sansüre uğrama, ceza görme korkusu duymadan eleştirel ve sorgulayıcı bir zihinle istedikleri biçimde araştırma yapma, öğretme, öğrenme ve ürettikleri bilgiyi paylaşma/yayma haklarını belirlemektedir. Akademik özgürlüğün teminatı ise özerkliktir. Üniversite özerkliği, tüm üniversite bileşenlerinin akademik özgürlük haklarını kullanmalarını sağladığı ölçüde üniversitenin temel işlevlerini başarıyla yerine getirmesini sağlamaktadır.

Üniversite'nin ortaya çıkışından beri, korunmaya çalışılan temel özelliği özerk bir kurum olmasıdır. Üniversitenin özerk olması gerektiği, biri akademik, diğeri pratik olmak üzere iki nedene dayandırılmaktadır. Bunlar: (1) Üniversitelerin kendi organları tarafından yönetilmeleri halinde, üniversite öğretmeninin akademik hürriyeti dışarıya karşı daha iyi korunmuş olur. (2) Merkezi yönetimin veya genel olarak üniversite dışındaki kurumların, üniversitenin yapısı ve işleyişi hakkında yeterli bilgiye sahip

Üniversite'nin ortaya çıkışından beri, korunmaya çalışılan temel özelliği özerk bir kurum olmasıdır.

olmamaları ve üniversite organlarından daha yetkili bir organ bulmanın fiilen çok güç ve imkânsız olması nedeniyle, üniversite hizmetlerini kendi organlarının sorumluluğuna bırakmak en doğru yoldur. Böylece görevler daha iyi yapılmış ve kaynaklar daha etkin ve verimli şekilde kullanılmış olur. Üniversitelerin üstlendikleri görevleri en iyi bir biçimde yerine getirebilmeleri için mali, akademik ve yönetsel açıdan özerk bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir.

Bir üniversitenin özerk olarak nitelenmesi için akademik/bilimsel, yönetsel, malî ve insan kaynakları olmak üzere dört ana eksenle özerk olması gereklidir:

- Akademik/bilimsel özerklik, öğrenci seçimi, müfredatların oluşturulması, müfredatta yer alan derslerin içeriklerinin ve araştırma konularının belirlenmesi, yeni program/birim/bölgüler açılması gibi konulardaki kararları içerir.
- Yönetsel özerklik, üniversitenin iç meselelerine dair konularda, karar

verme organlarının (bölüm ve fakülte kurulları, üniversite yönetim kurulu ve senato) yasal çerçeve kapsamında özgürce karar verebilmelerini mümkün kılmaktadır.

- Malî özerklik, üniversiteye iç kaynaklarını yönetme ve stratejik hedeflerine göre harcama yapabilme yetkisi vermektedir.
- İnsan kaynaklarında özerklik ise personele ilişkin atama, maaş, işten çıkarma, yükseltme gibi konularda üniversitenin bağımsız karar verebilmesini mümkün kılmaktadır.

Bu konuda ülkemizde; 1924, 1933, 1946, 1960, 1973 ve 1981 yıllarında üniversite kanunları çıkarılmıştır. Nisan 1924'te çıkarılan bir kanun ile İstanbul Darülfünunu açılmış ve tüzel bir kişilik kazanmıştır (Madde 1). Dokuz yıl süre ile faaliyetlerini sürdüren İstanbul Darülfunûn'u 1933'te çıkarılan kanunla kapatılmış ve yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Böylece ülkemizde, adında "üniversite" kelimesi geçen ilk yükseköğretim kurumu 89 yıl önce faaliyete başlamıştır. Ülkemizde modern üniversite kavramının yerleşmesi açısından önemli bir kilometre taşı olan bu kanun, 1919 nizamnamesi ile üniversitelere ilk defa verilen akademik/bilimsel özerklik kavramına mevzuatında yer vermezken akademik/bilimsel özerk-

lik 1946'ya kadar sekteye uğramıştır. 1946'da çıkarılan Üniversiteler Kanunu ile üniversitelere bilimsel özerkliğin yanında ilk defa yönetim özerkliği de tanımıştır (Madde 1). Dolayısıyla, bu kanun Türkiye'de üniversitelerin gelişimi açısından önemli ve olumlu bir kilometre taşı olurken 1960'ta Üniversiteler Kanununda bazı düzenlemeler yapılmış; yönetim özerkliği maddesi aynen korunmuştur. 1961 Anayasası'nın 120. maddesiyle üniversitenin yönetsel ve akademik/bilimsel özerkliği ilk defa anayasa teminatı altına alınmıştır. 1973'te çıkarılan Üniversiteler Kanunu genel bir üniversite özerkliğinden bahsederken yönetim özerkliğine vurgu yapmamakla birlikte rektör dahil yöneticilerin ve yönetim organlarının üniversitede ve/veya ilgili kurulların kendi içlerinde seçilmesine ilişkin maddeleri korumuştur. Öte yandan üniversiteler üstü kuruluşlardan biri olarak Yüksek Öğretim Kurulu, bu kanunla üniversitelerin hayatına girmiştir (Madde 4, 5, 6). Daha sonra bu kurul, Anayasanın 120. maddesine aykırı bulunarak Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Günümüzde geçerli olan 2547 sayılı Kanun, çeşitli zamanlarda değişikliklere uğramakla birlikte 6 Kasım 1981'te çıkarılan Yükseköğretim Kanunu, üniversiteyi, bilimsel özerliğe ve kamu

tüzel kişiliğine sahip yükseköğretim kurumu (Madde 3(d)) olarak tanımlamış; ancak 1946'da üniversitelere verilen yönetim özerkliği bu kanun ile kaldırılmıştır. Bu tanım, üniversiteye akademik/bilimsel özerklik vermekle birlikte bir üniversitenin gerçek anlamda özerk olarak nitelenmesi için gereken dört ana eksen den yönetsel, malî ve insan kaynakları eksenlerini yok saymıştır. 2547 sayılı Kanun ile Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tekrar kurulmuş (Madde 6, 7); yükseköğrenime dair genel politikaları belirleyecek ve üniversiteler arasında koordinasyonu sağlayacak şekilde yapılandırılmak yerine üniversiteler üstü bir üst kurul olarak oluşturulmuştur. YÖK, yıllar içinde üniversitelerin faaliyetlerini daha da kısıtlayıcı bir şekle bürünerek merkeziyetçi ve otoriter bir yapıya dönüşmüştür.

Merkezî müdahalelere çarpıcı örnekler olarak, araştırma üniversitelerinin araştırmalarını hangi alanlarda yoğunlaştıracaklarına üniversiteler yerine YÖK'ün karar vermesi; üniversitelerin talebi olmadan YÖK tarafından üniversitelerde bölümler, fakülteler veya anabilim dalları açılabilmesi; kendi adlarına öğrenim görmek üzere yurtdışına öğrenci gönderilmesi konusunda üniversiteler tarafından Milli Eğitim Bakanlığına talepte bu-

lunulmamış olsa dahi YÖK'ün üniversiteler adına bu talebi yapabilme yetkisini kendisinde görmesi; böylece üniversitelerin akademik personel ihtiyacına yönelik stratejik planlarına müdahale etmesi verilebilecektir.

Bu bağlamda Avrupa Üniversiteler Birliği (EUA), 2009, 2011 ve 2017 yıllarında yayımladığı Avrupa'da Üniversite Özerkliği raporlarının ilkinde üniversite özerkliğini dört başlık altında tanımlamaktadır: Örgütsel, mali, istihdama dönük ve akademik özerklik. Bu dört başlık altında değerlendirilen Türkiye yükseköğretim sistemi 2011 raporunda örgütsel özerklik alanında 28 ülkeden 27., mali özerklik alanında 28 ülkeden 22., personel özerkliği alanında 28 ülkeden 21., akademik özerklik alanında 28 ülkeden 25. olarak sıralanmıştır. Bu değerlendirme Türkiye'de üniversite özerkliğinin Avrupa yükseköğretim alanının en alt seviyelerinde olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, her üç raporda en üst sıralarda yer alan ülkelerin üniversitelerinin dünyanın en iyileri arasında olması ve değişik sıralamalarda hep en üstlerde olması tesadüf değildir.

2547 sayılı Kanun ile dayatılan tek tip, merkeziyetçi yapı, üniversitelerimizin yukarıda bahsi geçen kendilerinden

beklenen faaliyetleri yerine getirmelerini zorlaştırırken hızla değişen dünyada geleceği şekillendirme konusunda dünya üniversiteleri ile rekabet edebilecek güçlü kurumlar olmaları yönünde engel oluşturmaktadır. Bu olumsuzluklar kaçınılmaz olarak üniversitelerin sıradanlaşmasına yol açacak; bu da ülke geleceği için ciddi bir tehlike oluşturacaktır. Buradan hareketle sorunun çözümünde literatürde sıklıkla atıf yapılan tespitler ve çözüm önerileri özetle aşağıda yer almaktadır:

- OECD tarafından yükseköğretim kurumları için tanımlanan özerklik ölçütleri (mali-idari- akademik) uygulanmalıdır.
- Öğretim elemanlarının ülke düzeyinde dağılımını temin için özendirici ve teşvik edici tedbirlerin alınmasına destek olunması ve çıktılarının, performanslarının ve ürettiklerinin ile ölçülebilmesi gerekmektedir.
- YÖK'ün anayasal bir kurum olmanın çıkarılması, 2547 sayılı Kanunun çağın gereklerine göre yeniden ele alınması önem arz etmektedir.
- İdari özerkliğin gerçekleştirilmesinin önemli koşullarından olan rektörün ilgili üniversitenin bileşenleri tarafından, şeffaf bir süreç sonunda belirlenmesi, bir yöntem olarak hayata geçirilememiştir. Hatta gelişen siyasi çalkantıların da bir yansıması olarak, aday belirleme yoluyla üniversitelerin sürece katılması imkânı

tamamen ortadan kaldırılmış, rektör ataması saydamlıktan uzak bir şekilde uygulanan bir yüksek bürokrat tayini halini almıştır. Neticede, günümüzdeki rektörlük ataması süreci akademiden kopuk, ilgili üniversitenin hiçbir girdisinin olmadığı bir biçime evrilmiştir. Dolayısıyla atama süreci yeniden yapılandırılmalıdır.

- 'Eğitim Yöneticiliği' kavramı üniversite yönetimini de kapsamalıdır. Bu çerçevede üniversitelerimizin yönetiminde akademik görevlerle idari görevler birbirinden ayrılmalı, akademik görevler bilimsel özerklik çerçevesinde yürütülürken, idari görevler profesyonel yöneticilere devredilmelidir.
- Üniversitenin en önemli kriteri bilimsellik olmalıdır. Akademi her şeyden önce eleştirel bir iklimde gelişip boy atabilir. Bir kurumda düşünsel eleştiri yetenekleri felce uğratıldığından o kurum kendi önünü göremediği gibi tahakküm biçimlerinin oluşması da kaçınılmazdır.
- Yükseköğretim bütçesinin GSYH'a oranı %1'lerden %2'lere ve öğrenci başına harcama OECD ülkeleri ortalamasına çıkarılmalıdır.
- Kamu tarafından üniversitelere tahsis edilen bütçenin en az %10'luk kısmı belirli hedefler, ihtiyaçlar, öncelikler ve/veya projelerle ilişkilendirilen 'odaklı ödenek' olmalıdır.
- Üniversiteler ihtisas üniversiteleri (sağlık, sosyal bilimler, doğa bilimleri-

ri vb.) olarak yeniden yapılandırılmalıdır. Farabi vb. programlarla gelişmişinden az gelişmiş üniversitelere akademik ve bilimsel katkı akışına imkân sağlayan proje ve programlar uygulanmalı, gelişmiş üniversiteler geliştirmekte olan üniversitelere hamilik yapmalıdır. Ayrıca, gelişmiş ve geliştirmekte olan üniversiteler diye sınıflanmalıdır. Fonksiyon itibarıyla ise, 'Araştırma' ve 'Eğitim-Öğretim' ayrılmış üniversiteler diye ikiye ayrılmalıdır.

Üniversite özerkliği, üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olarak bundan sonra da tartışma konusu olmaya devam edecektir. Tartışmalar bir açıdan üniversite özerkliğinin üniversite için ne kadar gerekli ve önemli olduğunun da bir işaretidir. Üniversitenin üstelendiği rolleri ve görevleri yerine getirebilmek için yapı ve işleyişi oluşturabilmesinde, verimliliğini ve etkililiğini artırabilmesinde 'mali, akademik ve yönetsel açıdan özerkliği' olmazsa olmazların en başında gelmektedir. Ayrıca 'üniversite özerkliği', üniversitenin gittikçe önemi artan toplumsal değişim dinamiklerinin (küreselleşme, bilgi ekonomisi, bilişim teknolojisi vb.) oluşturduğu talep ve beklentilere zamanında ve doyurucu cevap verebilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Buna ek olarak, iyi tasarlanmış ve doğru finansman mekanizmaları ile

donatılmış bir yükseköğretim sistemi sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınmanın tetikleyicisi görevi görebilecektir. Özgür üniversitenin, düşünen, eleştiren ve dönüşen dinamik bir toplumun temeli olduğu ise asla unutulmamalıdır. Türkiye olarak, üniversiteye misyon çeşitliği, zenginliği ve özgürlüğü kazandırmanın vaktini kaçırdığımızda çağı yakalama fırsatınızda kaçmış olacaktır.

Kaynakça

- Ayşın Ertüzün, "Dünya çapında üniversite olmak: Akademik özgürlük ve üniversite özerkliği", Sarkaç, Son erişim tarihi: 04 Aralık 2022.
- Bağcı, C. (2016). Türk Üniversitelerinin Temel Sorunları, Özerklik Özlemi Ve Misyon Arayışları Üzerine Bir Değerlendirme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (1), 191-208.
- Bingöl, B. (2012). Üniversite Özerkliğinin Değişen Tanımı ve Üniversitelerin Yeniden Yapılandırılması. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2 (2) , 39-75
- Erdem, A. R. (2013). Üniversite Özerkliği: Mali, Akademik ve Yönetsel Açıdan Yaklaşım. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, (2), 97-107.
- Kamu Araştırma Üniversitesinin Geleceği: Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliği İlkeleri Temelinde Bir Arayış, Boğaziçi Üniversitesi, Üniversitelerde Yönetim Yapılanması Çalışma Komisyonu Raporu, İstanbul, 13 Temmuz 2021, Son erişim tarihi: 01 Aralık 2022.
- 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu, 7 Ekim 1973, ss 1-12, Son erişim tarihi 03 Aralık 2022.
- 1961 Anayasası, Son erişim tarihi 03 Aralık 2022.
- 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu, 18 Haziran 1946, ss 3-9, Son erişim tarihi: 03 Aralık 2022.

Türkiye'nin Yumuşak Gücü Bağlamında Üniversiteler

Ömer Faruk Korkmaz

Bilgi, iletişim ve etkileşim çağında etik boyut dikkate alınarak bilgiden ve kültürden politik hedefler doğrultusunda istifade etmek tercihten ziyade ihmal edilemeyecek bir mecburiyet durumundadır. Üniversiteler kültürün özellikle de üst kültürün biçimlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu müesseselerin rahle-i tedrisinden geçen bireyler, kurum bünyesinde olan ve olmayan

akademisyenler, kültür müstahsili olmanın yanı sıra toplumsal yaşamın çok farklı kompartımanlarında düşünce, duygu, davranış ve eserleriyle, maiyetlerindeki kültürel birikimleri ve değerleri başkalarına nakleden taşıyıcılar hüviyetindedir ve küresel dünyada kültürel üretim ve kültür alışverişiyle politik sonuçlara direkt ve dolaylı biçimde müessir olmaktadır.

Bu münasebetle üniversiteler yumuşak güç kaynağının hem potansiyelini oluşturmada hem de icrasında yer almada mühim bir bileşendir. İstimalet politikası gibi bir müktesebata sahip Osmanlı Devleti'nin varisi olan, kamu diplomasisi faaliyetlerinde üniversitelerin ehemmiyeti hususunda farkındalığı yüksek Türkiye Cumhuriyeti, oluşturulan kurumlarla ve akılcı inisiyatiflerle imkânları doğrultusunda yumuşak gücün kullanılması hususunda dinamizm içerisinde.

Yumuşak Güç Mefhumu

Yumuşak güce ilişkin izahımızı kavramın yaratıcısı Joseph Nye'nin tanımlamalarıyla çerçeveselendirmek isteriz. Literatürde kavrama ilişkin gerek geliştirmeye yönelik gerek eleştirel nitelikte birçok katkı sunulmuştur. Söz konusu tafsilatlı tartışmalardan kaytararak Nye'nin çizdiği çerçeveye mümkün mertebe sadık kalma arzusundayız.

Güç, arzu edilen sonuçlara ulaşmak için diğerlerinin davranışlarını etkileme yeteneğidir. Gücün doğasının değiştiği küresel enformasyon çağında kalpleri ve zihinleri kazanmak her zamankinden çok daha önemlidir (Nye, 2020: 19-20). Yumuşak güç sizin istediğiniz neticelerin aynısını diğerlerinin de istemesini sağlamak

İstimalet politikası gibi bir müktesebata sahip Osmanlı Devleti'nin varisi olan, kamu diplomasisi faaliyetlerinde üniversitelerin ehemmiyeti hususunda farkındalığı yüksek Türkiye Cumhuriyeti, oluşturulan kurumlarla ve akılcı inisiyatiflerle imkânları doğrultusunda yumuşak gücün kullanılması hususunda dinamizm içerisinde.

şeklinde tarif edilebilir (Nye, 2020: 158). Yumuşak güç davranışsal boyutuyla cezbetme gücüdür. Yumuşak güç kaynakları ise cazibeyi meydana getiren kıymetlerdir. Yumuşak gücün etkin olduğu durumlarda açıkça bir tehdit veya mütekabiliyet olmadan biri diğerinin amaçlarını ikna edilerek destekleyebilir (Nye, 2020: 26-27). Nye'nin güç tasnifinde gücün diğer tarafın bileşenlerini iktisadi güç ve askeri güç olan sert güç oluşturmaktadır (Sancak, 2022: 83-87). Nye tercih edilen yöntemlere göre gücü ikiye ayırarak sert güç ve yumuşak güç mefhumlarını literatüre kazandırmıştır (Sancak, 2022: 138). Yumuşak güç tüm ülkelerde bulunabilen bir güç türüdür. Birçok ülke uluslararası siyasette kendi sıkletinin

üstüne çıkmak için yumuşak güç kaynaklarını kullanmaya dönük olarak yatırım yapmaktadır (Nye, 2020: 130). Yumuşak gücü yalnızca imaj, halkla ilişkiler, geçici popülerlik mesabesine indirgemek akılcı bir ele alış biçimi değildir. Yumuşak güç gücün bir türüdür. Hedeflenen sonuçları elde etmeye dönük bir araçtır (Nye, 2020: 182).

Tüm güç türleri silah namlusundan hâsıl olmaz (Nye, 2020: 192). Politik hedefleri sağlamak için güç kullanımında gözetmesi gereken öncelikli kriter, elde edilmesi beklenen kazanç ve ödenmesi gereken bedel dengesidir. Bu minvalde en maliyetsiz ve en kazançlı yolları bulmak ve icra etmek lüzumludur (Sancak, 2022: 69-70). Çok uluslu küresel ortamda ülkeleri işgal etmenin maliyeti fahiş düzeylere ulaşmıştır (Nye, 2020: 191). Bilim ve teknoloji güç kaynaklarına yeni ve çarpıcı boyutlar kazandırmıştır. Bu alanda ileride olan ülkelere muazzam güç kazandırırken çelişkili biçimde askeri güç kullanımının sosyal ve siyasi bedellerini giderek arttırmaktadır. Sanayi sonrası demokratik yönetimlerin olduğu ülkelerde odaklanılan şey şan ve şeref değil refahtır. Bir tarafıyla bu ülkeler de büyük kayıplar vermekten hoşlanmazlar (Nye, 2020: 41-42). Yumuşak güç daha az

bedel sunması yanında direkt ve dolaylı etkileriyle iktisadi gelişime katkıda da bulunur. Rekabet ortamına sahip uluslararası pazardan daha büyük pay elde etmek için cezbedicilikten istifadeyle toplumların tüketim alışkanlıklarına tesir etme rolü oynamaktadır (Sancak, 2020: 73).

Cazibenin istenilen sonuçların sağlanmasındaki etkisi, bağlama ve amacın türüne göre değişiklik gösterecektir (Nye, 2020: 39). Genel olarak herhangi bir güç kaynağının etkinliği içinde bulunduğu bağlama göre değişiklik arz etmektedir (Nye, 2020: 33). Yumuşak güç de içinde bulunduğu bağlama, zamana ve mekâna bağlı olarak değişiklik gösterir. Bu bakımdan sabit değildir (Nye, 2020: 73). Özen gösterilmesi gereken mesele bağlama göre güç çeşitlerinin kısıtlarını göz önünde bulundurarak hangi güç çeşidinin kullanılacağına belirlenmesidir (Sancak, 2022: 133). Dolayısıyla maliyetinin daha katlanılabilir olmasının yanında fırsatlar yaratan, icbar içermeyip ikna ve cazibeye dayalı yumuşak gücün tamamlayıcı olabileceği fakat tek başına kifayetsiz kalarak müessir olamayacağı meseleler mümkündür.

ABD, sert güç ölçüsünde yumuşak gücü de kullanan çevreleme strate-

jisiyle Soğuk Savaş'ta muvaffak olan taraf olmuştur (Nye, 2020: 181). Soğuk Savaş'ta çevreleme doktrininde sert güce eşlik eden yumuşak güç, Sovyet Bloku'nun içeriden değiştirilmesini sağlayan dönüşüm stratejisi kapsamında oldukça işlevsel olmuştur (Nye, 2020: 202-203). Soğuk Savaş yumuşak ve sert gücün terkihi ile kazanılmıştır. Sert güç, askeri çevreleme stratejisiyle savunma ortamı yaratırken Batı'nın yumuşak gücü Sovyet sistemini içeriden yıpratmıştır (Nye, 2020: 81). Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılmasından evvel televizyon ve sinema duvarların arkasına sızmıştır. Yıllar boyunca duvarın diğer tarafına geçen Batı'nın popüler kültürüne ait imaj çekiçlere ve buldozernere ruhunu üflemiştir (Nye, 2020: 79).

Bir ülkenin imajı ve başkalarının nezdindeki cazibesi o ülkenin kültürüne, yerel politikaları ve değerlerine, dış politikasının esas, taktik ve üslubuna bağlı olarak çok sayıda farklı görüş ve tutumun bir bileşkesidir. Zikredilen üç yumuşak güç kaynağı bir ülkeye politik hedeflerinin gerçekleşmesi için diğerlerini zorlamak yerine cazibetme yoluyla realize etme imkânı tanımaktadır (Nye, 2020: 104). Yumuşak güç kültürden, ulusal değerlerle iç politikadan/yerel politiklardan ve dış politikadan tevellüt etmektedir

(Nye, 2020: 198). Böylece yumuşak güç kaynakları üç kategoride değerlendirilebilir. Bunlar başkalarına çekici geldiği durumlarda kültür, bağlı kalındığı sürece siyasi değerler, meşru ve ahlaki otoriteye sahip olduğu sürece dış politikadır (Nye, 2020: 32).

Yumuşak Güç ve Üniversiteler

Yumuşak gücün üç kaynağından biri olan kültür, bir toplumun sahip olduğu, kendisine anlam kazandıran değerlerin ve uygulamaların bileşkesidir. Seçkinleri muhatap alan edebiyat, sanat, eğitim gibi alanların oluşturduğu üst kültür ve umumi eğlenceye dayalı popüler kültür şeklinde ikiye ayrılabilir (Nye, 2020: 32). Kültürle ilgilenenler genelde üst kültür ve popüler kültür şeklinde ayrımda bulunmaktadır (Nye, 2020: 73). Kültür ve değerleri temel alan imaj, politikaların yarattığı olumlu veya olumsuz imajlara nazaran daha istikrarlı bir görüntü vermektedir (Nye, 2020: 65). Elde edilmeye çalışılan sonuçlar açısından potansiyel güç kaynaklarının gerçek bir güce dönüşmesi için potansiyel yumuşak gücün belirli bir takipçi kitlenin nazarında arzu edilen hedef bağlamında cazip olması ve bu cazibenin politik sonuçları etkilemesi gerekmektedir. (Nye, 2020: 61). Seçkin sınıfa hitap eden ve çekici nitelik-

te olması lüzumlu olan üst kültürün transferine ilişkin akademik değişim programları bu minvalde köprü işlevi görmektedir.

Soğuk Savaş döneminde akademik ve bilimsel değişim programları ABD'nin yumuşak gücünü arttıran önemli unsurlar olmuştur. ABD'ye gelen Sovyet bilim insanları Sovyetler Birliği'nde insan hakları ve liberalizmin başlıca destekçilerine dönüşmüştür. Amerikalı şüpheciler Sovyet bilim insanlarının ve KGB ajanlarının bilimsel sırları çalmak gibi gizli ajanlarından haklı haksız korkmakla beraber bu insanların bilimsel sırların yanı sıra siyasi fikirleri de aldıklarını fark etmekte zorlanmıştır. 1958 yılından 1988 yılına kadarki zaman diliminde, yazarlar, gazeteciler, kamu görevlileri, müzisyenler, dansçılar, atletler ve akademisyenlerin oluşturduğu toplam 500 bin Sovyet vatandaşı ABD'yi ziyaret etmiştir. Ayrıca daha fazla sayıda Amerikalı Sovyetler Birliği'ne gitmiştir. Bu dönemde üst kültür ilişkileri daha çok ABD için yumuşak güç sağlamıştır (Nye, 2020: 74-75).

Kültür alışverişinde seçkin sınıftan sadece önemli birkaç kişinin etkilenmesi büyük bir siyasi etki yaratabilmektedir (Nye, 2020: 75). Üst kültü-

rün iletildiği insan sayısının az olması bu kişilerin idari kademelere ve yönetimi etkileyecek mevkilere gelmesi münasebetiyle ehemmiyet arz eden bir sorun olmamaktadır (Sancak, 2022: 97). Aleksandr Yakovlev bu duruma iyi bir örnek teşkil edecektir. Yakovlev 1958 yılında Columbia Üniversitesi'nde siyaset bilimci David Truman'la yaptığı çalışmalardan etkilenmiştir. Sonraları önemli bir kurumun başkanı ve bir Politbüro üyesi olmuştur. Sovyet lider Mihail Gorbaçov üzerinde liberalleşme meseleleri etrafında onu etkileyen biri haline gelmiştir. Seçkinler arasındaki kültürel temaslardan doğan cezbedici etki ve yumuşak güç ABD'nin politik hedeflerine ulaşmasında ciddi katkılar sağlamıştır (Nye, 2020: 75).

En etkili iletişim uzak mesafelerden yapılan yayınlar vasıtasıyla değil yüz yüze temaslara elde edilir. Ülkelerin en iyi iletişim araçları sivil vatandaşlardır. Bu nedenle eğitim alanındaki değişim programlarını da kapsayan kültürel değişim programları Soğuk Savaş'ın ABD tarafından kazanılmasında başat faktörlerden biri olmuştur. (Nye, 2020: 199). Ticaret, kişisel temaslara ve ziyaretler kültürü yayan araçlardır. Bir ülkedeki yabancı öğrenciler eğitim sürecinde zihinlerine yerleşen fikir ve değerlerle ülkelerine

geri döndüklerinde eğitim aldıkları ülkenin kültür ihracında önemli kanallar haline gelmektedir (Nye, 2020: 34). ABD'nin kamu diplomasisinden sorumlu eski müsteşarı Charlotte Bers iki yüzden fazla devlet eski başkanının söz konusu değişim programlarına geçmişte dâhil olduğunu, terörizme karşı kurulan koalisyonunda yer alan liderlerin yarısının geçmişte değişim programlarıyla ABD'ye geldiğini ifade etmiştir. Bu durumun hükümetin en karlı alışverişi olabileceğini belirtmiştir. (Aktaran Nye, 2020: 156-157). Bir ülkede eğitim gören yabancı öğrenciler ülkelere geri döndüklerinde o ülkenin değerlerine ve kurumlarına duydukları az ya da çok hayranlığı beraberinde getirmekte ve önemli politik sonuçlara yön verebilecek mevkilere gelebilmektedir (Nye, 2020: 74).

Türk Tarihinde Yumuşak Güce İlişkin Misaller ve İstimalet Politikası

Yumuşak güç kavramını geliştirirken Amerikan merkezli yaklaşım göstermesiyle eleştirilen Joseph Nye'nin (Sancak, 2022: 104) yarattığı yumuşak güç kavramıyla ilişkilendirilebilecek politik sonuçlar üretilmesine ilişkin kendi tarihimizden misaller verebiliriz. Türk tarihinde yumuşak gücün rolüne ve bu güce verilen öneme ilişkin

birçok misal bulunmaktadır. Osmanlı beyliği 'küffar'a karşı koyma' imajı neticesinde müslüman dünyasında saygınlık edinmiş, bu imajın yarattığı sempati sayesinde birçok müslüman ve Türk'ün Osmanlı Devleti'nin yanına çekilmesi sağlanmıştır.

1402 Ankara Savaşı'nda Osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazıd Timur'a karşı yenilmiş ve tutsak düşmüştür. 1413 yılına kadar 11 yıl süren Fetret döneminde ırkı, dili, dini, kültürü farklı olan, Osmanlı tabiiyetine yeni geçmiş Balkan halkları arasında Osmanlı Devleti'ne karşı hatırı sayılır bir isyan çıkmamış ve baskın bir siyasi otorite olmadığı halde devlet Balkanlar'da ciddi bir toprak kaybı yaşamamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin yerel politikaları, kültürü, adalet anlayışı, istimalet politikası neticesinde kazanılan yumuşak güç sayesinde tahakkuk etmiştir.

Lügatte 'meylettirme, cazibe, gönül alma' anlamı olan istimalet, Osmanlı kroniklerinde, bilhassa müslüman olmayan tebaayı, hoşgörülü bir yaklaşımla himaye etme anlamını muhteva etmektedir. İstimalet politika-sının temel öğeleri dini konularda hürriyet tanıma, iktisadi meselelerde vergi kolaylığı sağlama, güvenlik boyutuyla dış düşmanlara karşı can ve

mal güvenliğini güvence altına alma, bürokratik anlamda yeni fethedilmiş yerlerin sakinlerine iyi davranma şeklindedir. Selçuklu Devleti'nden tevarüs eden bu politika gereğince halkın gönlünü kazanmaya çalışılmış ve tekfurlarla olumlu ilişkiler geliştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin fetih süreçlerinde ve fetih sonrası idari yapı teşkil edildikten sonraki süreçlerde bu politika uygulanmıştır. Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da uzun süre tutunmasında bu politikanın etkisi bulunmaktadır (URL-1).

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde, göçebe yaşam tarzına sahip yörüklükten yerleşik hayata geçerek bugün manav ismiyle anılan sınır bölgelerindeki ilk yerleşik Türkler istimal politikasına uygun bir sosyolojiye sahiptir. Günümüzde dahi manavlar uyumlu, hoşgörülü, sakin karakteristik özellikleriyle anılmaktadır. Muhtemeldir ki manavların uyumlu sosyolojisi Doğu Roma İmparatorluğunun yerel halkları üzerinde cezbedici bir rol oynamıştır. Böylece fetihleri ve fetih sonrası idareyi zorlaştıracak kültürel bariyerler aşılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi sonrasında kendisini Roma'nın kayseri (imparatoru) olarak betim-

lemesinin ve resmi yazışmalarda bu unvanı kullanmasının arkasında bir hakikatin vurgulanmasının yanında iktidarına evrensellik hüviyeti kazandırarak yumuşak güç sağlama ve bu güçten istifade etme niyeti olmalıdır. İber Yarımadası'nda İspanyolların müslüman ve yahudi halklara yaptığı eziyet ve katliam, icbar ile yerel halkın dinini değiştirme politikası uygulamaları neticesinde Yavuz Sultan Selim misilleme olarak Balkan toplumlarını müslüman olmaya icbar etmek istemiş fakat şeyhülislam bu duruma müsaade eden ve bu icraatı meşrulaştıran bir fetva vermeyi reddederek bu uygulamayı engellemiştir. Bu örnek Osmanlı bürokrasisindeki icbar yerine cazibe ve iknayı yani yumuşak güce verilen ehemmiyeti teşhir etmektedir. 2. Abdülhamid halifelik sıfatının yarattığı yumuşak gücü kullanmak adına realize etmeye çalıştığı panislamist politikayla Osmanlı Devleti'nin bekasını muhafazada ve devletin menfaatlerinin elde edilmesinde bu güçten destek sağlamayı amaçlamıştır.

Türkiye'nin Yumuşak Gücü Kapsamında Üniversitelere Dair Kısa Bir Tahlil

Yumuşak güç kaynaklarının oluşturduğu potansiyel yumuşak gücü dinamizmle aktif hale getirerek po-

litik anlamda işe yarar kılınması için gerekli pratikler kamu diplomasisi kapsamında değerlendirilmektedir (Sancak, 2022: 119). Kamu diplomasisi için “bir devletin ulusal çıkar ve imajını korumak ve geliştirmek amacıyla, klasik diplomatik faaliyetlerine de destek olacak nitelikte, yabancı ülkelerin kamuoylarını, hükümetlerini, toplumsal yaşama katılan tüm kişi, kurum ve kuruluşlarını doğru içerikli enformasyon, kültür, bilim ve akla gelebilecek her türlü meşru yolla etkileme ve böylece barışı, dostlukları ve ülkeler arasında daha yakın ilişkileri kurmaya katkıda bulunması faaliyetleri” (Aktaran Sancak, 2020: 120) şeklinde muhtevası geniş bir tanımlama yapılabilir.

Kamu diplomasisi bir yumuşak güç aracıdır ve bu doğrultuda istifade edilecek farklı vasıtalarla sonuç almaya çalışılmaktadır. Her ülkenin potansiyel yumuşak güç kaynaklarının sınırlılığı bulunmaktadır. Bittabi kamu diplomasisi uygulanırken ülkeler farklılık sergilemektedir. Hitap edilen ülkenin karakteristik yapıları onları muhatap alan kamu diplomasisinin yöntem ve araçlarının tercih edilmesi sürecinde başka bir etkenidir. Her ülke kendisinin ve muhatabının evsafını baz almak durumundadır. Bu nedenle bilcümle durum

ve koşulda makbul ve standart bir kamu diplomasisi modeli mevcut değildir (Sancak, 2022: 133).

Amaçlananın aksi yönünde sonuçlar doğuran propagandadan, sahip olduğu güvenilirliği ile ayrışan kamu diplomasisi üç boyutu haizdir. İç ve dış politika kararlarının izahını içeren günlük iletişimler ilk ve en yakın boyutudur. Bu tür açıklamalar yapılrken ulusal basın kadar yabancı basın da kamu diplomasisinin ilk boyutu adına hedef kitle olarak önem arz etmektedir. Ulusal meseleler hakkındaki açıklamalar ülkenin uluslararası imajını da şekillendiren bir faktördür (Nye, 2020: 153-154). İkinci boyutta bir dizi basit temanın merkezde yer aldığı stratejik iletişim yer almaktadır. Söz konusu temalar belirli bir politik teşebbüsü esas almaktadır. Kampanyada ana temaların markalaştırılması veya önceden belirlenmiş özel bir devlet kampanyasının başarıya ulaşması için sembolik olaylar ve iletişimler planlanır ve icra edilir (Nye, 2020: 155). Üçüncü boyutta ise burslar, kültürel ve akademik değişim programları, stajlar, seminerler, konferanslar ve medya kanalları kullanılarak kilit önemi haiz kişilerle yıllar boyunca uzun vadeli ilişkilerin geliştirilmesi yer almaktadır (Nye, 2020: 156). Kamu diplomasisi uygulamaları

yumuşak güce müstenittir. Binae-naleyh başarılı bir kamu diplomasisi yürütmek için yumuşak güç kaynaklarının ehemmiyeti azimdir (Sancak 2022: 124). Bu kaynaklar içinde en yaygın olarak kullanılanı kültürdür. Önemi dolayısıyla bazı ülkelerde kültürel alanda yapılan kamu diplomasisi kültür diplomasisi şeklinde de anılmaktadır (Sancar, 2022: 126). Türkiye’de kamu diplomasisinin üçüncü boyutu dâhilinde üniversiteler odağında faaliyet gösteren bazı kurumlara ve bu kurumların faaliyetlerine kısaca temas etmek yerinde olacaktır.

Bir kamu vakfı olan Yunus Emre Vakfı’na bağlı bir kuruluş olan Yunus Emre Enstitüsü yurt dışında kurulan merkezlerde yabancılara Türk dilinin öğretimi, ülkenin tanıtımı maksadıyla kültür ve sanat faaliyetlerinin yürütülmesi, bilimsel çalışmalara destek verilmesi gibi icraatlarda bulunmaktadır. 2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsü’nün 46 ülkede 66 kültür merkezi bulunmaktadır. Farklı ülkelerdeki kurumsal işbirlikleriyle üniversitelerde bulunan Türkoloji enstitüleri ve Türkçe öğre-

timi desteklenmekte ulusal ve uluslararası etkinlikler düzenlenmektedir (URL-4). Kurum Türkiye’ye dost insan sayısını küresel ölçekte arttırma vizyonu ile Türkiye’nin küresel ortamda bilinirliğini, güvenilirliğini ve itibarını arttırmayı misyon edinmiştir (URL-5).

Türkiye Maarif Vakfı (TMV) okul öncesi-nden yükseköğretime her düzeyde her ülkede Anadolu’nun özgün geleneği temelinde kapsamlı eğitim faaliyetleri yürüterek Türkiye’nin uluslararası eğitimde küreye açılan kapısı olma amacıyla kurulmuştur (URL-6). TMV eğitim-öğretim faaliyet alanında okul öncesinden yüksek öğretime her düzeyde okullar açarak yaygın eğitim amaçlı kurslar, etüt merkezleri ve kültür merkezleri kurmaktadır. Eğitim destek faaliyet alanında kütüphaneler, etüt merkezleri ve kültür merkezleri gibi tesisler kurmanın yanında mezunlarının kariyer planlama sürecinde destek olmaktadır. Öğrencilere eğitim amaçlı nakdi desteğin yanı sıra eğitim materyalleri gibi aynı destekte bulunmakta ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesi kapsamında yurt, pansiyon, lojman gibi tesisler kurmaktadır. Yayın organları kurarak

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

eğitim program ve içeriklerin geliştirilmesi, üretilmesi ve yayınlanması çalışmalarında, bu minvalde eğitime yönelik bilimsel araştırmalarda ve Ar-Ge çalışmalarında bulunmaktadır. Süreli ve süresiz yayın yapmakta, sempozyum, çalıştay ve konferans düzenlemekte ve bu alanlarda kurumsal iş birlikleri yapmaktadır (URL-7). Türkiye, 6 kıtada 51 ülkede faaliyet gösteren TMV'nin 418 okul ve 45 bin öğrencisiyle, uluslararası okul ağı kategorisinde Fransa, Almanya, İngiltere ve Çin ile birlikte dünyada ilk beş ülke arasında yer almaktadır (URL-8).

Kültür Bakanlığı'nda bağlı Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) 2010 yılında kurulmuştur. YTB yurtdışındaki Türk vatandaşlarına, kardeş topluluklara, öğrenim için Türkiye'ye gelmiş burslu öğrencilere dönük çalışmaları koordine ederek bu bağlamda verilen hizmetleri ve yürütülen faaliyetleri geliştirme vazifesi icra etmektedir (URL-9). YTB, Türk diasporasının Türkiye ile olan bağlarının birleştirilmesi ve dinamik kılınmasını misyon edinmiştir (URL-10: 4). Kurum Türkiye'de eğitim

olarak ülkelerine dönmüş öğrencilerin ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sunmaları doğrultusunda Türkiye ile bağlarının muhafazası için mezunların birbirini tanıyarak dayanışması adına iş birliği ve iletişim altyapısı oluşturmuştur (URL-10: 6). Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilere dönük YTB'nin burs programlarından yararlanan öğrenci sayısı 2020 yılında yıllık 14.681 kişi olmuştur. 2021-2024 yılları arasında yararlanması hedeflenen öğrenci sayısı hedefi yıllık 15 bin kişidir (URL-11: 26).

Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'nun verilerine göre 2019 yılında Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısı 154 bin 505'tir. 2019 yılı verilerine göre Türkiye'deki üniversitelerde okuyan öğrenci sayısının yüzde 2 kadarı uluslararası öğrenci iken bu oran İngiltere'de yüzde 19, Almanya'da yüzde 10, Yunanistan'da ise yüzde 4'tür. 2019 yılında yurt dışına üniversite öğrenimi için giden Türk öğrenci sayısı 47 bin 628 olmuştur (URL-12). Millî Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürü'nün açıkladığı verilere göre yurt dışında her düzeyde toplam 145 bin dolaylarında Türk öğrenci bulunmaktadır (URL-13).

Üniversite temalı kamu diplomasisi faaliyetlerinde ulusal menfaatlerle birlikte özellikle dost ve kardeş ülkelerin de menfaatine olan çok taraflı menfaatler gözetilip, güven ve samimiyet esas alınarak hedef ülke veya kitlenin tedirginlik ve şüphelerini minimize etmek temel önceliklerden biri olarak kalmalı/olmalıdır.

ABD'nin sahip olduğu yumuşak güç kaynaklarından Avrupa'nın daha kolay etkilenmesinin bir nedeni Avrupa ile ABD arasındaki kültürel farkların nispeten az olmasıdır. Yumuşak güç istekli alıcıların varlığına ihtiyaç duymaktadır. Kültürel farklılıklar aşılması muhal olmasa da bariyer olabilir (Nye, 2020: 169-170). Türkiye kısıtlı kaynakların daha verimli şekilde kullanılması adına ilgi ve etki alanı olan coğrafyalardaki kültürel uyumun daha görünür olduğu toplumlara yönelik öncelik göstermesi neticesinde daha efektif sonuçlar elde edebilir. Bununla birlikte tüm küre sathında kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunmak imkân dâhilinde ihmal edilmemelidir.

Yumuşak güç paylaşılabılır ve işbirliği yapılarak kullanılabilir niteliktedir. Örneğin ABD ve Avrupa, insan hakları ve demokrasiyi desteklemesi yönünden hedefleriyle uyumlu ortak değerlerin güçlenmesine katkıda bulunarak birbirlerinin yumuşak güçlerinden istifade etmektedir (Nye, 2020: 121-122). Bu nedenle dost ve kardeş ülkelere dönük kamu diplomasisi faaliyetlerine ilave olarak müşterek yumuşak güç oluşturulması ve eş güdüm içerisinde uygulanması adına bu ülkelerle üçüncü ülkelere yönelik daha bütüncül ve daha kapsayıcı nitelikte, güven esasına dayalı, ülkelerin birbirini tamamlayıcı olduğu işbirlikleri arttırılabilir.

Devletin seçkin sınıf üzerinde etki yaratan üst kültür transferinde oynadığı rolü piyasa güçleri ikame edemeyecektir. Uzun soluklu ilişkilerin geliştirilmesinde kısa vadeli kar veya çıkar elde edilmeyebilir. Bu nedenle piyasa güçleri için bu yatırım özen-dirici olmayacaktır (Nye, 2020: 161). Bu gerçeğe istinaden devletimizin, üniversitelerin merkezde yer aldığı kamu diplomasisi faaliyetlerinde aktör olmayı sürdürmesi gerekmektedir. Türk üniversitelerinde öğrenim gören uluslararası öğrenci oranının arttırılmasına yönelik daha güçlü ve

teşvik edici politikalar uygulanmalıdır. Son olarak en mühim gördüğüm hususu ifade etmek isterim. Üniversite temalı kamu diplomasisi faaliyetlerinde ulusal menfaatlerle birlikte özellikle dost ve kardeş ülkelerin de menfaatine olan çok taraflı menfaatler gözetilip, güven ve samimiyet esas alınarak hedef ülke veya kitlenin tedirginlik ve şüphelerini minimize etmek temel önceliklerden biri olarak kalmalı/olmalıdır. İnsanları metalaştırarak kamu diplomasisinden sadece politik çıkar devşirmeyi bekleyen uluslardan her zaman ve her koşulda ayrışarak özgün kalmak ve bu alanda insanı araç yerine amaç edinme esasına dayalı anlayışı muhafaza etmek gerekmektedir.

Kaynakça

Nye, Joseph (2020). Çev. Rayhan İnan Aydın. Yumuşak Güç. Ankara: BB101 Yayınları.

Sancak, Kadir (2022). Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç. Ankara: Nobel Yayınevi.

URL-1 <https://islamansiklopedisi.org.tr/istimalet> (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

URL-2 <https://www.add.org.tr/ata-turk/hakkinda-soylenenler/> (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

URL-3 <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/pakistan-basbakani-sahbaz-serif-baskentte-867885> (Erişim Tarihi: 25.11.2022)

URL-4 <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> (Erişim Tarihi: 29.11.2022)

URL-5 <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/vizyon-misyon> (Erişim Tarihi: 29.11.2022)

URL-6 <https://turkiyemaarif.org/pa-ge/50-Turkiye-Maarif-Vakfi-12> (Erişim Tarihi: 29.11.2022)

URL-7 <https://turkiyemaarif.org/pa-ge/53-Faaliyet-Alanlari-10> (Erişim Tarihi: 29.11.2022)

URL-8 <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-maarif-vakfinin-uluslararası-okul-agiyla-dunyada-ilk-bes-ulke-arasi-na-girdi/2377719> (Erişim Tarihi: 29.11.2022)

URL-9 <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2> (Erişim Tarihi: 29.11.2022)

URL-10 <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/2022/BELGELER2022/2021%20FAALİYET%20RAPORU.pdf> (Erişim Tarihi: 29.11.2022)

URL-11 <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/2022/BELGELER2022/2022%20Yılı%20Performans%20Programı.pdf> (Erişim Tarihi: 29.11.2022)

URL-12 <https://tr.euronews.com/2022/03/26/ukrayna-da-ne-kadar-turk-ogrenci-var-turkler-yuksek-egitimde-hangi-ulkeleri-tercih-ediyor> (Erişim Tarihi: 25.11.2022)

URL-13 <https://www.haber7.com/egitim/haber/3211891-yurt-disinda-egitim-goren-turk-ogrenci-sayisi-aciklandi> (Erişim Tarihi: 25.11.2022)

URL-14 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-mezunlari-ulkelerinin-liderleri/976194> (Erişim Tarihi: 21.11.2022)

Tarihten Günümüze Üniversitenin Stratejik Konumu

Enes Güneyli

İnsanlık tarihinde üniversitelere temel oluşturan ilk kurumlar, İslam medeniyetinin ilim müesseseleri olarak Emevî ve Abbasi dönemlerinde gün yüzüne çıkmaya başladı. Abbasi Devleti'nde İslam kültürü ve sanatı gelişti, aynı zamanda matematik, astronomi, mantık ve geometri gibi temel bilimlerde de önemli çalışmalar yapıldı. Bunun en büyük nedeni Abbasi döneminde kurulan eğitim kurumlarının çokluğu. Dönemin kurulan ilk üniversitesi ise bugünkü adıyla Harran Üniversitesidir. Bu eğitim kurumunda, günümüzdeki gibi birçok farklı bölüm vardı.

İlahiyat bölümünde Kelam, Fıkıh, Hadis gibi İslam ilimleri öğretilmekle birlikte, Harun Reşid'in halife olduğu dönemde teknik bilimler de öğretilmeye başlandı. O dönem Harran Üniversitesinde eğitim gören birçok öğrenci hem pozitif bilimlere hem de İslam bilimlerine dair eserler verdi ve bu eserler Latince, İtalyanca ve İngilizce dillerine çevrildi.

Bunun yanısıra Avrupa'daki ilk üniversite örnekleri de Endülüs Emevî Devleti sayesinde günümüze kadar ulaştı. 859 yılında Fas'taki Fes şehrinde kurulan Câmî'ül-Kureviyyîn (Kureviyyîn Üniversitesi) bugün de faaliyette olan üniversitelerin en eskisidir. Endülüs'te 786 yılından itibaren faaliyete geçen Kurtuba Üniversitesi de, Avrupa'nın en eski üniversitesi idi. Fransız asıllı Papa II. Silvester (999-1003) buradan mezundur. Tunus'ta 726'da Kayruvan ve 732'de Zeytûne Üniversiteleri kuruldu. Bunları 972'de Kâhire'deki el-Ezher üniversitesi takip etti.

Selçuklu Devleti veziri Nizâmülmülk'ün, kurulmasında büyük katkılarının olduğu Nizâmiyye Medreseleri'nin ilki Bağdat'ta 1067 senesinde kuruldu. Ardından İsfahan, Rey, Nîşâbur, Merv, Belh, Herat, Basra, Musul ve Âmul gibi şehirlerde şubeleri açıldı ve hatta İmam Gazâlî

gibi meşhur âlimler buralarda müderrislik yaptı. Bunları Şam'da Selçuklu atabeyi Nûreddin Zengî'nin kurduğu Nûriyye Medreseleri takip etti. İlki 1168 tarihinde açılan bu medreseler, zamanla Şam ve Mısır'a yayıldı ve Osmanlı medreselerine model oldu. Bu devirde Hicaz, Şam, Bağdad, Kâhire, Kayruvan, Kurtuba, Rey, Buhara, Semerkand, Herat, Tebriz, İstanbul, Kazan, Delhi gibi şehirler birer kültür merkezi idi.

Meşhur ulemâ takımı bu kültür merkezlerinde toplandı; güçlü medreseler ve kıymetli kitap dolu kütüphaneler tesis edildi; böylelikle kitap telifâtı ve neşriyatı olabildiğine arttı. İlimde derinleşmek isteyenler, akın akın bu şehirlere koşar; çoğu aldıkları ilmi öğretmek maksadıyla tekrar memleketlerine dönerdi.

Osmanlılar döneminde sayısız örnekleriyle çok çeşitli dallarda hızla gelişen medrese müessesesi, Tanzimat'a kadar fen derslerinde de söz sahibi oldu. Daha sonra (1863) Darülfünun adı altında teşkilatlanan bu yüksek eğitim öğretim müessesesi çeşitli safhalardan sonra 1933'te İstanbul Üniversitesi olarak yeniden düzenlendi. Medreselerden fen derslerinin kaldırılması sonrasında, Endülüs vasıtasıyla İslam medeniyetinin birikiminden istifade eden Batı, Doğu'yu

geçmeye başladı. Bu şekilde kendi epistemolojik alt yapısını kurma fırsatı yakalayan Avrupa, ürettiği yeni bilgilerle ve teknolojilerle hâkim güç haline geldi.

Günümüzde üniversite ya da diğer adıyla yükseköğretim kurumu, en üst seviyede eğitim verilen, araştırma yapılan ve bilgi üretilen kurumlardır. Araştırma alanları çeşitli disiplinlere ayrılan üniversiteler; genellikle yüksekokul, lisans ve lisansüstü okullarından oluşmaktadır. Üniversitelerin finansmanı ve organizasyonu ise, dünya ülkelerinde büyük farklılıklar göstermektedir. Bazı ülkelerde üniversiteler ağırlıklı olarak devlet tarafından finanse edilirken, bazılarında finansman bağışçılardan veya üniversiteye devam eden öğrencilerin ödemesi gereken ücretlerden finanse edilir. Bununla birlikte bazı ülkelerde öğrencilerin büyük çoğunluğu yerel şehirlerinde üniversiteye devam ederken, bazı ülkelerde üniversiteler dünyanın her yerinden öğrenci çekmektedir.

Bir toplumda nüfus çok önemlidir. Ancak eğitilmemiş, niteliksiz ve sağlıklı bir nüfus sadece yüküttür, çünkü orada toplum büyük oranda tüketicidir. İyi eğitilmiş nüfus, kalkınmayı hızlandırıcı ve üretici bir lokomotif vazifesi görmektedir. Nitelikli ve kalite

teli nüfus yetiştirmenin de en önemli yolu şüphesiz ki iyi bir eğitim sistemine sahip olmaktır. Bu nedenle üniversiteler ülke ve bölge kalkınmasında söz sahibi olan üst düzey eğitim veren kurumlardır. Üniversite, toplum içerisinde insanların bilgilerini artıran ve bu insanları daha nitelikli hale getiren vazgeçilmez bir unsur olduğu kadar, iktisadi kalkınmanın bir sonucu olarak da artan mal ve hizmet üretimine olan talebi arttırarak bireylerin yaşam düzeyini yükselten bir kurumdur. Bugün bilgi toplumunun temelini oluşturan eğitim, kalkınma için bir güç ve değer kaynağıdır. İçinde bulunduğumuz bilgi ve teknoloji çağında doğal olarak bir toplumun insanların sahip olduğu eğitimin niteliği, o ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen bir ölçüttür.

Dünyada iki önemli güç unsuru bulunmaktadır. Bunlarda bir tanesi paranın yönetilmesi diğeri ise insan kaynağının doğru yönetilmesidir. Bu iki güç unsurunun nitelikli yönetilmesi ülkelere veya şirketlere sürdürülebilirlik kazandırmaktadır. ABD ve AB ülkeleri tüm bu sebeplerden dolayı özellikle nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine ve doğru şekilde yönetilmesine büyük önem vermektedir. Bilhassa etkili beyin göçü stratejileriyle muazzam alt yapılar oluşturmuşlardır. Global ölçekte uzun yıllar içerisinde oluşturdukları

Üniversite, toplum içerisinde insanların bilgilerini artıran ve bu insanları daha nitelikli hale getiren vazgeçilmez bir unsur olduğu kadar, iktisadi kalkınmanın bir sonucu olarak da artan mal ve hizmet üretimine olan talebi arttırarak bireylerin yaşam düzeyini yükselten bir kurumdur.

epistemolojik hakimiyetleri sayesinde üniversitelerinde okumaya gelen veya dünya genelindeki okullarında eğitim gören insanları kendilerine hizmet ettirmek üzere çok iyi çalışan ağırlara sahip mekanizmalarını oluşturmuşlardır.

BM, AB, OECD, UNICEF gibi devlet üstü kuruluşların yanı sıra U.S. Agency for International Development, Canadian International Development Research Centre (IDRC) gibi ulusal ajanslar, Ford, RAND Corporation, Rockefeller Vakfı, CFR gibi özel kuruluşlar da eğitim üzerine ciddi araştırmalar yapmakta ve eğitim bursları için büyük miktarda bütçeler ayırmaktadır. İngiltere ve Fransa gibi kadim sömürgeci devletler hegemonyalarını güçlendirmek uğruna Afrika'daki ülkelerin eğitim sistem-

lerini uzun yıllar boyunca manipüle etmiştir. Uganda'nın uzun süre ticaret müzakerecisi olarak görev yapan Yash Tandon, "Ticaret Savaştır" adlı kitabında, "Gelişmiş ülkeler dünyanın geri kalanının kalkınmasıyla ilgilenmiyor." diyerek bu durumu özetlemiştir.

Günümüzde hızla küreselleşen ve dijitalleşen dünyada birçok alanda derin tartışmalar yaşanıyor. Bu tartışmalardan biri de eğitim meselesi ve üniversitelerin stratejik konumunda meydana gelecek olan değişimlerden oluşuyor. Covid-19 salgın süreci de birçok konunun cesurca sorgulanmasını hızlandırdı. Bu tartışmalardan bir tanesi de hızla gelişen teknolojilerle birlikte 19. yy eğitim kavramlarıyla yada ideolojik düşünce kalıplarıyla, 20. yy eğitim kurumlarında, 21. yy nesillerinin nasıl yetiştirilebileceği çelişkisidir. Bu konuda post-pozitivist çözüm arayışlarının ötesinde bir yaklaşım ve teklife ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, İslamiyet'in altın çağındaki eğitim anlayışıyla, talebeleri kapsayan özgün metotlarla 21. yy ihtiyaçlarına uygun şekilde yeniden kapsamlı olarak tasavvur etmeyi zorunlu kılmaktadır.

EKONOMİ

Üniversite ve İşsizlik İlişkisi
İsmail Kılıçaslan

**Türkiye'de Uluslararası Öğrenciliğin
Mevcut Durumu**
Enes Tecim

**Üniversitelerin Denetimi ve
Kalite Akreditasyonu**
Şeref Kaya

Üniversite ve İşsizlik İlişkisi

İsmail Kılıçaslan

Eğitim, niteliği ve süresi artsa da azalsa da işsiz sayısını artıran etkiye sahip bir muammadır. Tersine çalışan bir İsviçre çakısı da denebilir. Çalışma ise istihdama dahil edilenlerin yaptığı iş olarak genel kabul görmektedir. Böylece, eğitim piyasanın talep ettiği istihdam koşullarına insan yetiştiren kurum haline gelmektedir.

Eğitimin niteliğinin artması, bu niteliklere ihtiyaç duyulmayan işlerde işgücü arz eksikliğine, ihtiyaç duyulan işlerde ise talep fazlasına sebep olur. Her iki halde de çıktı işsizlik olarak belirlir. Niteliğin düşmesi istihdam alanlarının çeşitliği nedeniyle işgücü arzını kısıtlar; kimi istihdam alanlarında ise işgücü arzı artar. Çıktı yine işsizlik olur.

Eğitim süresi arttıkça, işgücüne katılma yaşı 15 olarak tanımlandığına göre, işsizlik artacaktır. Lise, yüksek okul/üniversite, lisansüstü derken işgücüne katılma yaşı fiili olarak artmaktadır. Eğitimin süresi azaldıkça istihdam alanlarının çeşitliliği ve talebin yetersiz kalması nedeniyle çıktı yine işsizlik olacaktır.

Çalışmanın istihdamla birlikte ele alınmasında çalışmanın algımızdaki yeri etkili olmaktadır. Hemen hiçbir işveren kendisini çalışan olarak nitelendirmez. Dolayısıyla çalışma, başkası için çalışma olarak anlaşılmaktadır. Kişi kendisini istihdam eden için çalışır. Bu bağlamda çalışma, ücretli çalışmaya denk gelmektedir.

Üniversite de eğitim bir parçası olması nedeniyle bahsi geçen işsizlik üretiminde rol oynamaktadır.

Nitekim 15-24 yaş aralığında yükseköğretim mezunu kişilerde işsizlik oranı 2020 yılında % 35,8; 2021 yılında ise %33,1'dir. Genel lise mezunu olanlarda ise bu oranlar 2020 yılında %27,6, 2021'de ise %23,3'tür. Bu, -ön lisans mezunlarının 20, lisans mezunlarının 22 yaşında olduğu varsayımı altında- kişilerin mezun olduktan sonra hemen iş bulamadıklarını, lise mezunlarının ise daha kolay iş bul-

Eğitimin niteliğinin artması, bu niteliklere ihtiyaç duyulmayan işlerde işgücü arz eksikliğine, ihtiyaç duyulan işlerde ise talep fazlasına sebep olur. Her iki halde de çıktı işsizlik olarak belirir.

dukları yahut iş bulmak için daha fazla zamanları olduğu (17-18 yaşında mezun olan birinin 15-24 yaş aralığında daha fazla zamanı vardır) şeklinde yorumlanabilir. 15+ grupta, 2021 yılı için genel lise mezunlarının işsizlik oranı %14,1; yükseköğretim mezunları içinse %12,4'tür. Daha uzun bir zaman diliminde insanların üniversite okuyarak daha fazla iş buldukları söylenebilir ancak aynı veri lise mezunlarının işsizlik nedeniyle çareyi üniversiteye gitmekte buldukları şeklinde de okunabilir.

Üniversite

YÖK kanununa göre yükseköğretimin öğrenci ile ilgili amaçlarından biri "*İlgi ve yetenekleri yönünde yurt kalkınmasına ve ihtiyaçlarına cevap verecek, aynı zamanda kendi gelişim ve mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi, beceri, davranış ve*

genel kültürüne sahip, vatandaşlar olarak yetiştirmek” olarak belirtilmiştir. Geçim ve mutluluk sağlayacak bir meslek kısmının altını çizmek isterim. Demek ki üniversitenin en önemli amaçlarından biri meslek edindirmek, böylece mezun olan kişi çalışmak istediğinde yeterli donanımı olsun. Üniversitenin bilimsel bilginin üreticisi olduğu söylenir. Öğrenci yetiştirmek ve mesleki bilgiyi vermek de bilimsel bilginin yaygınlaştırılması için olsa gerektir. Türkiye’nin yükseköğretimde okullaşma durumu da bunu doğrulamaktadır. 1990’da 29, 2000’de 71, 2010’da 164, güncel olarak 208 üniversite bulunmaktadır. Her bölümde ilgili alanın bilgileri öğrencilere aktarılmaktadır. Aktarılan bilgilerle mezunlar mesleklerinde istihdam edilmektedir. Tabi teorik olarak böyle ancak pratikte, işsizlik oranlarının gösterdiği üzere, böyle olmamaktadır. Kişi üniversite eğitiminin yanına çeşitli ek yetkinlikler koymazsa, üniversite eğitiminin kendisine ‘*yetmediğini*’ ve ‘*rekabet*’te geri kaldığını görmektedir.

Üniversitenin, diğer yandan, bilimsel bilginin, özerkliğinin, ergin olma halinin, yüksek kültürün taşıyıcısı olmanın sorumluluğunu sırtlandığı kabul edilir. Bilginin üreticisi ya da aktarıcısı olmaktan bağımsız teorik tartışma zemininin oluşturulması, diğerleri için de bize bir şemsiye ol-

maktadır. Teorik tartışma zemini ile, özerk bir alan, daha ergin bir toplum ve yüksek kültürün taşıyıcılığı vasıfları da gerçekleştirebilmektedir. Teorinin, teoride çok önemli bir yeri olmasına karşın, pratikten beslenmeyen teori bir girdapta kaybolacaktır. Esasen analitik şekilde ayırdığımız teori ve pratik, diyalektik düzlemde birbirleriyle etkileşen bir dinamiktir. Soyut düşünce, kendi içine kapanmayı, tefekkürü gerektirse bile, peşinde olduğu sorunun kaynağı hayatın kendisidir. Bir dönem üniversite kuruluşu için fen-edebiyat fakültesi bulunması zorunluluğu temel bilimlerin üniversitenin özünü oluşturduğu düşüncesi idi. Gerçekten de edebiyat, felsefe, coğrafya, tarih, sosyoloji, matematik, fizik, vb. bilimler uzun tarihleri olan, yaşadığımız dünyanın bilgisini biçimlendiren temel bilimlerdir. Ancak bu bölümlerden mezun olan ve bölümü ile ilgili alanlarda çalışma fırsatı bulamayan birçok mezun olduğu da bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. Bir motor fabrikasında birçok mühendisin çalışması gerekir, fizikçiye ise hiç ihtiyaç olmayabilir ancak mühendisler fizik bilmek zorundadır.

Çalışma

Yukarıda bahsedildiği gibi işverenler çalışmaz, çalıştırır. İşlerin zanaat boyutunda olduğu zamanlarda işin sahibi de çırak ya da kalfa gibi çalışırdı. Tıpkı komutanların savaş

meydanlarında askerleriyle birlikte savaştığı gibi; onlar da bir nevi koçluk yapardı, aynı zamanda ellerini çamura daldırırlardı. Zamanla çalışma örgütlenmesi değişti. Esnek çalışma modelleri çok gündeme gelse de hâlâ büyük çoğunluk için çalışma, ücretli çalışmadır. Klasik iktisadın emek-değer teorisi de temel olarak bunu betimler. Değeri oluşturan harcanan emektir. Teorinin ortaya çıktığı dönemde gözlemlenen dünya, sanayi mahallerindeki fabrikalardı. Oralardan üretilen teoriler ile üretim faktörleri betimlendi. Emeğin karşılığı ücret, sermayenin faiz, girişimcinin kâr, toprağınkiyse ranttı. Bu, günümüz iktisat müfredatında da kullanılan temel ayırmadır. Dolayısıyla emek harcanarak bunun karşılığında bir ücret alınmıyorsa çalışma ortaya çıkmamaktadır. Bu durumda tüm ev hanımları yedi gün yirmi dört saat çalışsalar da çalışan ve işgücüne dahil değildirler. Tıpkı tüm ailenin çalıştığı tarım işçiliğinde olduğu gibi.

İşsizlik

Mevcut koşullar altında çalışmak isteyip de iş bulamayan kişilerin durumu işsizlik olarak tarif ediliyor. Bu genel tanımın içindeki mevcut koşullar cari ücretleri-ve tabi çalışma saatleri, yol, yemek ücreti gibi haklar da bu koşullara dahildir, ücret temel bir talep olduğu için tanımın temelde ifade ettiği ücrettir- ifade etmektedir.

İşgücü nüfusu 15 yaş üstünü kapsadığından işsizlik rakamları da 15 yaş üstünü kapsamaktadır. Bu yaşta ücretli bir işte çalışmayan birçok insan bulunmaktadır. Günümüzde bunun çoğunluğunu öğrenciler -lise, üniversite, yüksek lisans, doktora-oluşturmaktadır. Ancak bunlar işsiz sayılmamaktadır. Tanım gereği işsiz, isteyip de çalışamayan kişidir; öğrencilerin ücretli bir işte çalışmak istemediği varsayımına dayanmaktadır. Diğer yandan ülkemizde- daha birçok ülkede- zorunlu eğitim 12 senedir. Çalışmak istese de bunun için başvuramaz ya da yasal çerçeve budur.

Bir insan çalışmak isteyip de neden çalışamaz? Talip olunan işi yapmak isteyen birden fazla insan olabilir yahut arz edilen iş miktarı talip olanlara yetmez. Bunu iktisadi bakış açısına göre talep fazlalığı ya da arz eksikliği olarak görmek mümkündür. Ayrıca talep edenin işe uygunluğu da söz konusudur ki bu da bizi eğitim meselesine götürür. Tersinden bakarsak işi arz edenin, işin özelliklerini doğru tespit etmesi ve buna uygun kişileri istihdam etmesi gerekir. Bu noktadan da mesele eğitime daha doğrusu eğitimin organizasyonuna çıkmaktadır.

Daha iyi iş bulabilmek ya da işe uygunluğu artırabilmek adına hep daha fazla eğitim alıyoruz. Lise, üni-

versite, yüksek lisans...Ancak yine de üniversiteli işsizliği yüksek çıkıyor, daha fazla eğitim işsizliği ötelemek anlamına geliyor. Diğer yandan bu süre arttıkça, çalışma nüfusu 15 yaş üstünü kapsadığına göre, âtıl olan ve ekonomik olarak katkısı olmayan bir nüfus kesimi ortaya çıkıyor. Üstelik bu kesim katkı bir tarafa sürekli yardım, teşvik, destek görüyor. Teorik olarak işsiz görmediğimiz kesim pratikte âtıl işgücümüz hâline geliyor. İnsanların üniversiteye gitmek istemesinin tek sebebi niteliklerini artırabilmek değil; lise mezunu olarak bir işe giremeyeceği düşüncesi de önemli bir diğer sebeptir. 2021-2022 resmi istatistiklerine göre ülkemizde 6761 genel lise, 4349 mesleki ve teknik lise bulunmaktadır. Sırasıyla öğrenci sayıları ise yaklaşık 4.1 milyon ve 1.8 milyondur. Mesleki ve teknik liselerdeki öğrencilerin tamamının lise sonrası işe yerleştiğini, aranan mesleğe sahip bir kişi olduklarını varsaysak dahi, elimizde herhangi bir mesleki yeterliliğe sahip olmayan 4.1 milyon öğrenci ve üniversite öğrenci adayı kalmaktadır. Bu öğrencilerin bir kısmı vasıfsız olarak ne iş olsa yapacakları alanlara yönelmekte diğer kısmı bir meslekte yetişmeleri için yaşlarının büyük oldukları düşünülerek üniversite sınavı dışında seçeneğin olmadığı bir duruma düşmektedirler.

Yeniden Üniversite

İşsizliği ötelemek bir tarafa, ülkemizde üniversite askerlikte olduğu gibi mecburen yapılan, döndükten sonra aile arasında kıdem aldırılan bir faaliyete dönmüş durumdadır. Mezuniyet sonrası ilk işini bulma süresi lisans için ortalama 13,6 ay, ön lisans için ortalama 14,8 aydır. İşsizlik oranı en yüksek bölüm %27,1 ile *sosyal hizmetler* olarak görünüyor. Diğer sebepler bir tarafa bu oran ne kadar yüksek bir kontenjanla mezuniyet verildiğini göstermektedir. Elbette işveren tarafında da talebin yüksekliğini işaret etmektedir. Ama en önemli gösterge arz ile talebin dengesizliğinin/uyumsuzluğunun aşikâr olmasıdır. Planlamanın olmaması diğer yandan '*görünmez el*'in düzenleyebilmesi için piyasanın yeterince derin/esnek olmaması büyük bir handikap oluşturmaktadır. Lisans ve ön lisans bölümlerinde okuyan öğrencilerin verimliliği, onların âtıl durumda olup olmadıklarını belirleyecektir. Üniversite eğitime devam eden kişiler hayata 4 ve 2 sene geç başlamaktadır. Ortalama bir *iktisat* bölümünde okuyan mezunun muhasebecilik yapması için dört yılını feda etmesi gerekmektedir. Oysa lise mezunu bir kişi de bu mesleği rahatlıkla yapabilir. Meslekî formasyonu çalışırken edinebilir; gerekli sertifi-

kasyonu mesleği devam ettirirken kazanabilir. Aksi halde şuna bakmak gerekir; öğrenci üniversite eğitimi devam ederken, okuduğu meslek bölümünün yetkinliklerini, sertifikasyonlarını, edinebiliyor mu? Bunlar için yönlendiriliyor mu? Akademik bilgiyi edinirken saha uygulamalarını gözleyebiliyor, katılabiliyor mu? İktisadi bağlamda söylersek; öğrencinin ekonomiye verimliliği nedir? Yetkinliklerini mesleğe en hazır şekilde örgütleyebilmek-hem kendisi hem eğitim kurumu hem de organizasyonu koordine eden tarafından-verimliliği yüksek bir öğrencilik dönemi anlamına gelir. Bu sadece pratik meslekler açısından düşünülmemelidir. Teorik düzeyi yüksek *felsefe* bölümü için de bu durum geçerlidir (kaldı ki işletme bölümü eğitimi dahi fazla teorik verilmektedir). Makale yazımı, atölyeler, mekân-düşünce birliğinin gösteren geziler vb. verimliliği artıracak bazı çalışmalardır.

Bunlar üniversite hayatının atıl geçip geçmediğini gösterecek işaretlerdir.

Çalışmayı Yeniden Düşünmek

O zamanlarda ağırlıklı kol emeği geçerli idiyse de kafa emeği yoktu demek ne kadar yanlışsa, bugün kafa emeği geçerli birçok şeyi makineler yapıyor kol emeği kalmadı demek

Her gün belli saatler arasında okula giden, dünyayı anlamak uğruna dersler tâlim eden, mesleğini kazanmak için sınavlar geçen öğrenci çalışmanın haricinde olamaz.

de o kadar yanlıştır. Hâlâ dinlendirmemiz gereken bir vücudumuz olduğu müddetçe kafa-kol emeği ayırımı yapmak sınıfsal arayıştan başka anlama gelmez. Ev işlerini idare etmek-ev ekonomisi-sadece çamaşır, bulaşık, ütü vs. işleri yapmak anlamına gelmez. Kişinin/ailenin hayatının idaresi/organizasyonudur; kazanılan nasıl, nereye harcanacak; ölmediğimiz varsayımı altında büyüyen bir yapıya (aile) yeni kazanç yollarını nasıl sağlayacağız; öleceğimiz varsayımı altında topluma ne fayda sağlayacağız (diğerkâmlık her belayı kovar ya da kazandığımızdan duyduğumuz pişmanlıktan kurtulma sanatı).

Bir tohum toprak altında belli bir süre geçirdikten sonra filiz verir, ilk yapraklarını çıkarır, büyür, güçlenir, meyve verir. Her şey zamanında olmalıdır. Öğrenci de nasıl bir meyve vereceğine dair çalışmaktadır. Her gün belli saatler arasında okula gi-

den, dünyayı anlamak uğruna dersler tâlim eden, mesleğini kazanmak için sınavlar geçen öğrenci çalışmanın haricinde olamaz.

Üretim faktörlerinden birinden (girişimci) kazanç elde etmeden (ücret) çalışan olunamaz mı? Sunduğum emeği satmadan (ücret) çalışan olamaz mıyım? Dersten sonra fakülte kütüphanesinde çalışıp, yabancı dil kursuna devam edip, sivil toplum kuruluşunda görev alıp, nasıl çalışan olamam?

Nereden Bakarsan İşsizlik

Üniversite hayatının verimli geçmesi halinde bu öğrencileri işsizlere dahil edebiliriz. Zira sosyo-ekonomik bir hasıla elde edilemediği gibi beşerî sermaye anlamında da gelişme sağlanamamaktadır. Eğitimin amaç değil araç ya da bir ara amaç olduğunu düşünürsek bu aracın güçlülüğü amacımıza daha sağlam ulaşmamızı sağlayacaktır. Eğitimin/öğrencinin verimliliğini artırabilmek daha güçlü istihdam için ön koşuldur. Bu âtil bir nüfus kesiminin istihdam dahilinde olmasını sağlayabilir.

Çalışma, Üniversite, İstihdam

Çalışmaya klasik bakışı değiştirmek zorundayız. Dokuz beş arası ücretli/maaşlı işe gidip gelmek olarak daltmamalıyız. Ev hanımları, sivil toplum gönüllüleri, öğrenciler gibi toplumumuza katkı sunan kesimlerin yaptıkları da çalışma kavramı içine dahil edilmelidir.

Günümüzde üniversite daha ulaşılabilir hâle gelmiştir-milyonlarca insan yerleşemese de-. Pratikte, bir açıdan, üniversite meslek lisesinin bir üst aşamasıdır. Böyle olmasında garip ya da küçültücü bir taraf da yoktur. Elbette üniversitenin daha akademik bir ağırlığı vardır. Bu sadece üyelerinin akademik çalışmalar yapmasından değil, aynı zamanda öğrencilere bu bilgilerin aktarılmasından da kaynaklanır. Ülkemizde şu anda kimi üniversiteler kimi bölümler ortalamının üzerinde eğitim vermektedir. Hayat küçük bir kesim için ortalama üstü, büyük bir kesim için ortalama altı eğitimi zorlamaktadır. Gidilecek tek yok ortalama yukarı taşımaktır. Üniversite eğitimi hayatın içinde olmalıdır. Hayatın gereklerine uyum sağlayabilmeli, müfredatı esnek bir yapıda olabilir.

Ders alma, sınava girme, dersten geçme şeklinde özetlenebilecek üniversite eğitimi proje geliştirme, atölyelere katılma, sosyal sorumluluk alma, sektörde çalışma gibi aktivitelerle harmanlanabilir.

Akademik puanlama sistemi yanında öğrencinin yetkinliklerini artırıcı

faaliyetlerde bulunması da puanlamaya tabi tutulabilir. Üniversite eğitimi sırasında yabancı dil öğrenmek, sivil toplum kuruluşlarında çalışmak, alt sınıf oryantasyonunda görev almak gibi çalışmalar puanlamaya dahil edilebilir.

Öğrencilerin yarı zamanlı işlerde çalışabilmeleri için okul içi birimler organize edilebilir. Bu çalışma karşılığını nakdi ya da örneğin yemek, kitap gibi aynı şekilde alması sağlanabilir.

Üniversitedeki eğitim organizasyonunun sağlanabilmesi bir gerek koşulu da öğrencilerin çocukluktan itibaren yetkinliklerini oluşturmalarına imkân sağlayacak organizasyonun oluşturulmasıdır. Özellikle lise döneminde genel lisenin azaltılması, mesleki ve teknik liselerin artırılması ve eğitiminin üniversiteye ihtiyaç duyulmayacak hissiyatını oluşturmaları üniversiteye zorunlu/çaresizlikten yönelimi engelleyebilir.

Eğitimin yaygınlaşmasının bir gereği olarak üniversiteler, halk kütüphanelerinin bünyesinde sektörden insanların da ders verebileceği akşam okulları oluşturulabilir. Bu okullar mesleki gelişim, lisanslama, sertifikasyon işlerini yürütebilir.

Hayatla iç içe bir eğitim modeli istihdamın yapısal olarak genişlemesine hizmet edecektir. Üniversitenin ge-

rekli miktarda, nitelikli, hayatla iç içe bir eğitim vermesi işsizliği düşürücü etkiye sahip olacaktır.

Kaynakça

“Türkiye İş Kurumu- Türk Meslekler Sözlüğü”. Erişim 26 Kasım 2022. <https://esube.iskur.gov.tr/Meslek/meslek.aspx>.

Akpınar, Taner. “Türkiye’de İşsizliğe Resmi Çözüm Önerileri Bağlamında Beşeri Sermaye Teorisine İlişkin Bir Yeniden Değerlendirme”, 2018, 14.

Biçerli, M. Kemal. “Yükseköğretim Sistemimizi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler Paralelinde Yeniden Yapılandırmak Zorundayız”. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, sy 3 (01 Aralık 2011): 122-27.

Demirer, Derya KESKİN. “Yükseköğretimin Emek Piyasası’nda Değersizleştirilmesi: Yeni Mezunların Deneyimleri Işığında Tartışmalar ve Çözüm Arayışları”, t.y., 18.

Kicir, Başak. “Eğitimli Genç İşsizliği Üzerinden İşsizlik Kaygısına Bir Bakış*”, 2017, 28.

Seçer, Barış, ve Efe Çınar. “İş ve Meslek Danışmanlarının Bakış Açısından İşsizlik ve Danışmanlık”, 2019, 30.

Surat, Aylin, ve Dilek Ceran. “Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı”. ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities 4, sy 3 (19 Haziran 2020): 145-66. <https://doi.org/10.46291/ISPECIJSSHvol4iss3pp145-166>.

Yıldırım, Kadir, ve Levent ŞahiN. “Osmanlı’dan Günümüze Mesleki Eğitimin Gelişimi”, 2015., 36.

<https://dergipark.org.tr/tr/>

<https://istatistik.yok.gov.tr/>

<https://www.calismatoplum.org/>

[https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-](https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.5.2547.pdf)

[Metin/1.5.2547.pdf](https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.5.2547.pdf)

<https://www.resmigazete.gov.tr/>

<https://www.tuik.gov.tr/>

<https://www.yok.gov.tr/kurumsal/>

mevzuat

<https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz>

Türkiye’de Uluslararası Öğrenciliğin Mevcut Durumu

Enes Tecim

Dünya genelinde uluslararası öğrencilik her geçen gün daha da yaygınlaşmaktadır. Bilgi edinmenin yanı sıra farklı kültürleri keşfetmek, yeni insanlar tanımak, kültürler arası iletişimi arttırmak, yeni düşünce biçimleri geliştirebilmek ilgi odağı olmuştur. Bunların yanında daha iyi bir hayat şansı, meslek kaygısı, ailesine ve ülkesine maddi destek gibi nedenlerle eğitim maksadıyla farklı bir ülkeye gitmek gittikçe daha da yaygınlaşmaktadır. Başka bir

ülkeye öğrenim maksatlı gitmenin sonucu olarak da uluslararası öğrencilik tabiri ortaya çıkmıştır. Uluslararası öğrenci, öğrenim için kendi ülkesinde ikamet etmeyen veya önceden başka bir ülkede eğitim almış, öğrenim görme amacıyla sınırları aşan insandır. Yabancı öğrenci ise vatandaşlığa göre tanımlanır. Bu nedenle uluslararası öğrenciler yabancı öğrencilerin bir alt kümesidir denilebilir (OECD, 2021: 25).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bi-letlerin ucuzlaması, seyahat sürele-
rin kısılması, iletişim imkânlarının
ucuz ve kolay olması gibi sebepler
öğrencilerin dünya üzerindeki ha-
reketliliğini kolaylaştırmıştır. Üstelik
devlet veya özel kurum ve kuruluşla-
rın bursları ile uluslararası öğrencilik
daha kolay hale gelmiştir.

Uluslararası öğrenciler, geldikleri ül-
keye de çeşitli avantajlar getirirler.
Kendi ülkeleriyle oluşturdukları bağ-
lar sayesinde iki ülke arasında ile-
tişim kanalı olurlar, yükseköğretim
kurumları için öğrenci çeşitliliği ih-
tiyacını karşılarlar, öğrenim ücretleri
sayesinde eğitim gördükleri kuruma
katkı sağlarlar, aldıkları bursları veya
kendi paralarını o ülke içinde harca-
yarak ekonomik katkıda bulunurlar.
Bundan dolayı uluslararası öğrenci-
ler eğitim gördükleri ülkeye sadece
sosyal ve bilişsel anlamda değil eko-
nomik anlamda da büyük katkı sağ-
lamaktadırlar.

2030 yılının yükseköğretime dair
yapılan tahminlere göre (OECD,
2009:142) dünya genelinde;

- Öğrencilerin, fakültelerin ve kurum-
ların hareketliliği anlamına gelen sı-
nır ötesi yükseköğretim büyüyecek-
tir.

**Uluslararası öğrenci, öğrenim
için kendi ülkesinde ikamet
etmeyen veya önceden başka
bir ülkede eğitim almış,
öğrenim görme amacıyla
sınırları aşan insandır. Yabancı
öğrenci ise vatandaşlığa
göre tanımlanır. Bu nedenle
uluslararası öğrenciler yabancı
öğrencilerin bir alt kümesidir
denilebilir.**

- Akademik araştırmalar, giderek
daha uluslararası hale gelecek ve
hem işbirlikçi hem de rekabetçi güç-
lerden etkilenecektir.

- Sınır ötesi yükseköğretimin önemi,
kurumsal sıralamalar ve hesap vere-
bilirlik karşısında kaliteye odaklana-
rak daha da artacaktır.

Uluslararası öğrencilikte en çok seçi-
len eğitim kademesi ise yükseköğre-
timdir. Dünya genelinde uluslararası
öğrencilerin %22'sini doktora veya eş-
değer düzeydeki öğrenciler oluşturu-
maktadır. Yüksek lisans veya eşdeğer
düzeydeki uluslararası öğrenciler ise
%14 oranına sahiptir.

Dünya çapında yükseköğrenim görmek amacıyla bulunduğu ülkeden farklı ülkelere seyahat eden öğrenci sayısı 1999 yılında 2 milyon iken, 2019 yılında 6.1 milyona yükselmiştir.

UNESCO güncel verilerine göre dünyada en çok uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan 10 ülke aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Dünyada En Çok Uluslararası Öğrenciye Ev Sahipliği Yapan Ülkeler- 2019.

	ÜLKE	GELEN ULUSLARARASI ÖĞRENCİ SAYISI
1.	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	977.000
2.	AVUSTRALYA	509.000
3.	BİRLEŞİK KRALLIK	489.000
4.	ALMANYA	333.000
5.	RUSYA	283.000
6.	KANADA	279.000
7.	FRANSA	246.000
8.	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	225.000
9.	JAPONYA	203.000
10.	ÇİN	201.000
	TÜRKİYE	155.000

Kaynak: UIS, 2022

Tabloya göre Amerika Birleşik Devletleri 977.000 öğrenciyle dünyanın en çok uluslararası öğrencisine sahip ülkesidir. Bu sayı tüm dünyadaki uluslararası öğrencilerinin %16,1'ine denk gelmektedir. Uluslararası öğrencilerin %35'inden fazlası ise İngilizce konuşulan ülkelere gitmektedir. İlk 10 ülke ise dünyadaki toplam uluslararası öğrencilerin %55'ine ev sahipliği yapmaktadır.

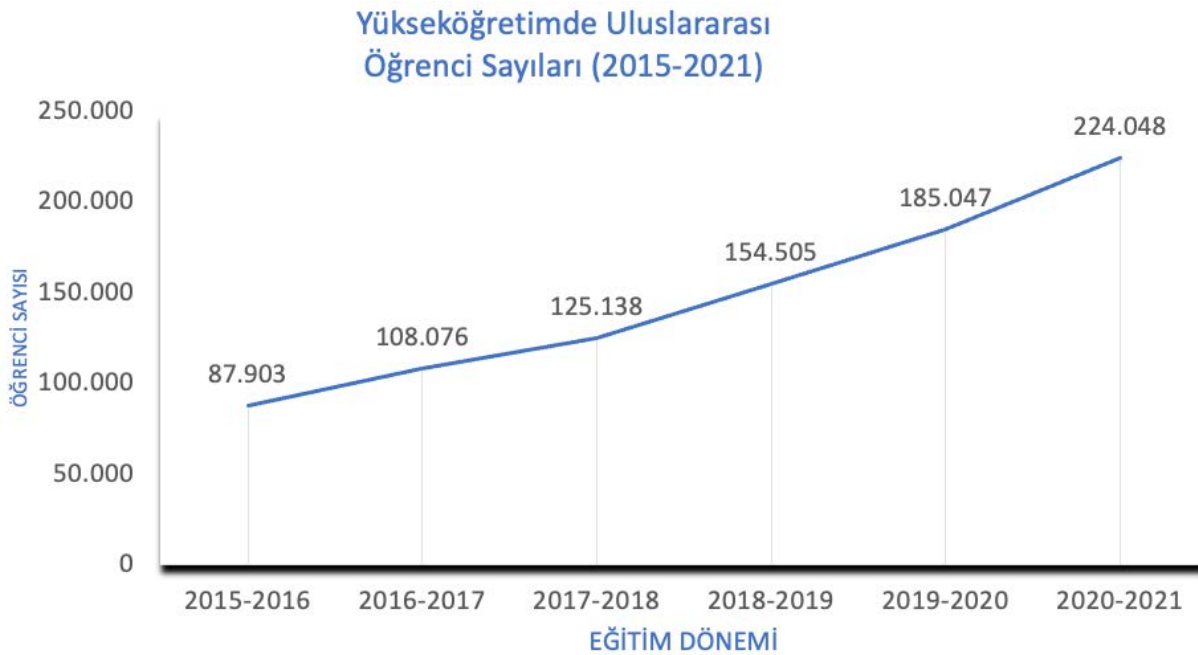
Aynı dönemde Türkiye 155. 000 uluslararası öğrenciyle %2,5 oranında bir paya sahiptir. Uluslararası öğrenci çeken ülkelerin aynı zamanda dünyanın en çok bilim insanı, entelektüel çeken ülkeleri olmasının bu oranla ilgili olduğunu varsayabiliriz. Bu nedenle Türkiye'nin uluslararası öğrenci çekme kapasitesi ve politikasının artırılması gerekliliği göz önüne çıkmaktadır.

Nitekim Yükseköğretim Kurulu da yükseköğretimin uluslararası standartlara sahip olması amacıyla belirlediği yükseköğretim stratejisinde (YÖK, 2007) üniversitelerin öğrenci değişim sayılarını yükseltmeye, yabancı öğretim üyesi çekmeye, çokuluslu araştırma projelerine katılmaya önem vermelerini strateji olarak belirlemiş, öğrenci ve öğretim elemanı değişimi, ortak araştırma ve ortak öğretim programlarının yaygınlaşması ve yükseköğretim sistemlerinin

uyumlulaştırılması gibi gelişmelerin üniversitelerin tüm yönetim aşamalarında göz önüne alınması gerektiği belirtmiştir.

Türkiye’de uluslararası öğrenciliğin mevcut durumunu anlayabilmek için son altı yılın verilerine odaklanılmıştır. Halihazırda YÖK İstatistik, uluslararası öğrencilere dair 2013 yılı öncesi verileri de maalesef sağlıklı bir şekilde sunmamaktadır.

Şekil 1: Türkiye’ye Gelen Uluslararası Öğrenci Sayısının Yıllara Göre Değişimi, 2015-2021.

Kaynak: YÖK İstatistik, 2015-2021

Yukarıdaki tabloda Türkiye’ye gelen uluslararası öğrenci sayısının yıllara göre değişimi gösterilmiştir. Türkiye’ye gelen uluslararası öğrenci sayısında her yıl artış görülmektedir. Ayrıca 2018 sonrası yükselme eğilimi

de dikkat çekmektedir. Fakat uluslararası öğrenciliğin mevcut durumunu anlamak için her eğitim öğretim yılına ait uluslararası öğrencilerin ülkelere göre dağılımını incelemek gerekir.

Aşağıda yer alan tabloda da 2015-2021 yılları arasındaki 6 yıla ait Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin yıl bazlı gel- dikleri ülkeye göre sayıları verilmiştir. Tabloda o yıldaki ilk 10 ülkeye ait veriler kullanılmıştır.

Tablo 2: Türkiye'deki Uluslararası Öğrencilerin Yıllara Göre İlk 10 Ülke Sayıları

TÜRKİYE'DEKİ ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN YILLARA GÖRE İLK 10 ÜLKE SAYILARI					
ÜLKELER	2016	ÜLKELER	2017	ÜLKELER	2018
AZERBAYCAN	12.504	SURİYE	15.042	SURİYE	20.701
TÜRKMENİSTAN	9.903	AZERBAYCAN	14.878	AZERBAYCAN	17.088
SURİYE	9.689	TÜRKMENİSTAN	10.418	TÜRKMENİSTAN	12.247
İRAN	5.661	İRAN	6.099	İRAN	6.418
IRAK	4.414	AFGANİSTAN	5.251	AFGANİSTAN	5.826
AFGANİSTAN	4.338	IRAK	5.012	IRAK	5.187
KIRGIZİSTAN	1.994	ALMANYA	3.755	ALMANYA	4.012
YUNANİSTAN	1.993	YUNANİSTAN	2.285	YUNANİSTAN	2.546
KAZAKİSTAN	1.986	KIRGIZİSTAN	2.032	BULGARİSTAN	2.510
LİBYA	1.668	BULGARİSTAN	2.030	SOMALİ	2.310
ÜLKELER	2019	ÜLKELER	2020	ÜLKELER	2021
SURİYE	27.034	SURİYE	37.236	SURİYE	47.482
AZERBAYCAN	19.383	AZERBAYCAN	21.069	AZERBAYCAN	23.770
TÜRKMENİSTAN	17.571	TÜRKMENİSTAN	18.016	TÜRKMENİSTAN	19.384
IRAK	7.608	IRAK	9.752	IRAK	14.799
İRAN	7.154	İRAN	8.776	İRAN	11.223
AFGANİSTAN	6.804	AFGANİSTAN	7.517	AFGANİSTAN	8.428
ALMANYA	4.378	SOMALİ	6.104	SOMALİ	8.141
SOMALİ	3.764	ALMANYA	4.637	YEMEN	5.829
YEMEN	3.076	YEMEN	4.386	MISIR	5.821
BULGARİSTAN	3.010	MISIR	4.109	ÜRDÜN	5.317

Tablo 2’de yer alan ülkelerin Türkiye’deki mevcut uluslararası öğrencilere oranı ise ortalama %63,96’dır. Yani toplam uluslararası öğrencilerin yaklaşık %64’ünün 10 ülkeden geldiği görülmektedir. Tablolara göre ülkelerin ağırlıklı olarak Türkiye’nin sınır komşuları olması dikkat çekmektedir. Türkiye, coğrafi olarak Ortadoğu’ya yakın oluşu ve eğitim, sağlık, güvenlik gibi konularda bölgenin en istikrarlı ülkelerinden biri olması ve aynı zamanda tarihi, sosyal ve kültürel yakınlıklardan dolayı Ortadoğu ülkelerinden çok fazla öğrenci almaktadır. Özellikle Yemen ve Mısır ise sınır komşusu olmamasına rağmen dikkat çekmektedir.

Türkiye’de en fazla öğrencisi bulunan ülkeler, son üç yıl sıralaması dahi değişmeyen Suriye, Azerbaycan, Türkmenistan, Irak, İran ve Afganistan’dır. Son altı yılda ise bu ülkeler sadece kendi aralarında ufak yer değişiklikleri yaparak ilk altı sırayı hiç kaptırmamışlardır.

İlk 10 ülke arasında Almanya, Yunanistan, Bulgaristan gibi ülkelerin olması o ülkelerde yaşayan Türk nüfusunu temsil etmektedir denilebilir. Bu öğrenciler ise Türkiye vatandaşlığına sahip olamadıkları için uluslararası öğrenci konumuna dahil olmuşlardır.

Fakat son yılda ise artık bu ülkelerden hiçbiri ilk 10’a girememiştir.

Afrika’da çok büyük öğrenci potansiyeli bulunmasına karşın Türkiye bunu henüz yeterince kullanamamaktadır. Afrikalı öğrenciler çoğunlukla Fransa’ya, İngilizce konuşan ülkelere veya Arap ülkelerine gitmektedir. Afrika’da öğrencilerinin çoğunu Türkiye’ye gönderen tek ülke Somali’dir. Bunun sebebi olarak ise Somali’nin yaşadığı iç savaşta Türkiye’nin uyguladığı yumuşak gücün etkili olması denebilir. Bu açıdan kamu diplomasisinin öğrenci sayısına doğrudan, somut olarak etki etmesine örnek olarak Somali gösterilebilir.

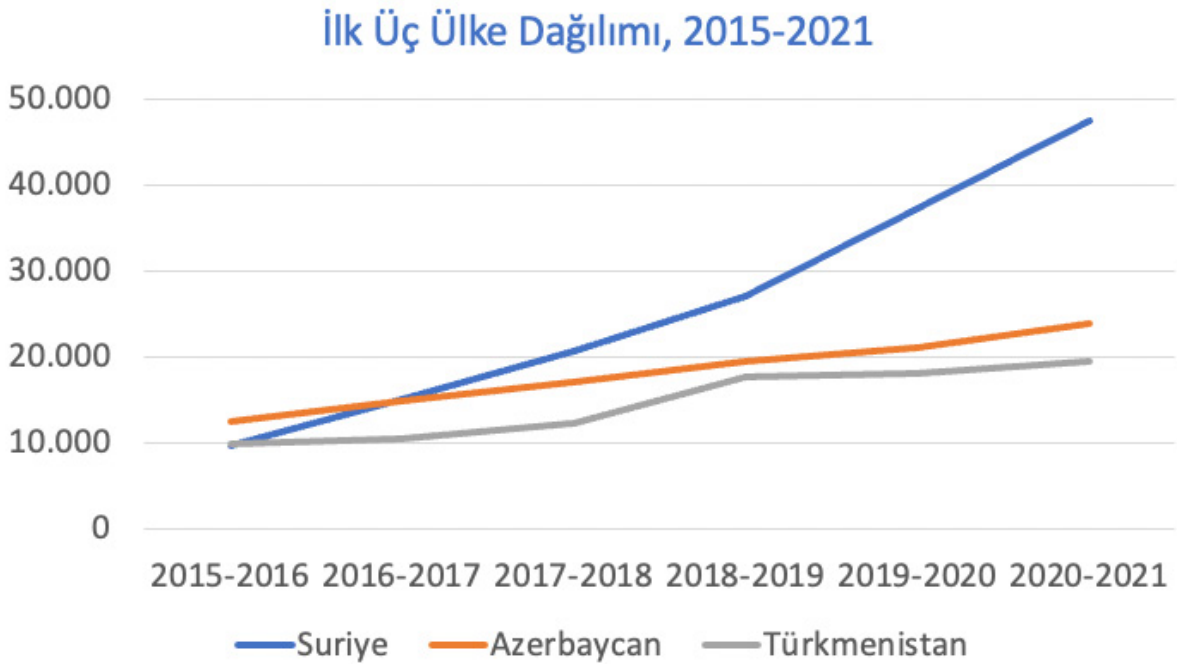
Tersine bir istatistikten baktığımızda ise, Türkî cumhuriyetler dediğimiz Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan gibi ülkelerin hiçbirinde Türkiye en çok öğrenci gönderilen ülke değildir. Bu ülkelerin tamamında en çok öğrenci gönderilen ülke Rusya’dır. Öyle ki Türkiye’de ilk üçte yer alan Azerbaycan dahi son 2 yıla kadar diğer Türk cumhuriyetler gibi en çok öğrenciyi Rusya’ya göndermekteydi. Yine ilk üçte yer alan Türkmenistan’dan Türkiye’ye 17.571 öğrenci gelirken Rusya’ya 27.889 öğrenci gitmiştir. Bu durum, bu ülkelerde dağılan Sovyetler Birliği’nin

etkisinin hala devam ettiğini veya Türkiye'nin Orta Asya ülkelerindeki etkinliğini yeterince kullanamadığını göstermesi açısından önemlidir.

Bu ülkeler arasında en dikkat çekici konumdaki ise Suriye'dir. Başta sınır komşusu olması ve 2011 yılından beri yaşanan iç savaştan dolayı milyonlarca Suriyelinin Türkiye'ye gelmesi sebebiyle, son 5 yıldır zirveyi kaptırmayan, Türkiye'de en çok öğrencisi

bulunan ülke Suriye'dir. Suriye 2015 yılındaki 9.689 öğrenciyle %11,02 olan oranını ertesi sene neredeyse yarıya artırarak %13,92'yle zirveye çıkarmıştır. Ardından da her sene diğer ülkelere büyük fark atarak, aynı oranda artışı devam ettirerek 2021 yılında 47.482 öğrenciyle %21,19 oranına sahip olmuştur. En yakında takipçisi olan Azerbaycan ise 23.770 öğrenciyle %10,61 oranına sahiptir.

Şekil 2: Türkiye'ye Uluslararası Öğrenci Gönderen İlk Üç Ülkenin Yıllara Göre Dağılımı, 2015-2021.

Kaynak: YÖK İstatistik, 2015-2021

Şekil 2'ye göre son 6 yıldır ilk üç sıradaki değişmeyen Suriye, Azerbaycan ve Türkmenistan'ı beraber ele alırsak Azerbaycan ve Türkmenistan'dan gelen öğrenci sayısının normal seyrinde artış gösterdiği görülmektedir.

Suriye'nin ise anormal derece artış yaşaması öne çıkmaktadır. Suriye'nin özellikle 2015-2016 yılı sonrasında artış göstermesi dikkat çekmektedir. Bu noktada 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminin etkisi ol-

duğu söylenebilir. Darbe girişiminin Türkiye'nin imajına verdiği zarardan ötürü mevcut uluslararası öğrenci kontenjanların ülke içerisindeki Suriyeli öğrencilerden tamamlandığı yorumu çıkarılabilir. Türkiye'nin uluslararası öğrenci açığını yurtiçindeki Suriyeli öğrencilerden değil ülke çeşitliliğine dayalı olarak çözmesi gereklidir. Bu da çeşitli ülkelerde daha çok tanıtım faaliyeti yaparak ve uluslararası öğrenci kotasının da çeşitli ülkelere dağıtmaya çalışarak gerçekleştirilebilir.

Sonuç olarak uluslararası öğrenci hareketliliğinden pay almak isteyen diğer ülkeler de son yıllarda rekabete girişmiştir. Artık her ülke öncelikle mevcut uluslararası öğrencilerini tutmaya, sonrasında ise daha fazla öğrenci çekmeye çalışmaktadır. Çünkü küreselleşen dünyada küresel eğitimden pay kapmak, hiçbir ülkenin riske atamayacağı önemli bir konudur. Uluslararası öğrenciler ülkelere sadece entelektüel ve eğitim anlamında değil, ekonomi, sağlık, sanayi, turizm gibi alanlarda da büyük katkı sağlamaktadır. Bu nedenle küreselleşmeye ayak uydurmak isteyen her ülkenin uluslararası eğitim ve uluslararası öğrencilik konuları üzerine önem vermesi gerekmektedir. Uluslararası öğrenci sayısındaki ar-

Küreselleşen dünyada küresel eğitimden pay kapmak, hiçbir ülkenin riske atamayacağı önemli bir konudur.

tış ise tek başına genel sayıya göre değerlendirilmemelidir. Uluslararası eğitimde öncelik daha çok öğrenci değil, daha kaliteli ve nitelikli öğrenci olmalıdır. Türkiye'nin Avrupa, Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu, Orta Asya gibi bölgelerden öğrenci aldığı düşünüldüğünde bu durum Türkiye'nin potansiyelini geliştirmesi açısından olumlu bir fırsat olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

OECD (2021), Education at a Glance 2021: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>. Erişim tarihi: 15.10.2022

OECD. (2009). Higher education to 2030 (Volume 2): Globalization. <https://www.oecd.org/>, Erişim tarihi: 15.10.2022

UIS (UNESCO Institute for Statistics). (2022). Yükseköğretim Seviyesinde Öğrencilerin Küresel Akışı. <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow> Erişim Tarihi: 25.10.2022

YÖK (Yükseköğretim Kurulu). (2007). Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, 2007-1, Ankara

YÖK İstatistik (Yükseköğretim Kurulu). (2022). İstatistikler, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.10.2022

Üniversitelerin Denetimi ve Kalite Akreditasyonu

Şeref Kaya

5018 Sayılı Kanun'la kamu idarelerinde uluslararası standartlara ve AB'ye uyumu sağlamak için kaynakların ekonomik, etkin, verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla iç kontrol ve iç denetim birimlerinin oluşturulması zorunluluğu getirilmiştir. Ancak gerek 5018 Sayılı Kanun'la getirilen iç kontrol sisteminin gerekse iç denetim mekanizmasının Türkiye'deki bazı üniversitelerde halen tam olarak oluşturulamadığı

gözlenmektedir. Bu kapsamda üniversitelerdeki iç kontrol sistemi ve iç denetim mekanizmasının oluşum sürecinin hangi aşamada olduğu ve bu aşamada yaşanan olumsuzluklar giderildiğinde, üniversitedeki etkin bir iç kontrol sistemi varlığının iç denetim birimine ve kuruma katacağı değer ortadır. Bu kapsamda öncelikle üniversitelerde denetim sonrasında ise kalite akreditasyonu ele alınmıştır.

Denetim Kavramı

İç denetim faaliyeti; idarenin, faaliyetlerinin amaç ve politikalara, kalkınma planına, programlara, stratejik planlara, performans programlarına ve mevzuata uygun olarak planlanmasını ve yürütülmesini; kaynakların etkili, ekonomik ve verimli kullanılmasını; bilgilerin güvenilirliğini, bütünlüğünü ve zamanında elde edilebilirliğini sağlamayı amaçlar. Yönetici/koordinasyondan sorumlu iç denetçi ve iç denetçiler ile ihtiyaca göre diğer personelden oluşan İç Denetim Birimi, idari yönden doğrudan Üst Yöneticiye bağlı olarak faaliyetlerini yürütür.

Üniversitelerde İç Denetim Uygulamaları

Ülkemizde kamu kurum ve kuruluşlarında uluslararası standartlara uygun olarak iç denetim birimlerinin kurulması konusu, Avrupa Birliği müzakere sürecinde “32. fasıl” kapsamında ele alınmıştır. Bu fasıl kapsamında 5018 sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” çıkarılmış, böylelikle iç denetim sistemi kamuya girmiştir. 5018 sayılı Kanunun 67’nci maddesince Maliye Bakanlığı’na bağlı olarak İç Denetim Koordinasyon Kurulu kurulmuştur.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanununda mali denetime tabi olan kamu kurumlarından birisi de

üniversitelerdir. Üniversitelerin denetimi, “iç denetim” ve “dış denetim” olarak ikiye ayrılmaktadır. İç denetim, Yükseköğretim Denetleme Kurulu ve üniversitelerin kendi hiyerarşilerinde yer alan iç denetleyiciler tarafından yapılırken, dış denetim ise Sayıştay tarafından yapılmaktadır.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 8. maddesi ile kuruluş ve işleyiş şekli belirlenen Yükseköğretim Denetleme Kurulu’nun aynı Kanunun 9. maddesinde görev tanımı şu şekilde ifade edilmiştir: (5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu)

- a) Yükseköğretim kurumlarında, eğitim-öğretim ve diğer faaliyetlerin bu kanunda belirtilen amaca ve ana ilkelere uygunluğunu Yükseköğretim Kurulu’nca hazırlanacak esaslara göre ve onun adına denetlemek,
- b) Yükseköğretim Kurulu Başkanı tarafından bu Kanunun 53. maddesine göre istenen soruşturmaları yapmak,
- c) Yükseköğretim Kurulu tarafından bu kanuna göre verilecek diğer görevleri yapmaktır.

Üniversiteler Nasıl Denetleniyor?

Üniversiteler kanunla kurulan, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununa tabi ve kamu tüzel kişiliğini haiz bir kamu idaresidir. 2547 sayılı kanuna göre üniversitelerin mali özerkliği değil,

Etkili bir denetim için işlem bazlı denetim yaklaşımı yerine sistem bazlı denetim yaklaşımının benimsenmesi ve harcama denetiminin yanısıra varlık yönetimi ve gelir kaynaklarının denetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

sadece bilimsel özerkliği bulunmaktadır. 5018 sayılı kanuna göre üniversiteler özel bütçeli idareler olmakla birlikte merkezi yönetim bütçesine dâhil bulunmaktadır. Dolayısıyla, üniversitelerin Maliye Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu'nun denetimine yasal olarak tabi olduğu tartışmasızdır. Zira üniversitelerin bütçe finansmanının % 90'nı karşılayan Maliye Bakanlığının aktardığı kaynağın nasıl kullanıldığını denetlemesi oldukça doğal bir durumdur. Bununla birlikte, uygulamada söz konusu denetimin tam anlamıyla sağlandığı söylenemez. Aynı şekilde, Yükseköğretim Kurulu da üniversiteleri mali yönden denetleyecek imkân ve programlara sahip bulunmamaktadır.

Sayıştay'ın 6085 sayılı kanuna göre üniversiteleri denetleme imkân ve yetkisi bulunmakla birlikte uygulamada denetimin kapsamı ve yaklaşımı

mi nedeniyle söz konusu denetim yeterli etkinlikte gerçekleşmemektedir. Rutin Sayıştay denetimi genellikle harcamalara ve kamu zararının tespitine odaklanma ve üst yöneticinin (rektör) sorumluluğuna ilişkin herhangi bir konuyu kapsamamaktadır. Etkili bir denetim için işlem bazlı denetim yaklaşımı yerine sistem bazlı denetim yaklaşımının benimsenmesi ve harcama denetiminin yanısıra varlık yönetimi ve gelir kaynaklarının denetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Son olarak, 5018 sayılı kanuna göre üniversitelerde etkili bir iç kontrol sisteminin kurulması konusunda üst yöneticinin (rektör) görev ve sorumluluğu bulunmakla birlikte uygulamada etkili bir iç kontrol sisteminin ve böyle bir sistemin etkinliğini denetleyecek iç denetimin varlığından söz etmek mümkün değildir. Zira üniversitelerde iç denetçilerin atama ve görevlendirilme ile düzenledikleri raporları uygulamaya koyma yetkisi sadece rektöre ait olup iç denetim rektörün istediği ölçüde ve etkinlikte gerçekleşebilmektedir.

Önemli ölçüde kamu kaynağı kullanan üniversitelerde şeffaflık, hesap verebilirlik ve etkili bir denetimin sağlanması için;

- Personel atama ve görevlendirmelere üniversite rektörlerine tanınan

sınırsız yetkinin belli ölçülere ve ona ya bağlanması,

- Üniversite bünyesinde rektörün iş ve işlemlerini denetleyecek senato benzeri bağımsız bir birimin kurulması ya da Senato'ya üniversite bütçesi ve kaynaklarını izleme ve denetleme ve performans programları ile yıllık faaliyet raporlarını onaylama yetkisinin verilmesi,
- Üniversitelerin finansman ihtiyacının %90'ını karşılayan Maliye Bakanlığının aktardığı kaynaklarını kullanımını izleyebilmesi ve denetleyebilmesi,
- Sayıştay denetiminin üniversitelerin varlık yönetimi ve gelir kaynaklarına da odaklanması,
- İç denetçilerin raporlarının aynı zamanda Senato'ya ve/veya Yükseköğretim Kurulu Başkanlığına da gönderilmesi,
- Üniversitelerle bağlantılı dernek ve vakıflar ile üniversiteler arasındaki mali ilişkiler ve desteklerin ilgili kamu idareleri tarafından izlenmesi ve denetlenmesi gereklilik arz etmektedir.

Performans denetiminin temellerinin atıldığı söz konusu bu iki kanunda denetimi gerçekleştirmek üzere iki kurum görevlendirilmiştir. Bunlar, kamu kurumlarının iç kontrol sistemi bağlamında iç denetim birimleri ve kamu kurumlarının dış denetimi bağlamında Sayıştay'dır.

Yükseköğretim Kurumlarında Kalite Akreditasyonunun Faydaları

Akreditasyonun yükseköğretimdeki temel amaçlarından biri üniversiteler arasındaki rekabet ortamını oluşturarak öğrenci ve ailelerine daha kaliteli öğrenim imkânı sunmaktır. Yükseköğretimde akreditasyonun diğer amaçlarını da aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Akademik değişimi kolaylaştırmak,
- Eğitim-öğretim ve araştırmaların niteliğini arttırmak, sistematik bir yaklaşımla sürekli geliştirerek kaliteyi güvence altına almak,
- Yükseköğretim kurumlarının karşılıklı birbirlerini tanıma (recognition) sürecini kolaylaştırmak,
- Devlet yardımları için yükseköğretim kurumlarının akreditasyon sürecinden geçmiş olmaları koşulunun

Akreditasyonun yükseköğretimdeki temel amaçlarından biri üniversiteler arasındaki rekabet ortamını oluşturarak öğrenci ve ailelerine daha kaliteli öğrenim imkânı sunmaktır.

aranması halinde bu sürecin iyi işle-
mesine araç olmak,

- Yükseköğretim kurumlarının hiz-
met sunduğu öğrenci ile tüm his-
sedarlara eğitim-öğretim niteliğinin
belli ölçütlere dayalı olarak yürütül-
düğünün teminatını vermek,
- En yüksek standartların garanti
edilmesi gerektiğinde bir “mükem-
mellik kimliği” oluşturmak,

Akreditasyon, yükseköğretiminin bi-
rincil kamu sembolüdür. Ayrıca, aka-
demik kalitenin anahtar testidir.

Akreditasyon, kalitenin yıllarca ko-
runmasına yardımcı olurken yeniliği
teşvik etmektedir. Uluslararası hare-
ketliliği kolaylaştırır. Hesap verebilir-
liğe cevap niteliğinde olan şeffaflıkta
ilerleme sağlar. Akreditasyonun di-
ğer faydalarını şu şekilde sıralayabili-
riz (Artzt, E.,1992).

- Akreditasyonun sağladığı tanınma
(recognition) imkânıyla, öğrenciler
ve tüm paydaşlar eğitim kurumla-
rının mükemmeliyet standartlarını
sağlayıp sağlamadığı konusunda bil-
gi sahibi olurlar.
- Eğitim kurumlarının kendilerinin ve
rakiplerinin durumunu görebildikleri
bir sistemdir.
- Üniversitelere öz değerlendirme
yolu ile zayıf yönlerin tespit edilerek
geliştirilmesi fırsatını verir.
- Yükseköğretimde akreditasyon, say-
damlık (transparency) ve hesap verme

sorumluluğunu (accountability) sağlar.

- Akreditasyonun sağladığı tanınma
ile öğrenciler, sponsorlar, işverenler
eğitim kalite standartlarını karşıla-
yan okulları tercih edebilirler.
- Akreditasyon, yükseköğretim ku-
rumlarında kurum içindeki iletişimi
arttırır.
- Akreditasyon, yükseköğretim kuru-
muna dışarıdan ayrıntılı ve yansız bir
kalite değerlendirme imkânı verir.
- Akreditasyon, kaliteyi güvence altı-
na alır.
- Akreditasyon, uluslararası derece ile
diplomalar arasında intibak sağlar;
derece ve diplomaların nitelik ile ge-
çerliliğini mukayese etmesini sağlar;
millî ve kültürel değerlerin aktarımını
destekler.
- Akreditasyon, ulusal ve uluslararası
eğitim sistemleri arasında oluşabile-
cek uyum problemlerini yok eder.
- Akreditasyon, velilere okulla ilgili
sayısal bilgileri ve bunlarla ilgili ba-
şarıları vererek onları okul hakkında
daha fazla bilgi edinmelerini sağlar.

Üniversite yönetiminde toplam kali-
te ilkelerinin egemen olabilmesi için
aşağıdaki yedi basamağın izlenmesi
gerekmektedir: (Axland, S., 1992).

1. Kurum için önemli kişi ve birimleri
belirleme.
2. Rekabetçi ve kaliteye dayalı bir
misyon belirleme.
3. İç değerlendirme mekanizması kurma.
4. Birimler için standartları belirleme.
5. Gerekli motivasyonu sağlama.

6. Kalite artırma ekiplerini kurma.
7. Sonuçları raporlama.

Sonuç ve Öneriler

Eğitim denetçilerinin risk odaklı kurum denetim modelini tamamen benimsedikleri ve okullarda büyük ölçüde uygulanabilir buldukları ortaya çıkmıştır. Yurt içinde yapılan araştırmalarda mevcut denetim sisteminin etkili olmadığı gerçeği ve yasal düzenlemelerdeki değişiklikler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye eğitim sisteminde mevcut denetim sistemi yerine risk odaklı kurum denetim modelinin uygulanması önerilebilir. Bu bağlamda elde edilen bulgulara dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir. (Berk, J an d S., 1993)

- Rehberlik Denetim Birimi (RDB) bünyesinde Üniversitelerin içerisinde risk odaklı denetim modelinin her aşamasında sürekli ve hızlı veri akışını sağlayacak uzman denetçilerden oluşan bir “e-denetim sistemi” kurulmalıdır.
- Üniversitelerde risk taşıyan alanların belirlenmesi ve okulların performanslarının değerlendirilmesi amacıyla, her yıl RDB İzleme ve Değerlendirme Birimi tarafından denetçilerle iş birliği içinde risk analizi yapılmalıdır.
- Risk analizi sürecinde, RDB İzleme ve Değerlendirme Birimi ölçme ve değerlendirme uzmanlarıyla iş birliği yapmalıdır.
- Temel ve tematik denetimler sonucunda elde edilen bulgular, risk ana-

lizi sürecinde değerlendirilmelidir.

- Risk analizi sürecinde eğer bir bölümün yüksek risk taşıdığı kanısına ulaşırsa, RDB’nin görevlendireceği denetçi grubu tarafından bir ay içinde okulda “kalite denetimi” gerçekleştirilmelidir.
- “Kalite denetimi” sürecinde, üniversitenin yüksek risk taşıdığı alanlarda kalite standartları ve göstergeler yerinde ve ayrıntılı olarak incelenmelidir.
- RDB tarafından sadece “zayıf/yetersiz” performans gösteren bölümler, o yıla ait denetim programına alınmalı ve bu okullarda en fazla iki yıllık bir süreç içinde geliştirilmeleri amacıyla “kalite geliştirme denetimi” adı altında yoğunlaştırılmış denetimler gerçekleştirilmelidir.
- “Kalite geliştirme denetimi” sürecinin başında, “zayıf/yetersiz” performans gösteren okullar, yüksek risk taşıyan alanlarda “kalite gelişim planı” hazırlamak ve bu planı uygulamaya koymakla yükümlü olmalıdır.
- “Kalite denetimi” sonunda, RDB denetçi grubu tarafından hazırlanan gerekçeli denetim raporu, üniversitenin ile ilgili yöneticilerine sunulmalıdır.

Kaynakça

- Artzt, E. (1992). Developing The Next Generation of Quality Leaders. *Quality Progress* 25:10. Oct. 1992. p p. 25-27.
- Axland, S. (1992). A Higher Degree of Quality. *Quality Progress*. 25:10 Oct. 1992. pp. 33-38, 41-61.
- Berk, J an d S. (1993). Ahmet ARSLAN; Yeni Kamu Mali Yönetimi, 3. Baskı, Ankara.

1 MEKÂN

Ayasofya Medresesi

Mehmet Ali Yafez

Ayasofya-i Kebir Camii'ni bilmeyen yoktur. İstanbul'un fethiyle camiye çevrilen ibadethanenin hemen yanında yer alan Ayasofya Medresesi ise çok fazla bilinmemektedir. 14 Nisan 2022 tarihinde rekonstrüksiyon işlemi sonrası yeniden açılışı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından gerçekleştirilen medresenin temeli Bizans dönemine kadar uzanmaktadır.

Bizans döneminde papaz odaları olarak kullanılan bina Fatih Sultan Mehmet tarafından medreseye çevrilmiştir. Fatih Külliyesi yapılarına kadar Zeyrek medreseleriyle birlikte İstanbul'un ilk üniversiteleri olmuştur. Ali Kuşçu, Ali Tûsi ve Molla Hüsrev gibi âlimler yaklaşık 18 yıl bu medresede ders vermişlerdir. Medrese kapısının hemen yanında Akşemsetdin'in kullandığı bir halvethanesi olduğu Hüseyin Ayvansarayî tarafından aktarılmaktadır (Eyice, 1993).

İstanbul'un başkent yapılmasıyla Fatih'in Edirne'deki sarayından kitaplar getirilerek Ayasofya Medresesi'nde bir kütüphane kurulmuştur. Bu kitaplar daha sonra Beyazıt'taki eski

saraya, oradan da Topkapı Sarayı'na taşınmıştır. Daha sonraları Sahn-ı Semân Medresesinin yapılmasıyla bir süre boş kalan Ayasofya Medresesi II. Bayezid devrinde tekrar açılmıştır.

Bu tek katlı medrese binasının üstüne II. Bayezid devrinde bir kat çıkılmıştır. Değişiklikler bununla kalmamış medrese birçok tamir ve tadilattan geçmiştir. İlk tespit edilen çalışma 1596 yılındadır. Medrese yıktırılmış, yeni baştan yaptırılmıştır. Üst kata çıkış için yapılan merdiven için bir hücre de kaldırılmıştır. Bir başka tamir ise Sultan II. Mahmut devrinde, 1837 yılında yapılmıştır. Bunun yanında Sultan Abdülmecid tarafından İsviçreli mimar Gaspare Fossati'ye

yaptırılan onarımlarda medresede büyük ölçüde değişiklikler olmuştur. O döneme ait belgelerde medresede Batı üslûbunun etkisi görülmektedir. Bu yoruma neden olan çalışma ise binadaki dar bodrum pencerelerinin üstündeki iki sıra yarım yuvarlak kemerli pencerelerdir (Engin, 1995).

Eğitim çalışmaları için kullanılan medrese 1924 yılında İstanbul Belediyesi tarafından Öksüzler Yurdu olarak hizmet vermeye başlamıştır. Bina 1934 yılına gelindiğinde ise Ayasofya Camiinin müzeye çevrilmesiyle birlikte Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlanmış, daha sonra 1935 yılında boşaltılmıştır. Akabinde Ayasofya'nın etrafını düzenleme çalışmaları kap-

samında "eski eser" özelliğinde olmadığı gerekçesiyle tamamen yıktırılmıştır (Kütükoğlu, 2000).

1985-1986 yıllarında medrese arsasındaki toprak ve moloz yığını kaldırılarak binanın temelleri bulunmuş ancak bir şey yapılmamış, nihayet 2012 yılı sonunda rekonstrüksiyon süreci başlatılmıştır.

Ayasofya Medresesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalar sonucu bir kez daha yeniden inşa edilerek, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'ne tahsis edilmiştir. Üniversitenin Ayasofya Yerleşkesi olarak hizmete açılan Ayasofya Medresesi'nde Ayasofya Araştırmaları

Merkezi, Yazma Eserler Merkezi, Fatih Sultan Mehmet Dönemi Araştırmaları Merkezi gibi araştırma merkezleri faaliyet göstermekte, lisansüstü dersler verilmektedir.

Kaynakça

Engin, A. (1995). Ayasofya Külliyesi ve Fatih Medresesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Eyice, S. (1993). Ayasofya. İslam Ansiklopedisi, 1, 446-464. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.

Kütükoğlu, M. B. (2000). XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İSDAM
DÜŞÜNCE
DERGİSİ

Yıl 2 | Sayı 4 | 2022